

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 6 лютага 1987 г. № 6 (3364) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

А. С. Пушкін.

Мал. М. ВЕЦКА.

10

лютага —
150 гадоў
з дня смерці
А. С. Пушкіна

Аляксандр ПУШКІН

ПРАРОК

Духоўна стомлены зусім,
З дарогі я ў пустыні збіўся,—
І шасцікрылы серафім
На раздарожжы мне з'явіўся.
Нячутным дотыкам, як сон,
Павекаў ледзь крануўся ён.
Адкрыліся мае зяніцы,
Як у спалоханай арліцы.
Маіх вушэй крануўся ён,—
І іх напоўніў шум і звон:
Пачуў я неба хваляванне,
Завоблачных анёлаў лёт,
І гадаў пад вадою ход,
Лазы ў даліне прарастанне.
І каля вуснаў ён узнік,
І вырваў грэшны мой язык,
І пустасловы, і каравы,
І джала мудрае змяі
У вусны ўклаў і загаіў
Сваёй дзясніцаю крывавай.
І грудзі мне рассек мячом,
І сэрца трапяткое выняў,
І жар, палаючы агнём,
Ён назаўжды ў грудзях

пакінуў.

Як труп, ў пустыні я ляжаў,
Ды голас боскі загадаў:
«Устань, прарок, як у дзоры,
І словам з іскрамі надзей,
Абходзячы зямлю і моры,
Запальвай сэрцы у людзей».

Пераклаў С. ГРАХОЎСКІ.

Матэрыялы, прысвечаныя памяці вялікага рускага паэта, чытайце на стар. 8—9.

«СЛУХАЙЦЕ музыку рэвалюцыі! — гаварыў паэт. Сёння яна, гэтая музыка, гуцьць у сэрцах усіх сумленных людзей, у іх велічных справах і дзёрзкіх пачыненнях. Снежнімі завейнымі днямі, на зыходзе студзеня з новай сілай прагучалі яе ясныя і ўпэўненыя акорды.

Услухаемся, учытаемся, удумаемся яшчэ раз у радкі дакументаў студзеньскага (1987 г.) Пленума ЦК КПСС, у словы, з якімі партыя звярнулася да свайго народа.

«Красавіцкі Пленум, XXVII з'езд партыі адкрылі шлях аб'ектыўнаму, крытычнаму аналізу існуючага ў грамадстве становішча, прынялі гістарычныя для лёсу краіны рашэнні», — сказала ў дакладзе, з якім выступіў на Пленуме Генеральны сакратар ЦК КПСС Міхаіл Сяргеевіч Гарбачоў. Галоўнае пытанне стратэгіі партыі — пытанне аб перабудове і кадровай палітыцы — вынесена ў назву даклада.

Перабудова атрымала падтрымку шырокіх народных мас. Але, разам з тым, адзначаецца ў дакладзе, — змяненні да лепшага адбываюцца марудна, справа перабудовы аказалася больш цяжкай, прычыны праблем, якія накіпіліся ў грамадстве, больш глыбокімі, чым гэта ўяўлялася нам раней.

Каб не паўтараць памылак мінулага, патрэбны глыбокі, усебаковы і адкрыты іх аналіз. Такі аналіз быў зроблены на Пленуме ЦК нашай партыі. «Галоўная прычына памылак, — указваецца ў дакладзе М. С. Гарбачова, — у тым, што ЦК КПСС, кіраўніцтва краіны перш за ўсё ў сілу суб'ектыўных прычын не змаглі свачасова і ў поўным аб'ёме ацаніць неабходнасць перамен, небяспеку нарастання крызісных з'яў у грамадстве...» Крызісныя з'явы ў апошнія гады праявілі сябе і ў галіне навуковай тэорыі, якая стаяла далёка ад жыццёвых праблем, і ў практыцы гаспадарання. «Па сутнасці справы, — падкрэсліваецца ў дакладзе, — узнікла цэлая сістэма аслаблення эканамічных інструментаў улады, утварыўся своеасаблівы механізм тармажэння... стрымлівання прагрэсіўных пераўтварэнняў, якія дазваляюць раскрываць і

выкарыстоўваць перавагі сацыялізму». У матэрыяльнай вытворчасці за апошнія тры пяцігодкі гэта прывяло да рэзкага — больш як у 2 разы — зніжэння тэмпаў прыросту нацыянальнага даходу, эканамічных дыспарорціў, нізкай якасці значнай часткі прадукцыі. У сацыяльнай жа сферы панавала свайго роду «глухата» да патрэб людзей. Часта парушаўся важнейшы прынцып

сацыялізму сучасных форм грамадскай арганізацыі, найбольш поўнае раскрыццё гуманістычнага характару нашага ладу ва ўсіх яго рашаючых аспектах — эканамічным, сацыяльна-палітычным і маральным».

У краіне разгарнулася маштабная работа, значна палепшылася грамадская атмасфера, настрой, мяняюцца адносіны людзей да справы. Пра гэта гавораць і вынікі першага

творчых саюзаў краіны. Ствараюцца новыя грамадскія арганізацыі — такія, як Усеаюзная арганізацыя ветэранаў вайны і працы, Савецкі фонд культуры, жаночыя саветы і многія іншыя.

«Першаадажнае значэнне, — адзначалася на Пленуме, — маюць развіццё дэмакратыі на вытворчасці, паслядоўнае ўкараненне сапраўды самакіруючых асноў у работу калекты-

наў, забеспячэнне эфектыўнага кантролю за дзейнасцю кіраўніцтва, асабліва кантролю «знізу». І тут важная роля адводзіцца публічнасці.

«Трэба падтрымаць намаганні сродкаў масавай інфармацыі па развіцці крытыкі і самакрытыкі», — сказаў М. С. Гарбачоў. Разам з тым, падкрэсліў ён, нашай прэсе яшчэ трэба «...вучыцца на справе быць калектыўным агітатарам, прапагандыстам і арганізатарам мас». І яшчэ адзін важны момант: савецкія сродкі масавай інфармацыі не могуць быць закрытымі для крытыкі. У нас наогул не павінна быць «забароненых зон».

Сапраўдная дэмакратыя не існуе па-за законам і над законам. Наперадзе — вялікая работа па ўдасканаленні прававой сістэмы грамадства. Неабходна памятаць пры гэтым, што сацыялістычная дэмакратыя не мае нічога агульнага з анархіяй, усёдазволенасцю і безадказнасцю. Дзейнасць дэмакратыі вызначаецца тым, наколькі яна адпавядае інтарэсам мас, абшпирэцца на ўсе слаі і групы грамадства. Задачам дэмакратыі будзе адпавядаць уключэнне шырокіх мас працоўных у кіраванне, адкрытыя аб'оры людзей на вылучэнне — і сярод камуністаў і сярод беспартыйных.

Важнае месца ў дакладзе займалі пытанні развіцця нацыянальных адносін у Савецкай дзяржаве. На вялікі жаль, аналіз рэальных з'яў у гэтай сферы, аналіз складаных сацыяльных і духоўных працэсаў падмяняўся ў нас часам трактатамі «зздравнога» характару, «якія нагадвалі больш хвалебныя тосты, чым сур'ёзныя навуковыя даследаванні», — зазначыў М. С. Гарбачоў.

Некаторыя кіраўнікі падыходзяць да вырашэння праблем, звязаных з міжнацыянальнымі адносинамі, безадказна. Памылкі, якія дапускаліся ў нацыянальным пытанні, доўгі час заставаліся ў ценю, гэта прывяло да адмоўных вынікаў. На XXVII з'ездзе КПСС была падкрэслена непахіснасць ленинскай нацыянальнай палітыкі. Неабходна праявіць асаблівай чуйнасці і асцярожнасці ва ўсім, што датычыць развіцця нацыянальных адносін, закра-

М. С. Гарбачоў:

«СПРАЎ ХОПІЦЬ УСІМ»

сацыялізму — размеркаванне па працы. Элементы сацыяльнай карозіі не маглі не адбіцца на духоўным настроі грамадства: расла хваля спажывецтва, злычыннасці, п'янства, наркаманіі.

«На сацыяльна-эканамічнай і палітычнай сітуацыі, якая склалася на рубяжы 70—80 гадоў, — гаворыцца ў дакладзе, — адбіўся і стан самой партыі, яе кадровага корпуса». Знізілася роля партыйных сходаў і выбарных органаў партыі, парушаўся прынцып роўнасці камуністаў. Многія кіраўнікі ў партыі апынуліся па-за кантролем і крытыкай. Справядлівае абурэнне выклікалі паводзіны тых, хто свае немалыя правы і паўнамоцтвы выкарыстоўвалі дзеля нажывы, становіліся саўдзельнікамі, а часам і арганізатарамі злычынстваў.

«Партыя знайшла ў сабе сілы і мужнасць, — сказаў М. С. Гарбачоў, — каб цвяроза ацаніць абстаноўку, прызнаць неабходнасць кардынальных змяненняў у палітыцы, эканоміцы, сацыяльнай і духоўнай сферах, павярнуць краіну на шлях пераўтварэнняў». Паварот гэты мае сапраўды гістарычнае, рэвалюцыйнае значэнне. Ён неабходны, бо іншага шляха няма.

Канчатковая мэта перабудовы, як адзначалася ў дакладзе, — «глыбокае абнаўленне ўсіх бакоў жыцця краіны, наданне

года пяцігодкі. Нацыянальны даход вырас на 4,1 працента пры плане 3,9. Прырост прамысловай вытворчасці склаў 4,9 працента. Гэта на трэць вышэй сярэднегадавога паказчыка ў 11-й пяцігодцы. Паляпшаюцца справы ў аграрным сектары, іншых галінах.

Аднак сёння — не раз падкрэслівалася на Пленуме — мы толькі ў пачатку шляху. Галоўнае яшчэ наперадзе. І вельмі важна засвоіць урокі мінулага, не дапускаць разрыву паміж словам і справай.

Упэўнена прагучаў на партыйным форуме адказ на пытанне: «Ці ёсць у нас гарантыі таго, што пачаты працэс пераўтварэнняў будзе даведзены да канца, што ранейшыя памылкі не паўтарацца і мы зможам забяспечыць паўнакроўнае развіццё нашага грамадства?» Гарантыі — у адзінстве партыі і народа, ва ўсебаковым развіцці сацыялістычнай дэмакратыі, у здаровым развіцці самой партыі, яе здольнасці да крытыкі і самакрытыкі, умения абнаўляць формы і метады работы.

Адна з важнейшых і неадкладных задач партыі — далейшая дэмакратызацыя і савецкага грамадства. Гэты працэс зараз ідзе. У крытычнай, прынцыповай абстаноўцы прайшлі з'езды

ваў. Завершана работа над фундаментальным прававым актам — праектам Закона аб дзяржаўным прадпрыемстве, які будзе вынесены на ўсеаходнае абмеркаванне. Закон замацуе спалучэнне планавай асновы з гаспадарчым разлікам. Трэба добра ўсвядоміць, што дэмакратызм — гэта не лозунг дня, гэта — сутнасць перабудовы, патрабаванне да ўсіх. На Пленуме асабліва падкрэслівалася неабходнасць выбарнасці кіраўнікоў прадпрыемстваў, цэхаў, участкаў, ферм, звенняў, бригадзіраў і майстроў. Пераход на новыя метады гаспадарання вымагае гэтай меры. І выбарнасць не толькі не падрывае аўтарытэт кіраўніка, а наадварот — узнімае яго, павышае адказнасць за справу, адказнасць перад людзьмі.

У якасці прынцыповага напрамку дэмакратызацыі нашага жыцця Пленум ЦК КПСС вылучыў удасканаленне савецкай выбарчай сістэмы. Задача ў тым, каб даць кожнаму грамадзяніну магчымасць выказаць свае адносіны да большай колькасці кандыдатур, пазбавіць выбары ад элементаў фармалізму.

На парадку дня — таксама пашырэнне ўнутрыпартыйнай дэмакратыі, перш за ўсё — у фарміраванні кіруючых орга-

СЛУЖБА ЗВАРОТНАЙ СУВЯЗІ

Каб перакрыць дарогу шэрасці

На чарговым сходзе партгрупы «ЛіМа» абмяркоўвалася работа аддзела літаратуры рэдакцыі. Ведаючы, што пісьменнікі — самыя, бадай, строгія і зацікаўленыя нашы чытачы, мы запрасілі прыняць удзел у абмеркаванні крытыка Тамару Чабан і прэзіка, члена рэдкалегіі газеты Барыса Сачанку.

Газета «Літаратура і мастацтва», пачала агляд лімаўскай паззіі Т. Чабан, адлюстроўваючы прагрэсіўныя зрухі ў нашым грамадстве, набывае вострую крытычнасць, баявітасць і прынцыповасць у падыходзе да грамадскіх, сацыяльных, культурных, экалагічных і іншых праблем. У сувязі з гэтым паўстае пытанне: якім чынам адбіваюцца грамадскія зрухі на якасці пазэтычнай прадукцыі «ЛіМа»?

Несумненна, агульны накірунак пазэтычнай старонкі шотыднёвіка — да публіцыстычнасці, балючай грамадзянскай абво-

странасці і драматызму. З'явіў не толькі літаратурнага, але і грамадскага жыцця сталі лімаўскія падборкі Пімена Панчанкі, асабліва яго «Паэма сораму і гневу». У рэчышчы панчанкаўскай традыцыі прагучала «Зорная паэма» Я. Янішчыц, напоўненая грамадзянскім болем. Па-свойму, у іранічна-аб'ектывізаванай манеры ставіць праблемы сацыяльнага жыцця Г. Каржанеўска ў паэме «Рэтушоры», таксама надрукаванай у «ЛіМе».

На працягу года з'явіліся цікавыя падборкі вершаў У. Караткевіча, Н. Гілевіча, Я. Сіпакова, Г. Бураўкіна, Р. Барадуліна, С. Гаўрусёва, Д. Бічэль-Загнетавай, В. Віткі, А. Разанава, Л. Галубовіча. Значны і ў многім нечаканы творчы зрух заўважаецца ў падборках В. Жуковіча і К. Камейшы. Адбыўся ён, як мне здаецца, за кошт узмацнення драматызму, выхаду на «болевыя кропкі» сучаснасці.

Па новых падборках можна меркаваць і аб творчым росце маладзейшых паэтаў. Як мне здаецца, прыкметны ён у падборцы М. Пракаповіча, асабліва ў яго гістарычным вершы — маналогі Афанасія Філіповіча, які гучыць востра і надзённа. Большую глыбіню, філасафічнасць набыла паззія У. Марука, А. Письмянкова. Вылучаецца таксама чалавечны, балючы верш у А. Глобуса «Займеннікі».

Стабільна, на добрым прафесійным узроўні, але ўсё ж, відаць, без асаблівых адкрыццяў выступілі ў «ЛіМе» С. Басуматрава, М. Мятліцкі, В. Шніп, Л. Паўлікава, В. Аколава.

Ёсць цікавыя новыя імёны і ў маладой паззіі, хоць іх і не так шмат. Удумліваасцю і палемічнай страснасцю прывабліваюць надрукаваныя ў «ЛіМе» вершы Анатоля Сыса. Падборка Галіны Самойла запомнілася ўнутранай энэргічнасцю, ваяляым пачаткам. На жаль, газета не надрукавала ніводнага верша маладых удзельнікаў апошняй нарады ў «Ісчачы».

Прадставіўшы чытачу шмат паэтаў, у тым ліку Галубовіча, Мінкіна і інш., газета, ствараецца ўражанне, забывае некагось з іх. Так, даўно ўжо не відаць вершаў Мінкіна, Рубіна, Каско, Сокалава, Жамойціна, іншых цікавых паэтаў. Можна, варта было б арганізаваць у «ЛіМе» своеасабліваю «літара-

турную студыю», паколькі ў нас няма выдання тыпу «Літучобы». Каб крытык пракаменціраваў першае выступленне паэта, зрабіў прафесійны разбор. Трэба больш прыцягваць увагу крытыкі да лімаўскай паззіі, каб і крытычная старонка была звязана з ацэнкай.

Ёсць, відаць, цесная сувязь паміж узроўнем паззіі, якую аўтары прапануюць газеце, і патрабаваннямі да адбору вершаў, — зазначыла Т. Чабан. — Вельмі доўга мы арыентаваліся на пэўнага рэдактара, а наш рэдактар — на іншага, вышэйшай інстанцыі, і г. д., пакуль гэты рэдактар не пасяліўся ў нашай душы, не стаў «унутраным рэдактарам». Таму так марудна, часта знешне, холадна-кан'юктурна адгукваецца паззія на новае ў жыцці. Не загаду сумлення, а дырэктывы зверху часам чакае яна і сваёй асцярожнай смеласцю ў межах дазволенага нагадвае таго сабаку з верша А. Разанава, які «дзаважны», дакуль дазваляе ланцуг», або «героя» верша В. Віткі:

На кончыку пара
Трымціць душа,
Ад страху анямеўшы:
— Ш-ш-ш...

А загадаюць:
— Пасмялець пара,
Ён першы закрываць:
— Ур-ра!

Надуманую вастрыню, імітацыю грамадзянскага болю і

страсці «выдае» слова. Т. Чабан прывяла прыклады вершаў, у якіх пераважаюць рыторыка, рэзанёрства там, дзе патрэбна пацудзіць.

Сучаснай, нават вельмі баявой пазэтычнай публіцыстыцы, заўважыла крытык, часта не стае філасофскага абгульнення. Яна не ўздываецца над асобнымі з'явамі і фактамі. Патрэбна новая пазэтычная канцэпцыя свету і чалавека, новы зварот да «вечных пытанняў» у драматычным кантэксце сучаснасці.

Вядома, гэта праблема не толькі «лімаўскія», але і ўсёй паззіі ўвогуле. Але ёсць пытанні, якія можна і трэба вырашаць рэдакцыі, супрацоўнікам газеты. Так, пара перакрыць дарогу шэрым, бяздарным, дэкларацыйным вершам, якія час ад часу ўсё ж знаходзяць месца на старонках газеты.

Аглядальніца спынілася таксама і на форме падачы пазэтычнай прадукцыі. Нярэдка здараецца, што ў падборцы ёсць значны верш, які патане ў масе сярэдніх і слабых. У гэтым выпадку, думаецца, рэдакцыі варта вылучыць адзін верш. Можна, стварыць рубрыку «Прэм'ера верша» або «Старонка аднаго верша», дзе прадставіць творы розных паэтаў.

Варта падбаць і накірунак большай цэласнасці падборак. Бо часам у іх аб'яднана некалькі

УЧЫТВАЮЧЫСЯ ў дакуменце ХХVII з'езда КПСС, мы, настаўнікі, асабліва скіроўваем увагу на падыход партыі да выхавання юнага грамадзяніна СССР, на павелічэнне сілавога поля нашай камуністычнай ідэінасі, якое павінна праходзіць праз сэрца маладога чалавека.

Мне хочацца пагаварыць пра адзін з рычагоў уздзеяння на маладое пакаленне, на яго духоўны рост, сталенне. Пага-

коў, гэта і... Прыкладаў можна прыводзіць безліч. Пімен Панчанка ў адным са сваіх вершаў з горьчучу разважае: **У вясельмі і добрым настроі быў бог.**

І ўсялякіх малых ён прыдумаў у яснае ранне... Дык чаму ж вырастае з дзіця абібок.

Гвалтаўнік і плятнар, і забойца і здраднік? Пытанне П. Панчанкі не рытарычнае, яно не павісае ў паветры, мы бачым карані многіх негатывных з'яў сярэд моладзі. Дакументы школьнай рэфор-

мэнцы грамадскага развіцця, вучацца распазнаваць тых, хто змагаецца за праўду і справядлівасць, за высокія ідэіныя і маральныя пазіцыі, адозніваюць іх ад дэмагогаў, балбатуноў, крывадушнікаў і мяшчан, — робіць вывад Марыя Давыдаўна Смародзінская, якая шмат займалася вывучэннем чытання юнакамі і дзяўчатамі.

Чытанне дапамагае выбраць жыццёвы шлях, стаць на той бок барыкад, адкуль ідзе наступленне на зло, крывадуш-

НЕ ЗАКЛІКАМІ, А ДОБРАЙ КНІГАЙ

варыць пра кнігу. «Дзве сілы найбольш паспяхова садзейнічаюць выхаванню культурнага чалавека: мастацтва і навука. Абедзве гэтыя сілы злучаны ў кнізе», — гэтыя словы М. Горкага надзёня і сёння.

Адно з палажэнняў рэформы агульнаадукацыйнай і прафесійнай школы гучыць так: «...паставіць надзейны заслон пранікненню ў маладзёжнае асяроддзе безыдэінасі, пошласці, нізкапробнай духоўнай прадукцыі». Паставіць надзейны заслон... Метады камуністычнага выхавання маюць шырокі спектр, але ж кніга ў арсенале гэтых метадаў займае галоўнае месца.

Успамінаю такі выпадак. Мінулай зімой давялося ехаць мне цягніком Калінкавічы—Гомель. Поезд яшчэ стаяў у Калінкавічах, да адыходу было хвілін дваццаць, а ў вагоне і тамбуры не працінуцца. Сцішаная гаворка знаёмых, чаканне. І тут з'яўляецца малады чалавек гадоў дваццаці, на добрым падпітку, з рэчавым мяшчом за плячамі. Бачачы, што працінуцца цяжка, юнак на ўвесь тамбур крыкнуў:

— Прануціце чалавека з салам!

Пачуўся смех, а пасля ў тамбуры і вагоне з'явілася вузкая прасека, па якой юнак прайшоў у глыб вагона і нават знайшоў месца сесці. Усе з замілаваннем глядзелі на яго: наш чалавек, свой. Такі ж, як і многія яго суседзі па вагоне. Асаблівых жыццёвых нягод яшчэ не зведаў, на гарызонце — таксама бязвольнае неба. Быў бы ў юнака рэчавы мяшчок, набіты кнігамі, то не паводзіў бы ён сябе так нахабна. Гэта амаль гарантыя.

Давялося ехаць у гэтым цягніку прыкладна з гадзіну, і, прызнацца, я здзівіўся тэматыцы размоў маладых людзей. «А я купіла за 100 рублёў». «Выпілі шэсць бутэлек, пасля прынеслі яшчэ тры». У вагоне амаль ніхто не чытаў, толькі многія дзяўчаты вязалі. Вязалі і вязалі, лоўка арудуючы спіцамі, нібы ад гэтага залежала іх жыццё. Я ведаю, што вязанне на рабоце стала прыкметай выхаванасці і дзелавітасці для многіх асоб жаночага полу. Не хапае толькі, па-мойму, пытання ў лістку па ўліку кадараў: «Ці вяжаце вы на рабоце?» Раней хоць чыталі, бо няма чым заняцца, а зараз вяжуць. А «чалавек з салам» становіцца сацыяльным тыпам, з якім наша літаратура змагаецца пакуль што не на ўвесь голас. Трэба літаратуры більш званы, каб выкарчоўваць «гэты тып». Справа ў тым, што чалавек з салам мае далёкага родзіча, заўважанага У. Маякоўскім яшчэ ў 20-я гады. Маякоўскі заклікаў: адкруціце галаву канарэйцы, бо яна сажрэ сацыялізм. Чалавек з салам — гэта і жыгуліст, які ператварыў сродка перасоўвання ў крыніцу абагачэння, гэта і браконьер, які электравудай ловіць дзесяткі кілаграмаў рыбы замест патрэбных двух шчупа-

мы заклікаюць настаўнікаў і бацькоў «больш актыўна далучыць вучняў да работы з кнігай, якая дапамагае ім выпрацоўваць самастойнасць мыслення».

Я сустракаўся з сотнямі вучняў, размаўляў з імі аб жыцці, бачыў, што самыя вялізны ўплыў на фарміраванне ў іх жыццёвага крэда зрабіла кніга. Няма сумнення ў тым, што Герой Савецкага Саюза Мікалай Чэпнік стаў такім не толькі таму, што была гераічная сітуацыя, а таму, што ён ужо нёс у сабе энергію Аляксандра Матросова, Юрыя Смірнова, Віктара Талаліхіна. Нёс энергію, якая трансфарміравалася ў яго праз кнігу.

А выхаванне пачынаецца з сям'і. Бацькам не трэба рабіць у справе выхавання кнігай чагосьці звышчалавечага. Проста трэба, каб у доме была бібліятэка любімых кніг. «Кніга — лепшы падарунак», — чытаем мы амаль у кожнай кнігарні. Гэты тэзіс не для юбіяраў, якім мы прынесем разам з кветкамі кніжку. Гэты тэзіс для тых, хто ідзе да маладых людзей, да дзяцей. Нясце ім кніжкі. Каб чытаць кніжкі, трэба мець іх дома ці ў бібліятэцы. Будуць кнігі — знойдуцца рычагі заахвочвання.

Неабходна, каб маладыя людзі яшчэ ў школьным узросце прачыталі самыя галоўныя кнігі. Хтосьці скажаў, што такіх кніг не надта і шмат, але каб знайсці іх, трэба перачытаць тысячы.

Аднойчы камсамольцы нашай школы прымалі ў камсамол чарговае папаўненне.

Я люблю прысутнічаць на такіх сходах, задаю пытанні, часцінкам даю рэкамендацыі па-ступуючым. І вось што мяне аднойчы здзівіла. На маё пытанне: «Што ты возьмеш з сабой у жыццё — якія рысы характараў герояў — з рамана «Маладая гвардыя» А. Фадзеева?» — вучань, нават не засаромеўшыся, прызнаўся, што гэтага рамана ён не чытаў. Я прананаваў камсамольцам не спяшацца з прыёмам у сваю сям'ю такога чалавека. Мяне падтрымалі.

«Хто я такі і на што здольны? Хто мае сябры і ворагі? Што я магу зрабіць, каб і я сам і навакольным свет сталі лепшымі?» На гэтыя пытанні тысячы юнакоў і дзяўчат знаходзяць адказы ў кнігах. Над кнігай маладыя людзі паспяваюць пражыць сотні жыццяў, ацаніць і правярць сябе ў мностве сітуацый, задаць сабе тысячы пытанняў і адказаць на іх. «Кнігі даюць моладзі шырокую магчымасць паставіць сябе ў такую ж сітуацыю, як і любімыя героі. Атаясамліваючы сябе з героямі кніг — Паўлам Карчэгіным, Алегам Кашавым, Рыгорам Мелехавым, Андрэем Балконскім — крытычна ацэньваючы іх думкі і ўчыны, выяўляючы сувядомыя паміж іх думкамі і ўчынкамі, юнакі і дзяўчаты пачынаюць глыбей разумець сябе, людзей, якія іх акружаюць, узаемаадносін паміж імі, тэн-

ша. Чытанне памагае вучыцца, правільна выбраць прафесію, хутчэй уліцца ў шарэнгі будаўнікоў камунізму.

Выклікае трывогу стан выкладання літаратуры ў школах, і не так стан, як змяншэнне колькасці гадзін на літаратуру ў курсе сярэдніх школ. «Літаратурная газета» прыводзіць на сваіх старонках неаспрэчныя аргументы гэтага. Так, з 1980 па 1985 г. колькасць гадзін на выкладанне літаратуры зменшылася на 150, прытым у 1985 — на 32. Доктары філалагічных навук, вядомыя пісьменнікі выступаюць на старонках «Літгазеты» з асуджэннем заганнай практыкі, якая ідзе ў разрэз з патрабаваннямі рэформы. Праграму на літаратуру падціскаюць да такой ступені, што дзіву даешся, але ў той жа час у школьных праграмах ўводзіцца курс «Этыка і псіхалогія сямейнага жыцця». А творчасць нашых класікаў — хіба яна не вучыць гэтай этыцы?! Пытанні ўзнікаюць безліч.

Праграма на беларускай літаратуры не лепшым чынам прапагандае здабыткі беларускай прозы і паэзіі.

У новай Праграме КПСС сказана: «Школа заклікана прывіваць вучням пачуццёвыя любові да Радзімы, навагі да старэйшых, бацькоў і настаўнікаў, выходзяць іх у духу высокай адказнасці за якасць вучобы і працы». Мы, настаўнікі, усё часцей заўважаем, што нашы вучні стомленыя, перагружаныя, а яшчэ, на жаль, нявыхаваныя, няўважлівыя да этарэйшых. Людзі майго пакалення памянюць, што ў пяцідзсятыя гады вучні часта праводзілі настаўнікаў дамоў, а ў любімых настаўнікаў не вылазілі з дому. Зараз вучань можа не ўступіць настаўніку месца ў транспарце, пакрыўдзіць яго на ўроку, абразіць. А адносіны да старэйшых? Памятаю, як у Мінску пажылы чалавек абурэўся, калі яго штурхнуў дваццацігадовы хлопец. Калі мужчына зрабіў юнаку заўвагу: «Я ж табе бацька», малады чалавек рэзка сказаў: «Я лепш буду сіратой!» Адкуль такое хамства! Відаць, і таму, што рэзка скарачаецца колькасць гадзін на літаратуру ў школе, што малады чалавек прайшоў міма той кнігі, якая магла б дапамагчы яму зразумець сапраўдныя і ўяўныя духоўныя каштоўнасці.

Палеміка на старонках «Літаратурнай газеты» ўсё больш і больш умацоўвае многіх педагогаў у правае думкі, што ў сучаснай школе недаравальна дыскрымінаваць кнігу.

У «Асноўных напрамках сацыяльнага і эканамічнага развіцця СССР на дванадцатую пяцігодку» гаворыцца: «Паўней задавальняць попыт насельніцтва на выданні перыядычнага друку, грамадска-палітычнай, мастацкай, вучэбнай і дзіцячай літаратуры». Задача важная, бо попыт насельніцтва і, у прыватнасці, дзяцей, яўна не задавальняецца.

(Заканчэнне на стар. 4).

нае інтарэсы кожнай нацыі і народнасці, нацыянальнай пачуцці людзей.

«У традыцыях бальшавізму, — сказана на Пленуме, — прычыняюць барацьба супраць любых праяўленняў нацыянальнай абмежаванасці і фанабэрыстасці, нацыяналізму і шавінізму, месніцтва, сямізму і антысямітызму, у якіх бы формах яны ні выступалі».

Поспех палітыкі партыі будзе вызначацца тым, наколькі поўна і глыбока ўспрымуць усе нашы кадры неабходнасць рэвалюцыйных пераменаў. Каб упэўнена рушыць наперад, трэба цвёрда засвоіць урокі мінулага.

Першы ўрок для нас, адначасна М. С. Гарбачоў, у неабходнасці своечасова вырашаць кадравыя пытанні, папаўняць свежымі сіламі кіраўніцтва.

Другі ўрок — у неабходнасці пераадоляць тэхнакратычны падыход у рабоце, умацняць палітычную і ідэіную загартоўку кадараў.

Трэці ўрок — у тым, што ў кадравай палітыцы апошніх год парадасальна спалучаліся застой у вышэйшых эшалонах з ператрэсваннем кадараў на месцах. Партыя — за стабільнасць, але яна не павінна ператварацца ў кадравы застой, за змянямасць, але супраць чархарды ў кадрах.

Чацвёрты ўрок у тым, што трэба пастаянна ўзмацняць адказнасць за даручаную справу, павышаць узаемную патрабавальнасць.

І яшчэ адзін урок: недапушчальна прыніжаць ролю выбарных органаў.

Галоўны крытэрыі кадравай палітыкі — рэальныя справы, адносіны кадараў да перабудовы, задач паскарэння. Трэба рашуча падтрымліваць думачых, ініцыятыўных, энергічных людзей, у кожным калектыве ствараць атмасферу пошуку, гранічна шчырага, адкрытага абмену думкамі. Трэба назаўсёды адмовіцца ад такіх «метадаў» кіраўніцтва, як разнос, разгон, лаганай і г. д.

Перабудова патрабуе перш за ўсё такіх якасцей, як кампэтэнтнасць, высокі прафесіяналізм.

«Нарэшце — важнейшае патрабаванне, — падкрэсліў М. С. Гарбачоў, — высокая маральнасць нашых кадараў, такіх ча-

лавечыя рысы, як сумленнасць, непадкупнасць, сціпласць».

На прэрднім краі барацьбы за высокія ідэалы і маральныя каштоўнасці, за чысціню духоўнай атмасферы павінны быць дзеячы культуры.

«Ідэалогія і псіхалогія застою, — адзначалася на Пленуме, — адбілася і на стане сферы культуры, літаратуры і мастацтва». Вялікую адказнасць за гэта нясуць нашы ідэалагічныя ведамствы, рэдактары мастацкіх часопісаў і кіраўнікі творчых саюзаў, літаратурная крытыка, ды і самі літаратары, дзеячы мастацтва.

«У дзейнасці творчых саюзаў, — сказана ў дакладзе М. С. Гарбачова, — не хапала прынцыповасці, патрабавальнасці, сапраўдных клопатаў аб развіцці і падтрымцы талентаў. Часта пытанні першараднай важнасці, якія адносяцца да становішча і стану сферы культуры, заставаліся без належнай увагі з боку кіраўніцтва саюзаў. І ў той жа час расцвілі казёншчына, фармалізм, паявілася крайняя нецярпнасць да крытыкі».

У заключным слове на Пленуме ЦК КПСС М. С. Гарбачоў яшчэ раз падкрэсліў: «Нам як ніколі патрэбна цяпер палітыка святла, каб партыя і народ ведалі ўсё, каб у нас не было цёмных куткоў, дзе б зноў завялася цвіль, усё тое, з чым мы павялі рашучую барацьбу...»

Велізарныя задачы ставіць перад сабе кім народам 1987 год — год юбілея Вялікага Кастрычніка. Дыскусія аб тым, ці патрэбна нам перабудова, скончана. Пра гэта з усёй рашучасцю сказана на Пленуме ЦК. Цяпер ад кожнага з нас патрабуюцца не словы — дзеянні.

Ад імя Цэнтральнага Камітэта партыі Міхаіл Сяргеевіч Гарбачоў звярнуўся да ўсіх савецкіх людзей: «Справа перабудовы, справа рэвалюцыйнага абнаўлення грамадства, лёс краіны ў руках народа. І гэты лёс будзе такім, якім мы яго створым — нашай агульнай працай, нашым розумам і нашым сумленнем».

Перабудова — перадавая лінія барацьбы для кожнага чалавека, для кожнага патрыёта. Спраў хоціць усім, і дарога наперадзе вялікая».

выпадковых вершаў, якія не падсвечваюць, не ўзмацняюць адно аднаго. Рубрыкі «3 пісьменніцкага сшытка» і «3 рабочага стала пісьменніка» надта ўжо аднатыпныя і безаблічныя. Пажадана звяртаць большую ўвагу і на суадносін лірычных матэрыялаў з публіцыстычнымі. У мінулым годзе была толькі адна падборка вершаў Р. Баравіковай пра каханне, 2 — 3 вершы іншых паэтаў — і ўсё. Я думаю, закончыла агляд крытык, што на перабудову ўнутранага свету чалавека працуе не толькі адмаўленне заганнага, але і сцвярдзэнне добрага, светлага пачатку ў чалавечай душы.

— Работа літаратурнага аддзела ў многім залежыць ад агульнага ўзроўню літаратуры, — сказаў у сваім аглядзе Б. Сачанка. — Наша проза, на жаль, не аказалася гатовай да тых палітычных і сацыяльна-эканамічных змен, якія адбываюцца сёння. Яна не адгукнулася на балючыя праблемы сучаснасці, як здолела зрабіць гэта руская літаратура — В. Астаф'еў, В. Распуцін — ці, напрыклад, Ч. Айтматаў у сваім рамана «Плах».

У большасці выпадкаў проза «ЛіМа», як і часопісаў «Полымя», «Маладосць», чытаецца без цікавасці. Асабліва не шанцуе апаўдана. Нават вядомыя майстры слова ў малым жанры падчас не на вышыні.

Нібыта і назіранні трапныя, і дэталі каларытныя, але ўсё гэта падкрэслівае адно — адарванасць аўтара ад таго, чым жыве краіна. Назіраецца і другая крайнасць: праблемы сучасныя, надзёняныя, а напісана журналісцкай мовай, без належнай глыбіні і мастацкасці. На фоне лімаўскай прозы апошнім часам вылучылася публіцыстыка — артыкулы К. Тарасова, М. Замскага і іншых.

Далей Б. Сачанка спыніўся на праблеме выхавання маладой пісьменніцкай змены. Тут яскрава вылучаюцца дзве рэдактарскія пазіцыі: адны за тое, каб рабіць скідку на ўзрост, другія ж лічаць, што скідкі, акрамя шкоды, нічога маладым не прыносяць.

— На ўласным вопыце ведаю, — працягвае Б. Сачанка, — што папярэць прэзіка амаль немагчыма. І ўсё ж аддзелу трэба нейкім чынам рабіць літаратурныя старонкі больш цікавымі і чытальнымі. Можна было б практыкаваць сістэму заказаў, у тым ліку і на пераклады, часцей даваць публікацыі спадчыны.

З меркаваннямі, заўвагамі, парадамі выступілі на сходзе супрацоўнікі рэдакцыі М. Замскага, К. Тарасова, П. Васілеўскага, У. Ягоўдзік, а таксама загадчык аддзела літаратуры Ю. Свірка. Вынікі гаворкі падвёў галоўны рэдактар А. Вярцінскі.

Часта і ахвотна згадваем: мы — людзі планеты Зямля, зямляне. І не так часта задумваемся, што зямля, па іншаму — суша, толькі трэцяя частка паверхні планеты. І толькі трэцяць трэць працэнт сушы прыдатны для земляробства. Тонкі слой зямной паверхні, які з'явіўся ў выніку мільярдаў год эвалюцыі і які адрозніваецца ад мёртвых горных парод унікальнай якасцю — урадлівасцю, называецца глебай. І на гэтай глебе вырастае чалавецтва, корміцца мільярды людзей.

Адныя столькі ж, колькі існуе цывілізацыя на зямлі, перад чалавецтвам стаяла праблема харчавання. Нават сёння высокаразвітая тэхніка, сучасныя аграхімічныя прыёмы не ліквідавалі гэтую праблему. Не выпадкова пры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый створаны спецыяльны камітэт па пытаннях харчавання — ФАО.

Высакардная задача — павысіць урадлівасць зямлі, аддачу ножнага гектара — стаіць перад сучаснай сельскагаспадарчай навукай. І многае залежыць ад поспехаў земляробства.

Скажыце, калі ласка, Тацяна Александрэна, што ведаюць сёння пра глебу глебазнаўцы і што даюць гэтыя веды земляробу?

Т. Р.: — Хацелася б адрозніваць скажаць некалькі слоў пра паздачу, якая нібы звязвае навуковую традыцыю з сённяшнім днём. Нядаўна мне з групай супрацоўнікаў інстытута давалася ўдзельнічаць у рабоце Усесаюзнай навуковай канферэнцыі па аграгаспадарчым урадлівасці глебы. Канферэнцыя была прысвечана 150-годдзю глебазнаўства ў Санкт-Пецярбургскім — Ленінградскім універсітэце. Пытанні, якія разглядаліся ў Ленінградзе, непасрэдна тычацца самых надзменных праблем земляробства. Размова ішла аб ролі арганічных рэчываў у глебаўтварэнні і урадлівасці глебы, аб узаўважэнні і аптымізацыі — гэта значыць, найлепшага, рацыянальнага выкарыстання — прыроднай урадлівасці.

Вы ведаеце, што урадлівасць — пытанне нумар адзін для сельскай гаспадаркі ва ўсім свеце. Вялікія спадзяванні ўскладаліся на хімізацыю сельскай гаспадаркі: мінеральныя ўгнаенні, інсектыцыды — скажам, надобнай памяці ДДТ, які цяпер паўсюдна забаронены. Мала ўлічвалася шкоднае дзеянне прадуктаў хіміі на прыроду, на здароўе чалавека. Канечне, ірыгацыя, ўгнаенні, інсектыцыды і гербіцыды — усё гэта дае станоўчы эффект для ўраджайнасці. Але ён часовы. Усё больш вучоныя прыходзяць да высновы, што ва ўмовах эканамічнага развіцця дзейнічае закон у б'яч'а і ў урадлівасці глебы. Сельская гаспадарка патрабуе сёння новых, нестандартных, рэвалюцыйных падыходаў.

К.: — Тацяна Александрэна, як вядома, на XXVII з'ездзе КПСС была пастаўлена задача ў бліжэйшы час больш як удвая павысіць тэмпы росту сельскагаспадарчай вытворчасці. Важнейшая роля пры гэтым адыграе інтэнсіўная тэхналогія. Можна быць, тое, пра што вы гаварылі, пакуль не рэальна? Можна, гэта справа далёкай будучыні?

Т. Р.: — Павышэнне ўрадлівасці глебы, павышэнне эфектыўнасці земляробства — такая задача, як вы разумееце, і стаіць перад глебазнаўствам. На

«Мы не можам чакаць літасці...»

Вы і самі маглі б прывесці прыклады бяздумнага ўмяшання ў прыроду, пражэктыва, парушэння экалагічнага балансу ў розных рэгіёнах краіны — скажам, на Палессі.

К.: — Як заўважыў вядомы журналіст А. Івашчанка ў сваім нарысе «Зямля», песня «І на Марсе будуць яблоні цвесці...» — чыстая наўнасць, калі не больш. Там жа няма глебы! Можна быць, на гідрапоніку надзея? Па-першае, надзвычай дарага, а па-другое, ніякая гідрапоніка не заменіць, скажам,

з'ездзе падкрэслівалася і ўрастачная роля навуковай тэорыі ва ўсіх сферах нашага жыцця — у тым ліку і ў сельскай гаспадарцы. Яшчэ на пачатку нашага стагоддзя акадэмік Вярыадскі гаварыў, што тэарэтычнага (а значыць — і практычнага) земляробства не можа быць без тэарэтычнага глебазнаўства. Трэба прызнаць, што сёння мы яшчэ недаравальна мала ведаем пра глебу, пра яе ўласцівасці, пра вынікі ўздзеяння на глебу гаспадарчай дзейнасці чалавека. А ве-

коны, па якіх яна жыве, акрамя метадаў аналізу, трэба яшчэ мець фантазію, умённе здзіўляцца. Трэба ўрэшце адчуваць любоў да зямлі — гэтага сапраўднага цуду прыроды!

К.: — Чамусьці ўспомніўся радок з Пастэрнака: «...и дышит почва и судьба». Сіла гэтых слоў — у іх загадкавасці, нечаканасці. Глеба і раптам — лёс! А можа, геніяльная інтуіцыя паэта падказвала, што паміж такімі рознымі паняццямі ёсць нейкая нябачная сувязь? Танай ж — як паміж навукай і паэзіяй?

Т. Р.: — Глеба — гэта цэлы свет. Сапраўды здорава сказа-

сёння, калі вялікія навуковыя сілы прыцягнуты да вывучэння вынікаў чарнобыльскай аварыі, усё яшчэ няма адзінай комплекснай схемы даследаванняў. Кожнае ведамства мае сваю праграму, а трэба было б аб'яднаць намаганні.

К.: — Вы закралі тэму, якая, безумоўна, хвалюе сёння ўсіх. Думаецца, што аварыя ў Чарнобылі не толькі многаму ўжо навучыла нас, але і дала, як гэта ні сумна гучыць, неабходны матэрыял нашым вучоным — медыкам, фізікам, радыёлагам, біёлагам. Многія аспекты радыяэнтаўнага забруджвання і барацьбы з ім ужо закраліся ў друку. А што скажыце глебазнаўцы? Ці ўдзельнічалі супрацоўнікі БелНДІГА ў даследаванні вынікаў аварыі?

Т. Р.: — Вучоныя нашага інстытута многа разоў выязджалі ў пацярпелыя раёны. Давалася і мне быць у экспедыцыі. У розных раёнах, у асноўным на сельгасугоддзях было зроблена пятнаццаць так званых рэперных разрэзаў — ям глыбіняй да 150 сантыметраў. Былі ўзяты ўзоры глебавых пластоў. Яны будуць вывучацца ў лабараторных умовах. Вясюной зноў прыедзем за матэрыялам. Гаварыць пра вынікі пакуль рана. Ясна, што мы можам сутыкнуцца з многімі нечаканасцямі. Усё ж такі ў прыроднае асяроддзе трапіла шмат радыяактыўных часцінак! Прытым распаўсюджваліся яны вельмі нераўнамерна. І адна з нашых задач, у прыватнасці, выявіць, так скажаць, «гарачыя плямы» на глебай карце. Калі мы будзем бачыць карціну забруджвання, можна будзе распрацоўваць комплекс мер па рэкультывацыі — аднаўленні зямель. Нейкія ўчасткі, канечне, застануцца на доўга непридатнымі для землекарыстання.

Трэба сказаць, што на Палессі і без таго даволі складаныя ўмовы для земляробства: тут пераважаюць пячаныя і супячаныя глебы ў суседстве з грунтовымі водамі. А гэта павялічвае пагрозу забруджвання. Асабліва клопату патрабуюць асушаныя ўчасткі, бо менавіта яны ў першую чаргу падвержаны пераўвільгатненню. Ужо сёння ясна, што ступень забруджвання вельмі неаднолькавая ў залежнасці ад рэльефу: дзе-небудзь на ўзгорку будзе зусім «чыста», а ў нізічцы — павышаны ўзровень радыяцыі. Мы зараз у інстытуце спрабуем «палічыць» розныя варыянты — звязаныя з натуральным дрэнажом зямлі, з сонечным выпарэннем — каб высветліць ступень забруджвання і самаачышчэння розных участкаў.

К.: — Прыроду, жыццё іншы раз мы спрабуем абмежаваць нейкімі межамі. Усё небяспечнае, незразумелае — аддаліць ад сябе, маўляў: «Цур мяне, цур!» Але ж прырода не ведае меж. І тое, што сёння яны быццам і не тычыцца асабіста цябе, заўтра, бывае, вырастае ў грозную праблему для ўсіх.

Т. Р.: — Так, зямля многае можа вытрымаць, стрываць, як і чалавек. Але яна не даруе фанабрыстага, нядабайнага, вузкаякарыслівага прагматызму.

Інтэр'ю ўзяў Віталь ТАРАС.

Зямля турботы нашай

Карэспандэнт «ЛіМа» гутарыць з загадчыкам лабараторыі Беларускага навукова-даследчага інстытута глебазнаўства і аграхіміі донтарам біялагічных навук Т. А. РАМАНАВАЙ.

чарназёму. Нездарма ж лепшы ў свеце чарназём, які захоўваецца ў Парыжскім музеі мер і ваг у якасці эталону, узяты ў нас, на Украіне.

На Беларусі, як вядома, няма чарназёмаў. А ўрадлівасць лясных і забалочаных зямель даволі нізкая. Меліярацыя, якая актыўна праводзіцца ў рэспубліцы, — важны шлях вырашэння праблемы.

Т. Р.: — На жаль, меліярацыю часта разумеюць вельмі прымітыўна — як асушэнне або арашэнне. Канечне, і тое і другое бывае патрэбна, але ж сам па сабе комплекс гідратэхнічных работ у адрыве ад пытанняў экалогіі і эканомікі, сацыяльных праблем можа прынесці — і прыносіць — шкоду. Вернемся да думкі: ці трэба нам заўсёды «паліпшаць» прыроду, ці не лепей даверыцца ёй самой? Колькі намаганняў і сродкаў, напрыклад, трыццаць ў нашай рэспубліцы на выроўніванне, спрамленне рэльефу, на знішчэнне пагоркаў, гаёў, вадаёмаў. А між тым, куды больш рацыянальна, эканамічна было б «упісваць» сельгасугоддзі ў натуральны рэльеф, выкарыстоўваць яго асабліваці. Ну, хоць бы такі просты прыклад: схілы трэба араць не ўздоўж, а ўпоперак, каб назанашвалася вільгаць і не было б змыву (эрозіі) глебы. Гэта толькі адзін з прыёмаў так званых «контурнага земляробства» — вельмі перспектыўнага напрамку ў сучаснай сельскай гаспадарцы. Контурнае земляробства актыўна ўжываюць у некаторых краінах Заходняй Еўропы, якая па вытворчасці зерня пераўзыходзіць нават Злучаныя Штаты і Канаду.

К.: — Тацяна Александрэна, як вядома, на XXVII з'ездзе КПСС была пастаўлена задача ў бліжэйшы час больш як удвая павысіць тэмпы росту сельскагаспадарчай вытворчасці. Важнейшая роля пры гэтым адыграе інтэнсіўная тэхналогія. Можна быць, тое, пра што вы гаварылі, пакуль не рэальна? Можна, гэта справа далёкай будучыні?

Т. Р.: — Павышэнне ўрадлівасці глебы, павышэнне эфектыўнасці земляробства — такая задача, як вы разумееце, і стаіць перад глебазнаўствам. На

даць неабходна. Інакш мы нагадваем чалавека, які бярэцца рабіць хірургічную аперацыю, не ведаючы... анатоміі.

Культура сучаснага земляробства абавязкова ўключае ў сябе веданне структуры зямель, навуковую ацэнку іх урадлівасці. Напрыклад, кожны фермер у ЗША «на зубок» памятае глебавую карту сваіх угоддзяў. А заможны баўэр у Заходняй Германіі раз у трыццаць гадоў робіць платны заказ вучоным на правядзенне глебавага і аграхімічнага аналізу на сваіх землях.

К.: — Тацяна Александрэна! Некалькі гадоў назад «ЛіМ» змільсіў рэпартаж з НДІГА, у якім расказвалася пра дасягненні беларускіх глебазнаўцаў. Расказвалася пра баніфікацыю — якасную ацэнку ўрадлівасці зямель у гаспадарках рэспублікі, пра сілаванне глебавых карт рэспублікі і яе асобных рэгіёнаў, пра аграхімічныя нартаграмы. Разам з тым гаварылася і пра тое, што кіраўнікі многіх гаспадарак ды і ведамаства вельмі неахвотна ідуць на супрацоўніцтва з вучонымі, з недаверам ставяцца да рэкандацый навукі. Ці можна сказаць, што адносіны да глеба- і аграхімічнай навукі змяніліся ў лепшы бок?

Т. Р.: — Псіхалогія нашых гаспадарнікаў мяняецца, як вы ведаеце, не так хутка, як хацелася б. Пытаніям навукова-тэхнічнага прагрэсу надаюць у Аграпроме, праўда, пэўную ўвагу. Але як часам усё гэта разумеюць? Есць, скажам, навуковая праграма, разлічаная на дзесяць гадоў. Ну, значыць, зробім яе за... пяць. Восць так тут разумеюць паскарэнне. А як гэта адаб'ецца на якасным баку даследаванняў? Пра гэта трэба думаць? Такі падыход толькі дыскредытуе навуку, падмяняе справу рапартам.

К.: — Вернемся, як кажуць, на зямлю. Дык што ўсё-такі глеба? Чаму за столькі гадоў яе вывучэння тут столькі яшчэ белых плям?

Т. Р.: — Глебазнаўца цікавіць зямля ў самых розных параметрах. Але мне хацелася б сказаць пра глебу як пра нешта большае, чым проста сукупнасць розных параметраў, фізічных і хімічных уласцівасцей. Каб зразумець за-

на — «дышыць почва». Глеба дыхае, жыве. У ёй, як у кожным жывым арганізме, ідуць працэсы акіслення, распаду, гніення, без якіх не можа быць жыццёвых працэсаў. Глеба насычана мікраарганізмамі. Жыццё тут літаральна кіпіць дзякуючы ферментам, якія служыць каталізатарамі. Прытым, кожны фермент строга «спецыялізуецца» на сваёй групе рэчываў. Энергетычны ўзровень ферментатыўных працэсаў можа параўнаць хіба што з работай электростанцыі. І хоць падземная «электрстанцыя» ў мільёны разоў слабейшая, каэфіцыент карыснага дзеяння прыродных «энергаўстановак» фантастычны, недасягальны для нас.

У працэсах, што адбываюцца ў глебе, яшчэ шмат загадкавага. Да прыкладу, пакуль мала вывучана так званая пурыфікатарская роля глебы — яе здольнасць да самаачышчэння. Напрыклад, бактэрыі дні я ўласцівае зямлі вядомы ў народнай медыцыне даўно. Раней у вёсках, здаралася, лячылі раны... зямлём. Безумоўна, не варта сёння паўтараць такія эксперыменты, але варта высветліць, на чым заснаваны дэзінфіцыруючыя здольнасці глебы, яе ўменне «пераўтварыць» многія гербіцыды і нават... радыяактыўныя элементы. Есць вопыты, якія паказваюць, што гумус, у прыватнасці вылучаны з яго гуматы, нейтралізуе дзеянне радыяцыі. Праўда, адрознівае падкрэсліць, радыяцыі ў невялікіх дозах. У эксперыменце расліны, высаджаныя ў гумус, аказаліся больш устойлівымі да радыяактыўнага выпраменьвання, чым тыя ж расліны, пасаджаныя ў пячаныю глебу або ў мінеральны раствор. Гэтая з'ява патрабуе, разумема, новых эксперыментаў, а галоўнае — тэарэтычнага абгрунтавання.

Трэба сказаць, што наогул вывучэнне ўздзеяння радыяцыі на прыродныя аб'екты вялося ў нас да самага апошняга часу вельмі нясмела. І нават

кі, у якіх няма чаму вучыцца. А ці не пара, каб нарэшце з'явіўся беларускі Цімур?

І яшчэ. Усюды ў бібліятэках работнікі скардзяцца, што іншы раз пісьменнікі бываюць у гордае, а вось у бібліятэку не заходзяць. А дарэмна! Прагледзеўшы фармуляры чытачоў, можа, сёй-той з аўтараў перастаў бы пісаць наогул...

Краіна наша вырашае важныя пытанні. Без моладзі, без яе ўдзелу, без яе актыўнай жыццёвай пазіцыі ў вырашэнні гэтых важных пытанняў не абысціся. Давайце ж выхоўваць моладзь не заклікамі, а добрымі кнігамі.

Уладзімір ВЕРАМЕЙЧЫК, дырэктар Ведрыцкай сярэдняй школы Рэчыцкага раёна, член Саюза пісьменнікаў БССР.

НЕ ЗАКЛІКАМІ, А ДОБРАЙ КНІГАЙ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 3).

Я наведваў дзіцячыя бібліятэкі ў Васілевічах, Калінкавічах, Рэчыцы і Мазыры, каб на месцы азнаёміцца з дзіцячым чытаннем, бібліятэчным фондам і пажаданнямі бібліятэк.

У Мазырскай дзіцячай бібліятэцы імя Веры Харужай мне тлумачэнні давала энтузіяст бібліятэчнай работы загадчыца Галіна Яўсееўна Напрэнка. У бібліятэцы 4600 чытачоў, яна абслугоўвае сем школ го-

рада Мазыра і санаторна-ляснаю школу, дзе кнігі сустракаюць воклічам «ура». На жаль, бібліятэка за год не задаволяла попыт на многія і многія кнігі. Так, тут не змаглі выдаць дзесяць кніг У. Багамолава, М. Носова, Ч. Айтматава, В. Быкава, І. Навуменкі, Я. Маўра, І. Сяркова: адных — зусім няма, другіх — вельмі мала.

У Калінкавіцкай дзіцячай бібліятэцы даведаўся, што там няма кніг «Васёк Трубачев і

его товарищи», «Піянеры-героі», «Старик Хоттабыч», «Бронзовая птица» і г. д. У рэчыцкай бібліятэцы імя А. Гайдара з горыччу паведамілі, што на 3 тысячы чытачоў толькі адзін экзэмпляр кнігі Волкава «Волшебник Изумрудного города». На пытанне: «Што б вы хацелі, каб вось зараз паступіла ў бібліятэку?» — мне адказалі: «Кнігі Івана Сяркова, «Ніколі не забудзем», «Піянеры-героі».

У Васілевіцкай дзіцячай бібліятэцы асаблівы попыт на кнігі Івана Сяркова, Анатоля Астрэйкі і Івана Навуменкі. У бібліятэцы мала кніг беларускіх літаратараў і для пазакласнага чытання.

У Ведрыцкай сельскай бібліятэцы асноўны кантынгент чытачоў — дзеці. Тут чытаельнасць нізкая, бо летам у вёсцы пра-

цуюць, чытаць няма калі. Гэта, відаць, не толькі ў Ведрычы. Але і кніг мала. Цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма дазваляе завозіць з Рэчыцы кнігі вельмі рэдка.

Як бачым, не хапае ў бібліятэках добрых, патрэбных кніг. Я ўспамінаў ведрыцкіх дзяцей, якія стаяць у чарзе, каб атрымаць на пару дзён кнігу з серыі «Сусветная дзіцячая літаратура». Мо варта перагледзець парадак камплектавання бібліятэк? Мо варта зрабіць так, каб на кнізе былі дзве цаны — адна для школ і дзіцячых бібліятэк, другая — для прыватнікаў? Зроблена ж прыкладна так для прыватнікаў з легкавымі аўтамабілямі. І купляюць!

Праблем шмат. Скажам, вось такая. Па старонках дзіцячых кніг вандруюць Грышкі і Міш-

**ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ
НА ЧАТЫРОХ МОВАХ**

Як паведамлялася ўжо, летась у кастрычніку адбыліся Дні культуры Беларускай ССР у Славені. Да гэтага свята дзвюх культур славенскія сябры выпусцілі малафарматную кніжку вершаў народнага песняра Беларусі Янкі Купала на чатырох мовах: беларускай, рускай (перакладчыкі М. Горкі, М. Ісакоўскі, Н. Кіслік, Б. Кежун, А. Пракоф'еў і І. Шклярэўскі), англійскай (перакладчыкі У. Мэй), славенскай (перакладчыкі Тоне Паўчэкі). У выданне ўключана дзевятнаццаць вершаў Янкі Купала. Змешчана таксама пасляслоўе, у якім дзецца кароткая характарыстыка жыцця і творчасці паэта. Л. ЧАРЭШНЯ.

**МЕКСІКАНСКІ
ЖУРНАЛІСТ ПРА МІНСК**

У 1984 годзе Мінск наведала дэлегацыя Інстытута дружбы і культурнага абмену «Мексіка—СССР», у складзе якой былі паэт Антэаў Навара, лаўрэат нацыянальнай прэміі журналістыкі Рыкарда Тамайе Картэс і мастак Артура Гарсія Бустас. Нядаўна гэты інстытут выдаў разам з агенствам друку «Новості» кніжку «Ад Сокала (цэнтральная плошча сталіцы Мексікі. — А. Г.) да Краснай плошчы», аўтар якой Рыкарда Тамайе Картэс дзеліцца ўражаннямі ад падарожжа па Савецкім Саюзе. Мексіканскі журналіст цёпла, пранікліва ўспамінае пра сваё знаёмства з горадам-героем Мінскам, паездку да мемарыяльнага комплексу «Хатынь».

**А. ГАРДЗІЦКІ.
У ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНЫМ
СЛОУНІКУ**

У Кітайскай Народнай Рэспубліцы выйшаў невялікі «Энцыклапедычны слоўнік савецкай літаратуры» (Пекін, 1984), у якім асобнымі артыкуламі прадстаўлены і беларускія пісьменнікі, а менавіта: Янка Купала, Якуб Колас, А. Аляксандравіч, П. Броўка, Я. Брыль, Г. Бураўкін, В. Быкаў, З. Бядуля, А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, П. Глебка, М. Клімковіч, К. Крапіва, А. Куляшоў, М. Лынькоў, А. Макаёнак, І. Мележ, І. Навуменка, П. Панчанка, М. Танк, І. Чыгрынаў, І. Шамякін. Апрача персаналі, асобныя артыкулы ў слоўніку прысвечаны і некаторым найбольш значным творам літаратуры, — такія, як «Маці» М. Горькага, «Ціхі Дон» М. Шалахава, «Добра» У. Маяноўскага, «Блуканне па пакутах» А. Талстога, «Крайна Муравія» А. Твардоўскага. З твораў беларускай літаратуры ў гэты ганаровы шэраг трапілі «Абеліск» В. Быкава, М. МІХАЙЛАВА.

**КРЫТЫКА,
БІБЛІАГРАФІЯ**

ПЕРАД НАМІ кніга, складзеная з артыкулаў апошніх двух гадоў, у большасці сваёй добра вядомых па перыёдыцы. Цікава, аднак, што ў кнізе ўвесь матэрыял атрымлівае якасна іншае гучанне. Калі з розных прычын гавораць пра адно і тое ж, то сам прадмет гаворкі, як мастацкі вобраз, набывае аб'ёмнасць і шматзначнасць. Тым больш, што гаворка ідзе аб выратаванні чалавецтва ад ядзернага пажару і аб канкрэтных задачах у сувязі з пагрожай жыццю на планеце.

пыт сваім уласным вопытам, што, вядома, не дасягаецца толькі валавым жаданнем. Усім вядомы словы Л. Талстога, што мастацтва — гэта ўспамін. Абапіраючыся на іх, Адамовіч справядліва піша, — і гэта разумеш шырэй, судносячы не толькі з вопытам літаратуры пра вайну, — што «памяць бляжне, крывавае вышвітае да ружовага».

Разважаючы пра «эпапейнае» адлюстраванне вайны, Адамовіч бачыць ушчэрбнасць эпапеі ў не «нейкім «гарманізуючым», суцэльным пачатку». Мне ўяўляецца, што тут Адамовіч

грані, новыя бакі ўсёй праблемы. Традыцыя — паняцце складанае і шматзначнае. Пераймаць — традыцыя і ісці на суперак засвоенаму — таксама традыцыя. Тут цытаваны толькі заводзіць у зман. Я б — за рэдкім выключэннем — не выводзіў бы пісьменніка з пісьменніка, нават з такіх гігантаў, як Талстой альбо Дастаеўскі. Разважаючы пра традыцыю, нельга не ўлічыць палітычны і маральны вопыт часу, і гэта велічыня значна больш дзейсная, чым тыя ці іншыя мастацкія шэдэўры, якія па-рознаму зас-

Эдуард СКОБЕЛЕУ

ЖАНР: ТРЫВОГА ЗА МІР

А. Адамовіч. «Выберы—жыццё». Зборнік літаратурна-крытычных і публіцыстычных артыкулаў. На рускай мове. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986.

Аддаючы належнае беларускай літаратуры, Адамовіч патрабуе «абрамаўскай вастрэні, шукшынскага болю, суровай праўды Бялова, філасафічнасці Распуціна».

саступае пісьменнікам, якія не зусім валодаюць формай эпапеі: эпапея, якая «абмінае за малазначнасцю» праўду народнага быту, у тым ліку і на вайне, не адпавядае свайму прызначэнню, не з'яўляецца эпапей. Маленькі чалавек не павінен адыходзіць у цень, а пакуты яго не павінны ўспрымацца як штосьці апраўднае, ураўнаважанае іншымі пакутамі.

Сярод прадуктыўных, важных для развіцця літаратурнага працэсу меркаванняў Адамовіча я б вылучыў гэтае, якое набірае актуальнасць: «у сённым свеце асабліва важна... умненне чуць галасы суседзяў, іншыя народы, іх памяць і гістарычны вопыт».

Пра вайну і вёску аўтар піша энергічна і пераканаўча. І вось чыста Адамовічова асаблівасць: усюды гаворыцца больш пра жыццё, чым пра літаратурныя творы, — яны цікавыя аўтара толькі як прыклады пісьменніцкай сумленнасці і пільнасці. Можна быць, гэта не самы прымальны для нас падыход. Але ён па-свойму вынікавы.

Спачуванне нават і да блюзерцы — так, але, сумяшчэнне добра і зла — ніяк не. Гэта даўняе адкрыццё — што ўсе мы ахвяры абставін. Аднак цяпер, калі стаіць надзённае пытанне аб перабудове абставін ва ўсім свеце, да актыўнага зла не павінна быць ніякай літасці. Усялякае фармальнае прымірэнне шкоднае. Правільна, што аўтар не мае права адрывацца ад «грэшнага свету», інакш плазмы жывога дзеяння не ўзнікне, і «грэшны свет» — гэта таксама з аўтарскага тытла, але ў той жа час узрастае, павінна ўзрастаць, «сцяна» паміж рэвалюцыйным і контррэвалюцыйным пачаткам. Не прымірэнне паміж імі вырашчання супярэчнасці гісторыі, не закланнем у імя мудрасці, а толькі размежаваннем на аснове мудрасці і барацьбы за выратаванне чалавецтва.

Як пра ідэю аб гэтым, вядома, не варта гаварыць, але Адамовіча турбуе перш за ўсё тое, што гэтая ідэя складаная для рэалізацыі. «Як гэта нялёгка, няпроста чалавеку выйсці за межы свайго і свайго народа вопыту, каб сумесна з іншымі шукаць выхад з лабірынта тысячагоддзяў».

Як у літаратуры пра вайну, так і ў літаратуры пра вёску Адамовіча цікавіць перш за ўсё праўда. Артыкулы Адамовіча — своеасабліва крытыка. У ёй няма сюжэта, які развіваецца, уся яна рухаецца па спіралі, штурхаючы перад сабой усё тое ж — праўду жыцця, настойлівую думу пра тое, як зрабіць яе больш выразнай і дзейснай.

У артыкулах апошняга часу Адамовіч часам нават нібы дэманстравіўна адыходзіць ад былой «задзірлівасці», — яго цікавяць больш не імёны, а праблемы, не кнігі, а пласты рэальнага народнага жыцця.

Пэўна, гэтая задача і зусім непасильная для адной літаратуры, — гэта пытанне не маралі, а сацыяльных адносін унутры народаў і паміж імі. Але гэтае пытанне, практычна пастаўленае Кастрычніцкай рэвалюцыяй, застаецца стрыжнем сучаснай гісторыі. Пра што б ні ішла гаворка, — аб праблемах разбраення ці экалогіі, — у канчатковым выніку гаворка ідзе пра здольнасці пераадолення нацыянальнага вопыту, які, на жаль, у большасці выпадкаў усё яшчэ супрацьстаіць іншаму нацыянальнаму вопыту.

Адамовіч будзе «крытычнае» апавяданне, нібыта вобраз лепшы. Нават самыя шматслоўныя цытаты, скажам, з В. Казько, А. Макаёнка альбо М. Гарэцкага, не абцяжарваюць тэкст, не разбураюць яго ўнутранай логікі.

Менавіта ў плане ўзбуйнення бачання жыцця трэба разглядаць публіцыстыку А. Адамовіча, — тут ён пакідае свабодныя берэгі, ведаючы, канечне, што тым самым нібы назаўсёды застаецца з імі: чым глыбей літаратура спасцігае агульначалавечыя праблемы, «тым больш упэўнена яна пранікае ў глыбінні нацыянальнага народнага жыцця».

Чаму Адамовіч так часта спасылкаецца на Талстога і Дастаеўскага? Што цэнні ў гэтых тытанах, якія трымаюць на сваіх плячах лёдз не ўвесь небасхіл сучаснай літаратуры? Так, вось такая простая, але бясконца ідэя хвалюе Адамовіча, праўда ў літаратуры і жыцці больш патрэбна чалавеку і чалавецтву, яна больш цікавая, багачэйшая за любую мудрагелістую хлусню. У гэтым пафас кожнага артыкула Адамовіча. Але гэта не такая ідэя, якую проста ўбіваюць няўдачліва літаратуры, — гэта думка, да якой трэба дарасці, даравіцца, таму што ўзровень спасціжэння праўды жыцця — гэта разам з тым узровень сацыяльнага і маральнага стану асобы.

Сіла Адамовіча як крытыка — у тым, што ён аналізуе жывую рэчаіснасць, абапіраючыся на літаратуру. Ён бачыць спачатку рэчаіснасць, а потым літаратуру. У той час як многія нашы крытыкі, у тым ліку беларускія, бачаць толькі літаратуру, і таму так няўключна, цяжка і дэкларатыўна выходзяць на праблемы жыцця.

Пісьменнік чакае, бывае, дзесяцігоддзі, перш чым калегі па пяру, пацухаўшы паталіцы, скажуць «Таленавіты». Мінае яшчэ дзесятак гадоў, і калі пісьменнік напружана і плённа працуе, гэтае азначэнне «таленавіты» пазбаўляецца былога акрыяючага сэнсу: яго трэба запоўніць ужо зусім новымі катэгорыямі. І тут непазбежна паўстае пытанне аб традыцыі. Пытанне, якое вельмі цікавіць Адамовіча. Разбіраючы гэтае пытанне, Адамовіч свядома «гарубляе», каб выявіць новыя

У нашай гісторыі, пачынаючы з канца 50-ых гадоў, Адамовіча цікавіць «працэс паглыблення гуманістычных, духоўных пачаткаў нашага жыцця і літаратуры». Шчырыя пошукі пісьменніка атрымліваюць даволі сумную афарбоўку на фоне распуцінскага мастацкага вопыту. Дар'я (з «Развітання з Мацёрай»), пагаджаючыся, што людзі разумеюць, што не трэба тапіць Мацёру, прамаўляе:

«Понимают оне. А все ж таки топят». Усведамляючы праўду, Адамовіч гаворыць пра «трагічную складанасць» чалавека. Мне здаецца, менавіта тут трэба шукаць прычыну таго, што Адамовіч памкнуўся да публіцыстыкі. Пасля «Карікаў» ён надоўга адмовіўся ад паэтычных канструкцый уяўлення.

Пачнём з такіх унікальных кніг, створаных з дапамогай народа, як «Я з вогненнай вёскі...» ці «Блакадная кніга». Здаецца, гэта мяжа ўсяго, што можа захаваць памяць чалавека.

Складаючы чалавек, але ў сто разоў складаней створаная ім сістэма сувязей. Усемагутны чалавек, але ўсемагутная і створаная ім машына нянавісці, у яе каласальная інерцыйная магутнасць.

Складаны чалавек, але ў сто разоў складаней створаная ім сістэма сувязей. Усемагутны чалавек, але ўсемагутная і створаная ім машына нянавісці, у яе каласальная інерцыйная магутнасць.

Складаны чалавек, але ў сто разоў складаней створаная ім сістэма сувязей. Усемагутны чалавек, але ўсемагутная і створаная ім машына нянавісці, у яе каласальная інерцыйная магутнасць.

«Значэнне маральных фактараў не толькі не знізілася, а, наадварот, узрасло ў свеце, расцэчаным класова-палітычным і ідэалагічным супрацьстаяннем розных сістэм», — піша Адамовіч.

Не будзем ні памяншаць, ні перабольшваць яго спадзяванні. Адамовіч, як і ўсе ўдзельнікі антыядзернага руху, — у пошуку, у напружанай думе, у растучым недаверы да чыста «навуковых» ці «маральных» рашэнняў. За апошнія гады Адамовіч істотна паглыбіў свае першапачатковыя эмацыянальныя і філасофскія падыходы да самой карэннай праблемы чалавецтва — пачаў звяртацца да канкрэтыкі рэальных міжнародных адносін. Для яго ўдзел у руху за мір — не чарговы штырх да біяграфіі, не моднае захапленне, а заканамерны вынік унутранага развіцця ўсёй творчасці. У вывучэнні яго вопыту духоўнага і палітычнага развіцця мне бачыцца нейкая мадэль далучэння свядомасці сучаснага чалавека па абодва бакі грані да спасціжэння новых рэальнасцей гісторыі, да засваення новага мыслення, якое актыўна змагаецца з насілле, перш за ўсё сацыяльным, палітычным і маральна-культурным, але адначасова актыўна абараняе высокі розум і высокую маральнасць як аснову законаў і палітыкі дзяржавы.

(Заначанне на стар. 6—7).

Суцішаны бор зіхаціць,
Нібыта сярэбраны ён...

Бяскарыні гэты прастор
Патрэбна любіць нутром.
Каб бачыць, як белы бор
Адсвечвае серабром.

Страчаю тут новы дзень.
Іскрыстых снягоў імшар.
Пасёлак маіх надзей
І заветных мар.

Пад промнямі ранішніх зор
З сябрамі жывём, як браты.
Пасёлак Сярэбраны Бор —
Для кожнага з нас — залаты.

Мечыслаў ШАХОВІЧ

На усходзе — пасмы зары,
Хоць ты іх у скарбонку збяры.

У скарбонку душы забяру
Назаўжды гэту чырвань — зару.

Будзе грэць гэты казачны жар
Майго сэрца шырокі абшар.

У душы разгарыцца касцёр —
І яна узяціць аж да зор.

Потым вернецца зноў на зямлю:
На світанак глядзець я люблю,

Што хусцінку чырвоную ўзнёс
Над чупрынамі белых бяроз.

Яўген ХВАЛЕЙ

Пад белым лебядзіным пухам,
па снежным мяккім дыване
бяжыць з маёй юнацкай мары
дзяўчынка —
сімвал чысціні.

Гляджу праз голле дрэў зімовых,
як праз спляценне год сваіх:
не дацягнуцца, не дагнаць мне
дзяўчынку —
сімвал чысціні...

Алесь БАДАК

Вечарам

Вокны завешу марозам.
Вечар цішком падкуплю.
Будзе ён, страціўшы розум,
Тыдзень маўкліва зямлю
Лёгка кружыць у абдымках.
У небе дастану завей,
Цяжка яны будуць дыхаць
На ланцугу ля дзвярэй.
Выйдзеш паволі у сенцы.
Спешна паслухаеш бель.
І прытулюся да сэрца —
Крышку пагрэю цябе.

Святлынь.

Фотааэцод М. БЯЛЬКЕВІЧА.

няў Адамовіча як крытыка і
грамадзяніна. Скажам проста:
тут і ўсе цяперашнія намаганні
па перабудове. Наведанне най-
складаных залежнасцей часам
ні на што зводзіць самыя леп-
шыя імкненні, забыццё выпра-
цаванага і дорага аплачанага
вопыту асуджае грамадства на
новыя гіганцкія страты энергіі.

Кніга нараджае радаснае ад-
чуванне, што аўтар усё больш
рашуча вызваляецца ад «рыш-
таванняў» вялікіх імёнаў, —
дом яго ўласнай грамадзянскай
філасофіі, створаны не без да-
памогі вялікіх, аказваецца ўсё
больш устойлівым і прыдатным
для чытача, стомленага ад на-
грувашчванняў пустой літара-
турнай пароды. Адамовіч па-
чынае адыходзіць ад фармаль-
най канцэптуальнасці, праяў-
ляць цікавасць да пісьмен-
ніка незалежна ад таго,
дае той матэрыял для пад-
мацавання публіцыстычных
пабудов ці не дае. Само жыццё
падштурхоўвае Адамовіча на
адкрыццё, што ў ранейшым па-
дзеце свету на «ворагаў» і
«сяброў», «сапернікаў» і «па-
мочнікаў» ёсць істотныя неда-
хопы, — мудрагелістая мяжа
паміж усімі гэтымі сіламі пра-
лягае не каля асабістага аўта-
рытэту і прэстыжу, а проста
праз «вечныя пытанні», якія
ставяцца канкрэтна канкрэтным
ўмовамі штодзённай барацьбы,
— ёй спадарожнічаюць і
дробязная валтузня, і групавы
страх, і інерцыя раней-
шых эмоцый — уся гэтая ду-
расць, якая нічога не дае ні
жыццю, ні літаратуры.

Кніга сведчыць пра тое, як
вырас маштаб асобы Алесь
Адамовіча, і трэба думаць, што
гэта самым непасрэдным чынам
выявіцца ў маштабе яго новых
літаратурных прац.

Каштоўнасць кнігі Адамовіча
— двайная. Гэта цікавасць,
якую абуджае арыгінальны ра-
зумны суб'ект. І яшчэ ціка-
васць, якую выклікае само
жыццё, што падаецца ў дзіў-
ных злёпках літаратуры, у тым
ліку створанай самім Адамові-
чам. Карацей кажучы, кніга да-
зваляе яшчэ раз дакрануцца да
ўсіх болевых кропак сучасна-
сці, — пагадзіцеся, рэдкая ўлас-
цівасць крытыкі і публіцыстыкі.

Хачу сказаць больш: такія
кнігі, як «Выберы—жыццё», —
гэта штурм нашай упартай, за-
мшэлай і самаўпэўненай свя-
домасці, якая пакуль толькі на
словах прымае новыя ісціны
новы гісторыі. Ці ж мы самі

не ўсведамляем, што недастат-
кова сумленныя, разумныя,
мужныя, каб з поўнай сілай
уступіць у барацьбу за знікаю-
чы час агульнага жыцця?

Разважаючы — без пафасу
— усё пра набалевае, пра самае
істотнае, Адамовіч раптам ха-
паецца за старанна схаваную,
але злавесную хваробу ўсёй кры-
тыкі: яе беспадстаўныя прэ-
тэнзіі заставацца над літара-
рай, над пісьменнікамі і тым
самым над жыццём. Разбэшча-
на яна, крытыка, тым, што ра-
ды ёй даўно ўжо няма, — кры-
тыка крытыкі практычна змоў-
ла: так, паміж сабой па-свой-
ску пабалакаюць, у тазікі кула-
камі пастукаюць, каб наўкола
баяліся, і зноў за старое. Не
разбіраючыся грунтоўна ў пра-
блемах жыцця, іншыя крытыкі
ўсё цягнуць да азоў пустога
маралізатарства і грубага са-
цыялагічнага «разбору», патра-
буюць, як кажа Адамовіч, «ма-
стацкасці паўзверх праблем
веку».

Заніжаюць крытэрыі. Але за-
ніжаюць менавіта дзеля таго,
каб не бачыць сутнасці, самой
плоці літаратурнага працэсу,
які непарыўна звязаны з жы-
ццём. Заніжаюць, таму што ўсё
яшчэ гуляюць у сваіх «казакі»
і чужых «разбойнікаў», топчучы
«не сваё» беспардонна, не веда-
ючы, што твораць найвялікшую
згубу для агульнай справы,
што ніхто не нап'ецца чаю, калі
гарэць свету. А іншыя таму да
кубкаў і цягнуцца, што не ве-
раць у пажар, перакананы,
што іншыя павінны яго тушыць,
а не яны, хто даўно арудуе па-
ром як адмычкай ці рэстаран-
ным відэльцам. І гавораць, га-
вораць пры гэтым прыгожа пра
новае мысленне, пра перабудо-
ву, пра ўлік «чалавечага фак-
тару»...

Рэцэнзаваць у агульным сэн-
се, г.зн. расказаць пра змест,
хваліць за падыходы і папра-
каць за недасказанасці ў дадз-
ным выпадку залішне. Аўтар ад
душы пасмяяўся б, калі б мы
сказалі, што згодны з кожным
словам яго кнігі, — не гэта яго
мэта, ды і чытацкая таксама. І
аўтар, і чытач, як я разумею,
імкнучы да паглыблення фун-
даментальных ісцін самых акту-
альных чалавечых адносін —
кніга дазваляе гэта зрабіць
прапарцыянальна праяўленай
да яе цікавасці.

ЛАЎРЭАТЫ ЛІТАРАТУРНЫХ ПРЭМІЙ

На чарговым пасяджэнні
прэзідыума праўлення Саюза
пісьменнікаў БССР прысуджаны
Літаратурныя прэміі імя Арка-
дзя Куляшова і Івана Мележа.
Прэмію імя А. Куляшова за
кнігу паэзіі «Пладаноснасць»
атрымаў Сцяпан ГАЎРУСЕУ.
Прэмію імя І. Мележа адзнача-
ны Варлен БЕЧЫК (пасмяротна)
за кнігу літаратурна-крытыч-
ных артыкулаў «Прад высокаяю
красою».

Сёння мы даём слова лаўрэа-
ту Літаратурнай прэміі імя Ар-
кадзя Куляшова Сцяпану Гаў-
русеву.

Сцяпан ГАЎРУСЕУ:

«ВЯЛІКІ ГОНАР І ВЫСОКАЯ АДКАЗНАСЦЬ»

Вестка аб прысуджэнні прэміі
імя любімага паэта збытэжы-
ла сваёй нечаканасцю і акры-
ліла адначасова. Я разумею,
што гэта вялікі гонар і высо-
кая адказнасць. Аркадзь Куля-
шоў — паэт-наватар, майстра-
першапраходца, які лобчы са
сваімі слаўнымі папелчынікамі

Максімам Танкам, Піменам
Панчанкам і іншымі майстрамі
маладзейшага веку вызначае
ўзровень сённяшняй белару-
скай паэзіі і служыць арыен-
цірам на дзень заўтрашні.
Добрая навіна ўдвая дарагая
яшчэ і таму, што яна супала з
днямі работы гістарычнага
студэнцкага (1987 г.) плену-
ма ЦК КПСС, які з усёй неаб-
вернімасцю засведчыў яшчэ раз
гатоўнасць і рашучасць партыі
поўнасцю і ва ўсім аб'ёме
ажыццявіць курс усебаковай і
глыбіннай перабудовы наша-
га вацыялістычнага грамадст-
ва.

Азонная атмасфера ўсебако-
вага абнаўлення надзвычай са-
дзейнічае выключэнню творчага
патэнцыялу народа. Рашуча
перабудоўваецца энаноміка.
Набывае моц галоснасць. Наво-
дзіцца парадокс у сацыяльнай
сферы. Бязлітасна выкарня-
юцца адмоўныя з'явы. Зніма-
ецца забарона з твораў літара-
туры і мастацтва, якія з-за
бюракратычнай перастрахоў-
кі дзесяцігоддзямі не мелі до-
ступу да чытача і глядача.

Спашлюся на серыю фільмаў
па сцэнарыях Міхаіла Шатрова,
дзе ў ролі Ільіча выступае пер-
шаакурснік анцёр Міхаіл Улья-
наў, неардынарна раскрываю-
чы псіхалагічна складаны і
гістарычна канкрэтны вобраз
правадыра; на фільм «Праве-
ра на дарогах» па матывах ва-
еннай прозы Юрыя Германа,
пастаўлены яго сынам рэжысё-
рам Алесем Германам.

Літаральна днямі да падпіс-
чыкаў паступіў лютаўскі ну-

мар «Знамени» з пасмяротнай
паэмай «Па праву памяці»
Аляксандра Трыфанавіча Твар-
доўскага, напісанай з іскрамёт-
ным бляскам і глыбокім грама-
дзянскім болам. З'явіліся ў
друку раманы і аповесці
Аляксандра Бека, Юрыя Тры-
фанова і іншых. І гэта — толь-
кі пачатак. Гэта — развітанне
з мінулым і погляд наперад.

Галоўнае ж — наш сённяшні
дзень. Ён няпросты і дыялек-
тычна супярэчлівы. І, відаць,
асноўная задача мастака —
правільна расставіць сацыяль-
ныя, псіхалагічныя і філасоф-
скія акцэнты. Міжволі згадва-
ецца пысінскае:

У будучыні — ёсць карэнне,
Рух часу думкай абгані!
Прадбачанне, як пасярэнне
Таму, што спее ў глыбіні.

Слова, якое стала лозунгам
сённяшняга дня — ПАСКА-
РЭННЕ — выбліснула ў радку
паэта яшчэ задоўга да таго, як
набыло дзяржаўную закон-
насць, — у 1980 годзе. Гэта ліш-
ні доказ таго, што паэзія МО-
ЖА І ПАВІННА БЫЦЬ ВІДУ-
ШЧАЯ.

У дні, калі твая сціплая пра-
ца адзначаецца так высока ў
маштабе рэспублікі, звычайна
могучы задаць пытанне — што
абумовіла з'яўленне адзнача-
нага твора, у даным выпадку
зборніка вершаў «Пладанос-
насць»? З усёй адназначнасцю
магу заявіць: зроблена ад заду-
манага складае толькі невялі-
кую частку. Пасля папярэдня-
га зборніка — «Азаранне» — з
1980 года натастрафічна пачаў
пагаршацца мой зрок. Доўга
лячыўся, перанёс дзве апера-
цыі. Папраўна ішла марудна.
Пры ўсім тым, я працаваў. Па-
ступова, дзень за днём, ты-
дзень за тыднем, месяц за ме-
сяцам павялічваў норму, хоць
путы фізічнай абмежаванасці
па-ранейшаму скоўвалі мяне,
абскрыльвалі і нервалі.
Сёння, здаецца, я амаль наблі-
жаюся да жаданага рубяжы —
працаваць на ўсю сілу. Гэтага
вымагае наш час — велічны,
грозны і трагічны. Прыкладам
для мяне служыць доблесць
савецкага народа ў дні вайны і
мірнага будаўніцтва. Задумана
і распачата многае. Што атры-
маецца — не ведаю. Але я буду
працаваць нястомна і настойлі-
ва.

...! на матэрыяле беларускай літаратуры

Выдавецтва «Вышшая школа» выпусціла пад рэдакцыяй члена
карэспандэнта Акадэміі навук ССР Г. Ламідзе напісаны калекты-
вам аўтараў нарыс «Савецкая шматнацыянальная літаратура», які
Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі ССР
дапусціла ў якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў філала-
гічных спецыяльнасцей вышэйшых навучальных устаноў Украіны.
У ім прасочваецца шлях, пройдзены савецкай літаратурай больш
чым за 60 гадоў.

Аўтары не абыходзяць сваёй увагай і вопыту беларускай лі-
таратуры, звяртаючыся да твораў А. Адамовіча, С. Алексіевіч,
П. Броўкі, Я. Брыля, В. Быкава, Я. Коласа, К. Крапівы, А. Куляшо-
ва, Я. Купалы, М. Лынькова, А. Макаёнка, І. Мележа, М. Танка,
І. Чыгрынава, К. Чорнага, І. Шамякіна... С. МАЛІВАНЧУК.

У рэдакцыю штотыднёвіка

«Літаратура і мастацтва»

Прыношу шчырую і сардэч-
ную ўдзячнасць усім арганіза-
цыям, знаёмым і блізкім, хто
павіншаваў мяне з днём васьмі-
дзесяцігоддзя.

Кастусь ГУБАРЭВІЧ.

«І ДОЎГА БУДУ Я ЗА ТОЕ ДЮБ НАРОДУ, ШТО»

ЯК ЁН ПРЫХОДЗІЦЬ ДА НАС?

З ДАЕЦЦА, і пытацца няма чаго. Разгорнем шагольную чытанку і

Зима, Крестьянин, торжествуя, На дровнях обновляет путь...

Буря мглою небо кроет, Вихри снежные крутя...

І зусім не ён прыходзіць, а мы самі прымаем яго ў істоту, як штосьці спрадвечнае: як матчыню песню над калыскай, як глыбокае неба над галавой, як прахалоду паветра над зялёнай стрэшкаю безазака.

Шчодрэ рассыпаў ён свае скарыбы па чалавечых дарогах, і кожны мае на свой час і сваю бяду, на свой роздум і ўцеху нешта такое, што некалі абшыло яму, расчуліла ці ўгневала і засталася адзначаным у радку, у нататцы. І ты, узрушаны, чуюш з яго вуснаў найбольш патрэбнае табе: «Да здравствуе сонца, да скроется тьма», «На свете счастья нет, но есть покой и воля», «Душа стесняется лирическим волненьем», «Я помню чудное мгновенье»...

Хай так, і ўсё ж такі ён аднойчы прыходзіць да нас некалькі выключна, непаўторна, назаўсёдна.

Кіславодск... Не апошняя майго ўспаміну, калі жыў у санаторыі недалёка ад вакзала і бегаў туды па газеты са справаздачамі пра партыйны з'езд, дзе вызваліліся ад рэштак, здавалася б, непарушанага культу. І ад гэтай яшчэ чысцела і так чыстае ў тых гарах паветра.

І не той Кіславодск, першы, юнацкі, даўня мара, горад, асветлены прысутнасцю самых вялікіх постацей. Замест іх там, у 1930-ым, сустрэліся з пісьменнікам, пажылым ужо чалавекам, са слабым сэрцам. Ён амаль бег за мной па стромкіх і нязручных прыступках у пансіянат «Скала» заб-

раць прывезены яму пакунак. І ўсё пытаўся: «Ак жа там, браток, у Мінску?» Гэтак і вымаўляў «ак», а не «як», паўтараў устрывожана, паспешліва, па некалькі разоў. Ныйначай працуўся пра нешта непрыемнае, а можа, прадчуваючы і для сябе нейкую бяду.

Перада мною — Кіславодск першых пасляваенных гадоў, калі толькі-толькі рабіліся спробы стаць на поўную ступню: сеяць, выпускаць машыны, лячыць людзей.

Жылося тады без збыткавання, што ёсць, тое і добра. Падумаць, якая гара звалілася з плячэй — чатыры гады пажараў, паходаў, крыві. І ў немажонькім санаторыі «Медсантруд», з зусім ніякімі грашыма ў кішэні, мы пачувалі сябе не горш, чым колішнія ўладары шыкоўных вілаў на схілах, што пераабсталёўваліся на нашы густы і як мага хутчэй.

Нам — гэта траім ці чатыром дужым хлопцам, каму нядаўна адгрукала па трыццаціці — ставала лячэбнага клопату. Мы трымаліся дружна, хадзілі далёка ў горы, бегалі чортведама куды піць парзан з крыніцы, вечарамі слухалі музыку ў ракавіне ніжняга парку. А зрэдку — бутэлька кіслага віна, кавалачок брынзы і жменька цукерак-падушчак, затое — размовы, адзін прыстойны тэнар спяваў «Я помню дзіўнае імгненне».

Мы, як маглі, ухляляліся ад кампаніі курортніц у шыкоўных халатах і тры разы на дзень пераменьваліх сукенках: калі і за што панашываць паспелі? Маўляў, куды нам! Мы ж прыманьвалі, каб іх адпудзіць, прыкідваліся старшынямі калгасаў, каморнікам, ляснічымі.

Аднойчы нехта з нас сказаў

адной з такіх пераспелак, што лічыла сябе неадхільнай:

«Чаго ты ўсё чэпішся: у горы ды ў горы. Адбывай тэрмін, і да мяне ў калгас. Папажынаеш лета, глядзіш, дзесяць кіло скінеш і — медаль на грудзі».

Гэта ўсцешыла і рассямшыла працэдурную сястру. Маладзенькае зусім стварэнне: буйныя рысы твару, крыху паўнаватая, па-ўсходняму, губы і вельмі ўмелыя рукі. Пакладзе цябе на які-небудзь д'арсанваль і бяжыць глядзець другога пацыента, а па дарозе пяе:

Мне бесконечно жаль, Моих несбывшихся мечтаний...

Ці былі ў яе, амаль дзяўчычкі, няздзейсненыя летуценні? А гітару мела і голас прыстойны. Яна захоплена чытала Пушкіна, амаль усяго, на памяць. І так, што адкрываліся рэчы, якія чамусьці былі ў цяні ад зроку.

Неяк надвечар перад ад'ездам заманулася пабыць аднаму. Цішком ад сваіх кампанейцаў пайшоў на тэрыторыю суседняга санаторыя, а адтуль пералез праз невысокую агароджу. І падаўся ў горы.

Засталіся пазаду засмуроджаны падгарэлым шашлыком «Храм паветра», а потым і «Чырвоная сонейка», забягалаўка з няменшымі спакусамі.

Не аглядзеўся, як узбіўся на ледзь прыкметную сцежку і апынуўся сам-насам сярод накіданых убеладзёў каменных велізарын. Пад нейкім чэзлым дрэўцам, спінаю да агнёў ацішага горада, пазіраў на вяршыні гор, углядаўся ў прорвы між іх, цёмныя, халодныя, неадхільна павабныя. Там, дзесьці глыбока ўнізе, здавалася, булькала, скрабучыся па камені, невідочная ручаіна.

Раптам нібыта шорхнуў лёгкі крок і з далёкага-далёку далацела:

На холмы Грузии легла Ночная мгла...

Шумит Арагва подо мною...

Пачуў і некалькі разоў пераклаў высокія словы, не паўтараў, а выдыхнуў цуд паэзіі, праўда, не зусім так, як некалі выдыхнуў сам Аляксандр Сяргеевіч!

Я хутка аглядзеўся, што раблю недазволенае, — перайначваю Пушкіна. У яго сказана:

не «на холмы», а «на холмах», не «легла», а «лежит». І зусім не «шумит», гэта ясна і так, а «бежит» і само сабою — «предо мною», а не «подо мною».

Тым не менш, паўтараю страфу «па-свойску» і зараз. Бо так упершыню з'явіўся Аляксандр Сяргеевіч, не з кніжнай старонкі, а ўласнай асобай, у сціпленчай водзеўцы, з вельмі кучаравай галавою. Стаў поруч і раскрыўся поўна да недасяжнасці. Паказаў не толькі недаступныя вяршыні, не толькі даў ажыць несправілім бязодням пад нагою, а падаў руку, дапамог адчуць незраўнанні ўзлёт душы над светам, над самім сабою, калі бывае «грустно и легко» адначасна, калі смутак робіцца светлым, а ў сэрцы святло пасяляецца навечна.

Пажыццёвы паклоннік Аляксандра Сяргеевіча, удзячны за тую шчасліваю сустрэчу, штодня намагаюся, каб сказанае ім таксама лёгка і хораша сказала і на маёй мове.

Ці ўдасца калі?

А за перайначанне прашу дараваць. Ведаю, што рабіў смешна.

Вось так жа замахнуўся мой сучаснік, добрага імені паэт на радкі Марыны Цвятаевай:

Я тоже была, прохожий, Прохожий, остановись!

Чамусьці яму здалося, што лепей будзе: «Аж не! Дзе падаеўся ўздых вялікай Марыны, які пачынаецца са слоў: «Я тоже была» — хадзіла, чытала надпісы на крыжах, кахала? І ўжо зусім страціўся ў пераробцы крык яе: «...прохожий, прохожий, остановись!» Падвойны заклік, каб пачуў паўторанае «прохожий», стань, падумаў, што і сам некалі не будзе блукаць па могілках і светла ўсміхацца.

А што перайначана? Адна літара, замест «и» стала «е», і выдатнае слова, асабліва ў гэтым вершы, «прохожий» ператварылася ў не дужа прыдатнае — «прохожача».

Аднак народ, палюбіўшы песню, спяваў не так, як напісана, а як больш падабалася, было гучней, ямчэй, спрытней, даходлівей.

Так, але то — народ!

Максім ЛУЖАНІН.

Аляксандр ПУШКІН

Арыён

Было на чоўне многа нас. Адны ўжо ветразь напіналі, Другія ў глыбіню ўпіралі Цяжкія вёслы. І ўвесь час Веў човен кормшчык наш разумны,

У сэрцы затаіўшы жаль. А я — з бяспечнасцю амаль — Плыўцам спяваў... Ды грэбні хвалі Разбіў з налёту вецер шумны... Усе загінулі, а я — Такая доля ўжо мая — Хаджу па беразе з тугою І гімны, як раней, пляю І рызу мокрую сваю Сушу на сонцы пад скалою.

Ёсць стэп людскі, і ў ім з глыбі раптоўна Прабіліся крыніцы на грудку. Адна — юнацтва хваляю бунтоўнай Кіпіць, бяжыць з цурчаннем па пяску.

М. САВІЦКІ, народны мастак СССР:

«...Яго паэзія — свет фарбаў»

— Пра Пушкіна-паэта трэба гаварыць урачыста, пра Пушкіна-чалавека — з вялікай доляй інтымнасці. У сваім новым партрэце «А. С. і Н. М. Пушкіны» я імкнуўся гаварыць менавіта прыцішана, тантоўна, шыра пра тое, як я разумею ўзаемаадносінны гэтых людзей.

Я нарадзілася задума? Аднойчы надоўга захварэў. Так сказаць, вымушаны быў узляць «адпачынак». І гэты «адпачынак» я прывясціў Пушкіну. Спачатку перачытаў ледзь не ўсе творы паэта. І яшчэ раз зразумеў, што ягоная паэзія — свет, у якім жывуць усе фарбы сонечнага спектра...

Потым я пачаў вывучаць эпістэлярную спадчыну вялікага Пушкіна, імкнуўся ўявіць ягонае аблічча і ў хвіліны натхнення, і тады, калі ён пакутаваў — у хвіліны жыццёвых нягод. Я ўважліва ўглядаўся ў страшныя вочы паэта на партрэтах Кіпрэнскага, Трапініна, Сакалова, гартаў рэпрадукцыі анварзлей, малюнкаў менш вядомых мастакоў. Але асабліва цікавіўся ў час сваёй падрыхтоўчай работы аўтапартрэтнымі замалёўкамі, накідамі, якія паэт пачынаў на палях чарнавікоў, рысункамі, дзе былі ягонай рукою накрэслены сілуэты Н.-М. Ганчаровай. А яшчэ захапіўся мемуарнай літаратурай, «Дзённікамі» Д. Ф. Фігельмон і даследаваннямі М. А. Раеўскага, перапіскай сям'і Ганчаровых.

І вось што я зразумеў. Больш за стагоддзе даводзілі нам, што Наталля Мікалаеўна Ганчарова-Пушкіна была адной з вінаватых у гібель паэта. Аднак многія ўспаміны сучаснікаў абвяргаюць гэтае абвінавачванне. І я далей ад таго, каб бачыць у жонцы Пушкіна толькі бяздушную вялікавецкую лянку або «злога генія паэта», я, напрыклад, успрыняла Наталі з нотнай чыста жаночай рэўнасці Ганна Ахматава.

«Мадонна» «анёл», «пай-дзіця» — так ласкава, пшчот-

СТАРЭЙШЫ СЫН

УЦЭНТРЫ вёскі Цялуша, што на Бабруйшчыне, знаходзіцца магіла ўнучкі Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна — Наталі Аляксандраўны Варанцовай-Вельямінавай. Бацька яе — старэйшы сын славуэтага паэта Аляксандра Аляксандравіча Пушкіна (1833—1914) — пакінуў след у айчынай гісторыі і многае зрабіў для паспяховага развіцця пушкіназнаўства.

Калі абарвалася жыццё паэта, яго сыну не было і чатырох гадоў. Наталля Мікалаеўна з чатырма маленькімі дзецьмі паехала ў Калужскі маёнтак Ганчаровых — Палатняны Завод — і прысвіціла сябе іх выхаванню. Саша пачаў вучыцца ў 2-й Пецябургскай гімназіі, а ў п'ятнаццацігадовым узросце яго аддалі ў Пажскі корпус, дзе ён знаходзіўся з 1848 па 1851 год. Потым пачалася яго служба ваіскоўца, якая працягвалася 35 гадоў. Аляксандр Аляксандравіч даслужыўся да чыну генерал-лейтэнанта. (За сваё жыццё ён зрабіўся кавалерам амаль усіх расійскіх ордэнаў).

Асабліва А. А. Пушкін праславіўся як удзельнік вызвалення Балгарыі ў руска-турэцкай вайне 1877—78 гадоў. Тады ён камандаваў 13-ым Нарвскім гу-

сарскім палком, які быў арганізаваны яшчэ ў пяцігадовым часе, балгарскімі апалчэнцамі. Гусары Пушкіна прынялі ўдзел у вызваленні многіх балгарскіх гарадоў і вёсак. У баю за вызваленне Балгарыі А. А. Пушкін зарэкамендаваў сябе як храбры і здольны камандзір. Ён заўсёды знаходзіўся побач з салдатамі, якія паважалі яго за чалавечыя адносіны і чуласць.

У баю за вызваленне Балгарыі сын паэта быў паранены, кантужаны. За адвагу яго ўзнагародзілі залатою шабляй і ордэнам св. Уладзіміра 4-й ступені. Гэтымі ўзнагародамі ён ганарыўся ўсё жыццё. Пазней афіцэры палка падарылі Пушкіну на ўспамін гадзінік, на цыфербляце якога замест лічбаў былі пазначаны балгарскія гарады і вёскі, вызваленыя рускімі войскамі пад яго камандаваннем.

Дарэчы, полк А. А. Пушкіна некаторы час быў раскватараваны ў Наваградку. Сын паэта прымаў актыўны ўдзел у рабоце камісіі па сляянскіх справах пры Віленскім генерал-губернатарстве. Тут Аляксандру Аляксандравічу давялося другі раз (у 1861 г. памёрла гадавалая дачка Соня) зведаць бацькоўскае гора: у 1870 г. памёр яго пяцімесячны сын Пеця, магіла якога захавалася да нашых дзён. У 70-я гады яе адшукаў мясцовы эканаміст І. Шчэрбак. На надмагільным помніку надпіс: «Младенец Петр Пушкин, род(ился) 9 июня 1870 г., скон(чался) 6 ноября 1870 г.»

Шмат увагі ў апошнія гады жыцця Аляксандру Аляксандравічу аддаваў арганізацыі аднацыці ў Расіі, асабліва жаночай.

З пачатку навучальнага 1898 г. да 1913 ён быў членам савета па вучэбнай частцы Енацярыйнскага і Аляксандраўскага мясцовых інстытутаў. Да гэтага, пасля выхаду ў адстаўку, ён загадваў вучэбнай часткай мужчынскага камерцыйнага вучылішча, быў ганаровым членам, а пазней старшынёй маскоўскага аплікунскага савета, пад наглядом якога знаходзіліся многія вучэбныя ўстановы горада.

Аляксандр Аляксандравіч быў чалавек спагадлівы, чэсны і справядлівы. Ён заўсёды падтрымліваў справы, якія ішлі на карысць простым людзям. Так, у падмаскоўным пасёлку Малахаўка да гэтага часу працуе балыніца, якая пабудавана на сродкі пісьменніка Мікалая Дзмітрыевіча Целешава. А. А. Пушкін, які быў у той час членам улікова-пазыковага камітэта Маскоўскай канторы Дзяржаўнага банка па сельскагаспадарчых крэдытах, дапамог яму дабіцца дазволу на будаўніцтва «лечебницы для крестьян».

Аляксандру Аляксандравічу мы абавязаны тым, што ў мітусні гадоў і падзей не згубіўся шэраг пушкінскіх рукапісаў, уласныя рэчы паэта. У значнай ступені яго клопатамі ўдалося зберагчы бібліятэку Пушкіна, якую ён вывез з падвалаў казарм свайго айчыма П. П. Ланскога. Ён з'яўляўся асноўным захавальнікам архіва бацькі. У 1880 г. сын Пушкіна перадаў гэты архіў Румянцаўскаму музею, а ў 1906 г. бібліятэку — Пушкінскаму дому. Ён прымаў актыўны ўдзел у шматлікіх мерапрыемствах, якія ад-

бываліся ў Расіі ў гонар яго бацькі. У 1880 г. прысутнічаў на адкрыцці помніка А. С. Пушкіну ў Маскве. У 1899 г. Аляксандр Аляксандравіч прыняў удзел ва ўрачыстасцях, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння паэта. У 1900 г. разам з сынам Рыгорам Пушкіным на адкрыцці помніка Пушкіну-ліцвісту ў Царскім Сяле.

Сына паэта паважалі многія славетныя людзі таго часу, у тым ліку і пісьменнікі. Вядомы рускі мастак К. Каровін, які добра ведаў і часта сустракаўся з А. А. Пушкіным, адзначаў, што гэта быў «сціплы чалавек», з «добрамі і дзівоснымі вачамі».

У Аляксандра Аляксандравіча была вялікая сям'я. У яго нарадзілася 13 дзяцей. Старэйшая з яго дачок Наталля выйшла замуж за ўраджэнца Беларусі П. А. Варанцова-Вельямінава і ў пачатку 80-ых гадоў прыехала ў яго маёнтак, дзе і пра жыла каля трыццаці гадоў.

Памёр А. А. Пушкін 19 ліпеня 1914 г. ва ўзросце 81 года. Пахаваны ў г. Чэхаве, былы пасёлак Лопаня, у якім быў маёнтак Васільчыкавых, блізкіх сваякоў Ланскіх. Тут падоўгу жыў і Аляксандр Аляксандравіч, і яго сястра Марыя Аляксандраўна Гартунг. Побач з магілай сына паэта магілы яго дзяцей і ўнукаў.

Цімох ЛЯКУМОВІЧ.

У СЭРЦАХ ДОБРАЕ Я ЛІРАЙ АБУДЖАЎ...»

Кастальская — сваёй бруёй
наілепей
Напоіць тых, хто смегне
без надзей.
Крыніца забыцца ў пустэльным
стэпе
Натоіць жар душы
найсаладзей.
Пераклаў
Я. МІКЛАШЭУСКІ.

Exegi monumentum
Сабе я помнік сам узвёў
нерукатворны,
Людская сцэжка да яго не
зарасце,
ён над стаўпом
Александрыйскім непакорна,
Як пакліч неба, узляцеў.

Не, не памру я ўвесь — у
запаветнай ліры
Душа перажыве мой прах, мой
тленны свет —
І слынны буду я, пакуль
зямным кумірам
Жыць будзе хоць адзін паэт.
І пройдзе розгалас па ўсёй
Русі вялікай,
І назаве мяне шматмоўны
пераклік —

* Я ўзвёў помнік.

І горды ўнук славян, і фін, і
зараз дзікі
Тунгуз, і стэпаў друг калмык.

І любы доўга буду я свайму
народу,
Што лірай добрыя пачуцці
абуджаў,
Што ў жорсткі, люты век
уславіў я свабоду
І грэшным літасці жадаў.

Наказу боскаму, о муза, будзь
слухмянай,
Не патрабуў вянка, і крыўдзе
не ўступай,
Паклёп і пахвалу прымай, як
лёс нязваны,
І з дурнем спрэчак
не ўчыняй.

1838

ён жыў тады між нас,
У племені яму чужым, і злосці
У душы сваёй да нас ён не таіў,
І мы яго любілі. Мірны, чулы,
ён на бядзе нашыя прыходзіў.
Мар чысцінёй дзяліліся мы з ім
І песнямі (звысок ён быў
натхнёны
на жыццё глядзеў звысок).
Нярэдка

ён гаварыў пра час, калі
народы
З'яднаюцца ў вялікую сям'ю,
Пазбыўшыся варожасці і
спрэчак.

Мы прагна слухалі паэта. Ён
Пайшоў на захад — ціхім
бласлаўненнем
Праводзілі яго мы. —

Ды цяпер
Наш мірны госць нам ворагам
зрабіўся,
Атрутай верш, на ўцеху чэрні
буйнай,
ён напаўняе. Здалечы да нас
Даходзіць голас злоснага
паэта,
Знаёмы голас!.. божа! асвятлі
У ім сэрца праўдаю тваёй і
мірам

І зноў вярні яму...

1834

Прыгажуні, якая нюхала тытунь

Няўжо? заместа руж, Амурам
бласлаўнёных,

Цюльпанаў, ганарыста
нахілёных,

Духмяных ландышаў,
язмінаў і лілей,
Якія ты заўжды любіла

І кожны дзень раней насіла
Ты на грудзях, што мармуру
бялей. —

Няўжо, цудоўная Клімена,
У гусце дзіўная такая
перамена!..

Не кветку раннюю панюхаць
любіш ты.
А з д'ябальскай травы зялёнай
Злы парашок, натхнёны
Штукарствам цёмнага!

Няхай ужо сівы прафесар
Гетынгена,
Над кафедрай сэгнуўшыся
дугой,
Уткнуўшы ў лацінізм глыбокі
розум свой,
Тытунь, каб кашаль збіць
нязменны,
Піхае ў доўгі нос знямоглаю
рукой;

Няхай ужо драгун вусаты
Світалым часам ля акна
З абрыўкамі скупого сна
Заморскай люлькаю дым

гоніць шараваты;
І прыгажуня хай шасцідзесяці
год,

З каханнем адстаўным і
ў адпачынку ў грацыі,
Краса, з якой і на падстаўках
не ўтрымацца,
Дзе збіліся маршчыны
ў карагод,
Няхай яна пляткарыць і зявае
І з верным тытунём свой
смутак забывае... —

А ты, цудоўная!.. калі тытунь
табе
Так падабаецца — о лёгкасць!
уяўлення!

Дык хай бы я на свеце
не гібеў,
А з табакеркі, з захапленнем,
Трапляў у пальчыкі, як гэты
парашок,
Каб да грудзей у радасным
трымценні

Мне пад шаўковы сыпацца
платок
і нават... можа быць... Ды што!
пустая мара.

Ніколі не бываць таму.
Зайздроснік-лёс, як злая
хмара!

Чаму ж я не тытунь, чаму!..
Пераклаў В. ЗУЕНАК.

М. САВІЦКІ. Партрэт А. С. і Н. М. Пушкіных.

на звяртаўся да жонкі Аляксандра Сяргеевіч. І мне ў сваім
двайным партрэце захацелася
паказаць, якім я ўяўляю Пушкіна
ў самыя шчаслівыя гады
яго жыцця.

...На смарагдава-залацістым
фоне — Пушкін і Наталля
Мікалаеўна. Ён — у іржэсе,
задумлівы, расслаблены. Паэт
— у росквіце творчых сіл, шчаслівы:
напісаны «Аповесці Белкіна»,
«Маленькія трагедыі», «Яўгеній
Анегін». Па-за часам стомленасць
ад пастаяннага жыцця «на вялікіх
дарогах», халасцяцкае існаванне.
Што чанае яго наперадзе?
Утульнасць хатняга ачага? Новыя
надзеі? Натхненне і новыя
творы? Так, менавіта гэта і
спадзяваўся ён знайсці ў саюзе
з першай прыгажуняй маскоўскай
«ярмарні невест» Наталі
Ганчаровай... А яна на партрэце
М. Савіцкага — маладая прыгожая
жанчына, дакладней, «проста
дзяўчынка», як сказаў В. А. Жукоўскі,
напружана ўглядаецца кудысьці ўдалечынь.
Шчаслівая яна? Так. Але разам з тым
у вобліку яе — глыбока прыхаваная
журба, і

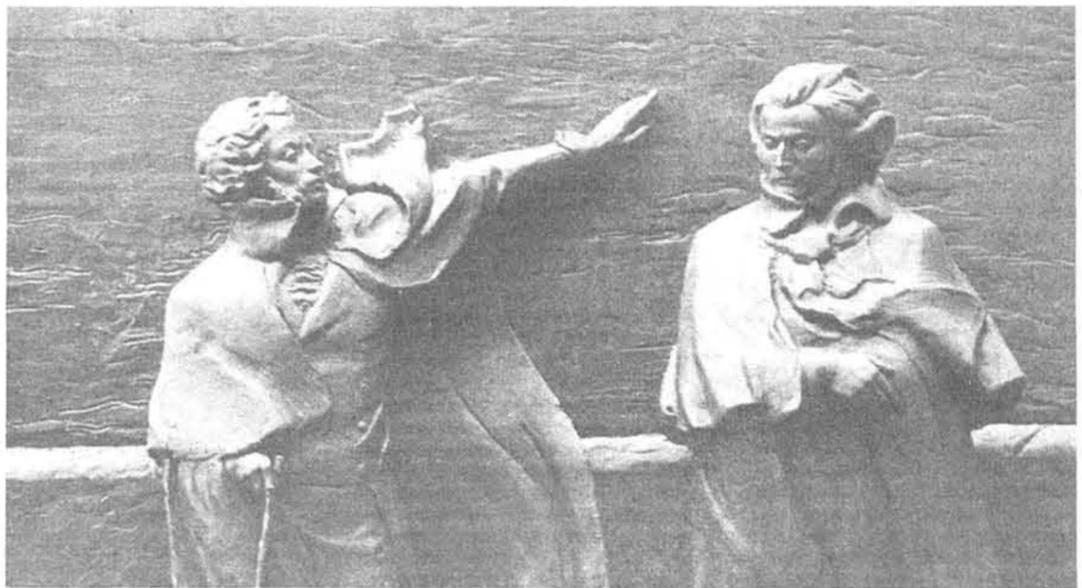
гэты смутак у вачах — нібы
прадвеснік яшчэ далёкага ад
іх сённяшняга кахання трагічнага
фіналу...

— Пушкін надзвычай шмат
аблічны, — працягвае М. Савіцкі.
— Гэта, дарэчы, адзначалі і яго
сучаснікі. Адзін з іх, М. А. Палявой,
які добра ведаў паэта, пісаў:
«Фізіяномія Пушкіна — настолькі
пэўная, выразная, што добры
жывапісец адразу здолеў ўхапіць яе,
але разам з тым такая зменлівая,
што цяжка падумаць, быццам
адзін партрэт Пушкіна мог даць
пра яе сапраўднае ўяўленне». І гэта
праўда: перадаць воблік настолькі
жывага чалавека, які імгненна
пераходзіць ад стану веселасці і
сміху да роздумаў і задумнасці,
вельмі цяжка. Тым больш цяжка
цяпер, калі 150 гадоў аддзяляе нас
ад гібелі паэта...

Ці змог я ўвасобіць усё, пра што
расказаў, у сваім партрэце —
судзіць не мне. Але, спадзяюся,
што яшчэ вярнуся да пушкінскага
вобраза...

Запісала
Л. КРУШЫНСКАЯ.

А. АНІКЕЙЧЫК, народны мастак БССР: «Ён — сучаснік кожнага»

А. АНІКЕЙЧЫК. А. Пушкін і А. Міцкевіч (фрагмент).

Відаць, ёсць глыбокая
заканамернасць у тым, што скульптар
Анатоль Анікейчык, які шмат гадоў
працы прысвяціў стварэнню
«Купаліны», звярнуўся да
вобраза Пушкіна. Сімвалічная
повязь часу, занатаваная ў
бронзе...

«Пушкін — сучаснік кожнага,
хто дакранаецца да яго неўміручага
слова», — гэтую фразу Анатоль
Аляксандравіч сказаў як дэвіз,
калі адліў першую партрэтную
кампазіцыю, прысвечаную паэту.
Добра памятаю яе — тут Пушкін
не сімвал, не алегорыя, а вобраз,
напоўнены канкрэтнасцю, і разам з
тым — высокім рамантычным
парывам. Як тонка павінен быў
адчуваць мастак стан душы
гэтага чалавека, каб так дакладна
знайсці псіхалагічны малюнак
свайго героя. Але хутчэй за ўсё
сама актуальнасць пушкінскай
спадчыны, яе сучаснасць
наблізілі да нас гэты вобраз
такім, якім яго ўбачыў мастак.

Потым у майстэрні выспявалі
іншыя работы «Пушкініяны» —
«Болдзінская восень», «Люблю
тебя, Петра творенье», «Пушкін і
Міцкевіч»... Гледачы ўбачаць іх
на маючых адбыцця выстаўках,
а потым, можа быць, і дзесяці
ва ўтульным кутку парку...
Справа ў тым, што

творам Анікейчыка ўласцівы
свайго роду «камерны манументалізм» —
прыгадаем той жа помнік Янку
Купалу ў Ляўках або фантан ля
Дома кіно ў Мінску. А ў
работах, прысвечаных Пушкіну,
гэтая камернасць праяўляецца
асабліва: творы ўражваюць
не сваімі, дарэчы, зусім
сціплымі, маштабамі, не
размахам архітэктурнага ўвасаблення,
а ўнутра-

«Люблю тебя, Петра творенье...»
Здаецца, што менавіта гэтыя
рады нараджаюцца ў думках
паэта, які сядзіць на парэце
пецяярбургскай набярэжнай.
Халодны вецер з Навы б'е ў
твар, але парывы яго не
перашкаджаюць, нават наадварот,
пераклікаюцца з натхнёным
станам душы паэта... Менавіта
гэтая напружанасць, дынамізм,
мастакоўскае жаданне

найсканцэнтраванасцю, лакалізмам
пружкага рытму, гарманічным
сілуэтам.

— Пушкіна ляпілі многія
мастакі, — гаворыць А. Анікейчык.
— Сярод іх — М. Анікушын,
М. Апякушын, Р. Бах, К. Белашова,
А. Мацвееў... Дарэчы, працэс
пластычнага пераўвасаблення
рэчаіснасці — улюбёны
метафарычны прыём самога
паэта. Прыгадайце верш
«Мастаку» пра майстэрню
Б. І. Арлоўскага, вядомыя
рады пра статуі А. В. Лаганюскага,
М. С. Піменава... А «Медны
коннік!».

Ва ўсіх «пушкінскіх»
работах А. Анікейчыка вобраз
выспявае нібы знутры, па
строгіх канструктыўных законах,
і аксесуары «залатога веку»
рускай паэзіі паўстаюць
арганічна, быццам абалонка
жывой істоты. Яны — лакалічныя:
цыліндр або строгі сюртук,
манішка або шырокі плашч
трактоўца рэзка і стрымана,
як неабходныя, але другародныя
рэтрадэталі, бо мноства іх
магло б прывесці да манекеннасці
фігуры. Скрозь гэты лакалізм
у «Пушкініяне» скульптара
прастапае маналітыя пластычны
стрыжань. Ён нібы спружына —
такія ў ім канцэнтраваныя
пачуццёў, ёмістасць форм.

пазбегнуць надакучлівых
прыёмаў і напаўняе кампазіцыю
высакароднай узнёсласцю,
вытанчанаю і разам з тым
пачуццём рэальнасці.

І, нарэшце, «Пушкін і Міцкевіч».

— У аснове твора, —
расказвае скульптар, — вядомы
гістарычны факт збліжэння
ссыланага Міцкевіча і Пушкіна,
якое потым перарасло ў
сімвал яднання і дружбы
культур народаў. Сустрэча
паэтаў адбылася восенню
1826 года. Пра яе значэнне
наўрад ці хто сказаў лепш
за Герцена: «Пушкін
вярнуўся і не пазнаў ні
маскоўскага ні пецяярбургскага
свету... Ён сустрэў на
хвіліну Міцкевіча, гэтага
другаго славянскага
паэта; яны працігнулі
адзін аднаму рукі, як на
могілках. Над іх галавамі
бушавала навальніца...»

Два вялікія паэты-грамадзяніны ў
скульптурнай кампазіцыі
А. Анікейчыка — увасабленне
вольналюбівых памкненняў
Расіі і Польшчы, веры ў
чалавечнасць, справядлівасць і
свабоду народаў.

Хачу сказаць, што па сваёй
значнасці, адметнасці, свежасці
«Пушкініяна» А. Анікейчыка
ўяўляе закончаную мастацкую
з'яву.

Барыс КРЭПАК.

МНЕ ГЖО неаднойчы даводзілася чуць псімістычнае сцвярдэнне некаторых музыкантаў, што апошнім часам зніжаецца прэстыжнасць прафесіі дырыжора-харавіка.

Бадэй, з гэтым можна пагадзіцца. Бо прэстыжнасць прафесіі абумоўлена тым, куды ідуць і хто ідзе вучыцца гэтай нялёгкай, але вельмі цікавай спецыяльнасці, хто накіроўвае і хто гэтаму вучыць і якая перспектыва далейшай работы. Сёння ж у нашай рэспубліцы адказнасць і зацікаўленасць тых, хто працуе ў гэтай галіне, — ніжэй належнага ўзроўню.

Скажам, хто паступае ў музычнае вучылішча на аддзяленне харавога дырыжывання? Гэта ў асноўным піяністы-няўдачнікі, баяністы пасля пяці гадоў навучання ігры на баяне, яшчэ радзей — скрыпачы, якім раптам (?) пралановаўваюць стаць дырыжорам-харавіком. Зразумела, што ў такім разе ідзе каласальная перабудова псіхікі п'ятнацігадовага вучня. У яго з'яўляецца шмат істотных пытанняў, бо раней панілае спецыяльнасць» азначала ігру на нейкім пэўным інструменце, а тут спецыяльнасць робіцца хор, на які ў школе нават хадзіць асаблівага жадання не было. І вось гэты псіхалагічна непадрыхтаваны п'ятнацігадовага абітурыента трэба за чатыры гады падрыхтаваць як настаўніка спеваў для агульнаадукацыйнай школы ці дырыжора самадзейнага харавога калектыву.

Не трэба даводзіць, што дырыжор хору — спецыяльнасць выканальніцкая і вымагае яна вялікай псіхалагічнай падрыхтоўкі, шырокіх ведаў і адпаведнага жыццёвага вопыту. Выканаўцаў на тым ці іншым інструменце ў музычным вучылішчы, як вядома, рыхтуюць пасля васьмі класаў агульнаадукацыйнай і сямі — музычнай школы. А ці прымальны такія ж метады ў падрыхтоўцы спецыялістаў на аддзяленні харавога дырыжывання? Уявіце, напрыклад, якой якасці вядзення ўрока спеваў у агульнаадукацыйнай школе можна чакаць ад маладога настаўніка, які мае амаль нулявы жыццёвы вопыт!

Магчыма, ёсць сэнс адкрыць у дзіцячых музычных школах спецыяльны клас харавога дырыжывання, са сваім вучэбным планам, сваімі праграмамі і рыхтаваць будучых дырыжораў хору і настаўнікаў спеваў для дзіцячых садоў і агульнаадукацыйных школ? Пачынаючы з самага дзяцінства прывіваць любоў не толькі да харавога спявання, а да спявання як высокамастацкага выканаўчага мастацтва?

Магчымасць вучня паспяхова засвойваць музыку залежаць ад педагагічных кадраў, ад таго, хто выкладае спеў у школе, якія праграмы і вучэбныя

24 студзеня Беларускае тэлебачанне распачало новы цыкл музычных перадач — «Пеўчае поле». За «нруглым сталом» у студыі адбылася гутарка па пытаннях арганізацыі Першага рэспубліканскага свята песні: хто возьме ў ім удзел? які будзе рэпертуар? якія задачы паўстаюць перад кампазітарамі, літаратарамі, мастакамі, перад установамі культуры і камсамолам рэспублікі ў сувязі з падрыхтоўкай гэтага свята? якое месца ў Мінску ці ў яго наваколлі выбраць для будаўніцтва Пеўчага поля?

Музыкантавец Людміла Макаранка, вядучая першай перадачы пра Пеўчае поле, запрасіла прыняць удзел у размове ўсіх тэлегледачоў, якіх цікавіць лёс будучага свята. Ужо ў час перадачы ў студыю паступілі пытанні і прапановы (перадача трансліравалася непасрэдна ў эфір, і мінчане мелі магчымасць званіць у студыю). І гаворка будзе працягнута ў наступ-

ных перадачах тэлецыкла. Хацелася б, каб яе падхпілі на старонках «ЛіМа» і нашы чытачы.

Сёння ж мы прапануем артыкул, які пераключыцца з думкай аднаго з удзельнікаў тэлевізійнага «нруглага стала» пісьменніка Васіля Вітні. Ён заўважыў: Пеўчае поле — гэта ўся наша рэспубліка, але як засяць гэтае поле, каб дало яно плён, ураджай? Самае прасцей — правесці свята як чарговае масавае мерапрыемства: тэхніка «пастараецца», і «загучыць» песня на ўсю Беларусь... А вось як адродзіць у людзях, найперш у моладзі, патрэбу спяваць, сапраўдную ПОБЫТАВУЮ патрэбу ў музычнай творчасці?

Прэстыж прафесіі дырыжора-харавіка. Прэстыж урона спеваў у агульнаадукацыйнай школе. Рэпертуар дзіцячых пеўчых харавых калектываў. Пра гэтыя і іншыя пытанні разважае аўтар артыкула.

ЧАМУ ЗАЙМАЦЦА ХОРАМ... НЕПРЭСТЫЖНА?

матэрыялы прадастаўляюцца дзецям, ад вучэбна-выхаваўчага працэсу ў цэлым. Калі настаўнікі дрэнна падрыхтаваныя і малакваліфікаваныя, калі змест музычнай адукацыі не адпавядае сучасным патрабаванням, калі ў школе не хапае вучэбных матэрыялаў, дапаможнікаў, рэпертуарных зборнікаў, — усё гэта не садзейнічае поспеху ў навучанні музыцы. І вінаватая тут не толькі самі педагогі, а і кіраўнікі арганізацыі, паколькі яны не забяспечваюць патрэбнага «клімату» ў навучальных установах, мірацца з недасканаласцю вучэбных праграм.

Дзеці павінны вучыцца, каб развіваць свае здольнасці, каб вучыцца жыць сярод людзей, любіць музыку і добра ў ёй разбірацца, а не для таго, каб здаваць экзамены. Эфектыўнасць музычнай адукацыі будзе вызначацца ў будучым не аб'ёмам вучэбных праграм, а колькасцю ўсебакова адукаваных людзей. Дык чаму ж у Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі не мець такога факультэта, дзе рыхтаваліся б педагагічныя кадры для агульнаадукацыйнай школы?

Упэўнены, школа, якая мае высокапрафесійных настаўнікаў музыкі і спеваў, што скончылі кансерваторыю, мела б і адметныя дзіцячыя харавыя калектывы. Прыкладам таго назаву калектывы мінскіх сярэдніх школ з харавым ухілам: № 1 (кіраўнік Т. Валашына), № 3 (кіраўнік В. Садовін), № 13 (кіраўнік В. Лой), № 119 (кіраўнік Л. Лапша).

Узорны дзіцячы хор «Журавінка» сярэдняй школы № 130 (кіраўнік А. Еўсюкова) я слухаў не так даўно на канцэрце ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Гэта выступленне паказала сапраўднае ўзаемаразуменне кіраўнікоў і выканаўцаў. Я спрабаваў здагадацца: якім чынам А. Еўсюкова дасягнуў та-

кога ўзаемаразумення, што прыводзіць да агульнага поспеху? Як можна было захапіць харавым спяваннем гэтую дзятву, паводзіны якой вызначаюцца часта модай, інстынктам, эмоцыямі і ў меншай ступені — свядомасцю?

Песню «Прекрасное далеко, не будь ко мне жестоко» кампазітара Я. Крылатава на вершы Ю. Эціна падхпілі і гледачы, што запоўнілі залу філармоніі. Хор спяваў у ахвотку, лёгка, без стомы. А да гэтага былі выкананы такія вядомыя, адметныя і складаныя харавыя творы, як «Леніна помніць зямля» А. Новікава на вершы Л. Ашаніна, «Жавароначкі, прыляцеце» — беларуская народная песня ў апрацоўцы Б. Кажэўнікава, «Не ветер, вея с высоты» — М. Рымскага-Корсакава на вершы А. Талстога... і зусім неспадзявана — арыя Доны Базіліе з оперы «Севільскі кірульнік» Д. Расіні, два хоры з «Пушкінскага вянка» Г. Свірыдава — «Зімяня раніца» і «Наташа». Што гэта? Вынік недахопу арыгінальнага дзіцячага рэпертуару ці жадання паказаць універсальныя выканаўчыя магчымасці дзіцячага хору?

Што б мы тут ні гаварылі: ці справіліся дзеці з усімі вакальнымі і тэхнічнымі цяжкасцямі ў гэтых харавых партытурах, ці дзіцячы гэта рэпертуар альбо не дзіцячы — гэта застанеца на сумленні кіраўніка калектыву. Бясспрэчна, што пяці дзеці цудоўна, валодаючы багатымі сродкамі харавога выканальніцтва, добрай дыкцыяй, чыстым ладам і выдатным ансамблем. Ды зразумела і тое, што нельга дзіцей «пазбавіць дзяцінства», заўчасна рабіць іх «дарослымі», хаця і ставіцца да іх трэба як да самастойных асоб, паважаль іхнія чалавечыя індывідуальнасці.

Дзеці — такое маё меркаванне — павінны пець усюды і

заўсёды, на ўсіх музычных святах. Беларусь — пеўчая рэспубліка са своеасаблівым, самабытным пеўчым фальклорам, з пэўнымі традыцыямі ў харавой культуры. Чаму б нам не ўтварыць сваё харавое таварыства? Якіх толькі таварыстваў у нас няма: і аховы прыроды, і аховы помнікаў, у нас ёсць клуб сабакаводаў і таварыства трусаводаў і г. д. і да т. п. А вось таварыства, якое б спрыяла ўздому пеўчай культуры народа, няма. Гаворку пра стварэнне Беларускага харавога таварыства нашы музычныя дзеячы вядуць ужо колькі год.

Рэгулярна падводзяцца вынікі сацыялістычных спаборніцтваў паміж Беларускай ССР і Літоўскай ССР, выяўляюцца пераможцы ў розных галінах народнай гаспадаркі, а вось ці зможам мы цяпер выступіць у спаборніцтве па харавым спяванні? Калі так — думаю, паказчыкі будуць не на нашу карысць. Прыбалтыйцы маюць права ганарыцца сваёй нацыянальнай харавой культурай. Упэўнены, у гэтым вялікая заслуга настаўнікаў спеваў агульнаадукацыйных школ.

Я пацікавіўся ў А. Еўсюкова, што яго турбуе ў сістэме музычнага выхавання ў агульнаадукацыйнай школе, у чым ён бачыць асноўную прычыну нежадання дзяцей спяваць.

— У 130-ай школе я працую вось ужо трынаццаць год, з таго дня, калі школа стала называцца «школай з харавым ухілам», — гаварыў А. Еўсюкова. — Мы пераспявалі вялікую колькасць харавых твораў заходне-еўрапейскіх, рускіх, савецкіх, беларускіх кампазітараў. Пабывалі з канцэртамі ў Маскве, Ленінградзе, Рызе, Вільнюсе, Тбілісі, Горкім, у многіх гарадах нашай рэспублікі. Даводзілася гутарыць з многімі спецыялістамі, якія займаюцца дзіцячай музычнай адукацыяй. І адчуў паўсюдную ўстрыжванасць

тым, што маладое пакаленне спявае ўсё менш і менш. Мне здаецца, галоўная прычына такая: у школах працуюць выкладчыкі, якія не могуць ці не хочуць працаваць з поўнай аддачай. Калі ў мінулым настаўнік быў перш за ўсё крыніцай, носьбітам інфармацыі для дзяцей, то сёння яго прыярытэтам павінна быць высокая кваліфікацыя. А менавіта яе і бракуе нашым выкладчыкам.

Старшы выкладчык кафедры харавога дырыжывання Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі В. Аўраменка, з якім я таксама гутарыў пра гэтую праблему, заўважыў, што яе трэба разглядаць крыху глыбей. Як справядліва адзначалася ў праграме перабудовы школы, неабходна інакш вырашаць пытанні музычна-эстэтычнага выхавання, асабліва адносна метадыкі ўрока музыкі і спеваў. Пакуль, на вялікі жаль, у школе з 45-мінутнага ўрока на ўласна спевы адводзіцца толькі 10 мінут: такім чынам ствараецца перадумова для далейшага росту грамадства спажываючай музыкі. І яшчэ. На агульнаадукацыйную школу, на дапамогу ёй скіраваны спецыяльныя тэлеперадачы па праграмах літаратуры, біялогіі, матэматыкі, замежных моў і г. д. А як памагае эфір настаўніку музыкі і спеваў? Ці ёсць вучэбныя праграмы па народнай музычнай творчасці? Паасобныя вучэбныя праграмы па музыцы вельмі нагадваюць па форме... інструкцыі. Ды патрэбны не асобныя тэлеперадачы, якія кампенсуюць недахопы школьнага навучання, а патрэбна паўнацэннае выкарыстанне гэтага эфектыўнага сродку масавай інфармацыі, пры дапамозе якой навучанне будзе ісці больш паспяхова, чым проста за школьнай партай. Наспеў час памагчы настаўніку музыкі і спеваў стварэннем падручнікаў, анталогій, цыклавых праграмных фонахрэстаматый народнай творчасці. Ды каб з'явіліся яны ў дастатковай колькасці, каб усё гэта можна было свабодна набыць — як сёння можна прыдбаць запіс любімага выканаўцы эстраднай песні. Вось тады і можна рабіць націск на авалоданне ведамі, а не на навучанне музыцы і спевам.

Апроч таго, думаю, далучаць да работы ў школе (і ў сістэме адукацыі ўвогуле) неабходна больш памочнікаў на грамадскіх асновах. Маю на ўвазе і кампазітараў, і музыкантаў, і выканаўцаў-прафесіяналаў, мастакоў, акцёраў. Яны могуць не толькі «разгрузіць» настаўнікаў музыкі і спеваў, але і ўзяць на сябе педагагічныя абавязкі.

У Мінску працуе 14 агульнаадукацыйных школ з харавым ухілам, і ўсе яны маюць добрыя харавыя калектывы. Акрамя іх, існуюць адметныя дзіцячы хоры пры Палацы культуры трактарнага завода (кіраўнік выкладчык БДК Т. Гуліна), дзіцяча-юнацкай вакальна-харавая школа пры ПК Белсаў-

П Р Э М' Е Р Ы

Камедыю М. В. Гоголя «Грабні» паказаў на малой сцэне Рускі тэатр БССР імя М. Горькага. Пастаноўка А. Кармуна, сцэнаграфія Я. Волкава. Ролі ў спектаклі выконваюць А. Кармунін, А. Захарэвіч, У. Курган, В. Шушкевіч, М. Жыроў, Т. Хвосцінава і М. Мартыненка.

Сцэна са спектакля.

Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

профа (кіраўнік Н. Жураўленка), харавыя калектывы ў дамах піянераў. І ўсе гэтыя хоры адчуваюць востры недахоп беларускага песеннага рэпертуару. Беларускія кампазітары вельмі мала пішуць вакальнай музыкі для дзяцей, а калі і напішуць песню, дык і па мелодыі, і па гармоніі гэта не надта цікава. Думаю, што падобны нашы кампазітары самі не прыйдуць у школу, да дзяцей, не «адчуваюць» школьны хор як сатворцу сваёй музыкі, творы іх, адрасаваныя дзецям, не будуць гучаць са шчырасцю і характам. Неабходна ўстанавіць цеснае супрацоўніцтва паміж Саюзам кампазітараў БССР і ўсімі дзіцячымі харавымі калектывамі рэспублікі.

А вось што датычыць жывога выкарыстання і папулярнасці дзіцячага песеннага фальклору, дык тут у нашай рэспубліцы не проста праблема: бяда! Дзеці не толькі не спяваюць, яны проста не ведаюць народную песню, часта не разумеюць, пра што пяшча ў той ці іншай беларускай народнай песні. А народ жа — найпершы кампазітар, стваральнік цудоўных песень. Як не ўспомніць словы вялікага М. Глінкі аб тым, што музыку стварае народ, кампазітары ж яе толькі аранжыруюць! Ды як гэта ні засмучае, трэба прызнацца, што ў наш час школа, закліканая памагчы вучню адкрыць і развіць з найбольшай паўнатой яго чалавечыя якасці, застаецца абсалютна глухой да багацця, якое завацца беларускае нацыянальнае мастацтва.

Фарміраванне духоўна багатай асобы мае для нашага грамадства першаступеннае значэнне. І ўдзельнічаць у гэтым закліканы школьны харавыя калектывы, бо самы просты шлях навучання — неасрэдна ўдзел у музыцы, а не пасіўнае яе слуханне. Са з'яўленнем радыё, тэлебачання, магнітафонаў людзі спаквалі перасталі адчуваць радасць ад свайго ўдзелу ў спяванні. У сем'ях (за рэдкім выключэннем) перасталі спяваць, адышло ў мінулае хатняе музыцыраванне. Калі старэйшае пакаленне ведае словы аднаго-двух куплетаў якой-небудзь песні, то моладзь не ведае і гэтага, а дасведчанасць у народным рэпертуары абмяжоўваецца часцей за ўсё толькі песняй «Касіў Ясь канюшыну».

Пакуль не з'явіцца шырокая цікавасць да спявання, цікавасць да прафесіі дырыжора-харавіка расці не будзе. Такое мае меркаванне. Ад навучальных устаноў, якія рыхтуюць будучых харавікоў і настаўнікаў спеваў, залежыць сёння многае, бо агульнаадукацыйная школа мае патрэбу ў педагогах-музыкантах, натхнёных творчымі памкненнямі.

А. КАШПУР,
выкладчык Мінскага музычнага вучылішча імя
М. Глінкі.

У Беларускім рэспубліканскім тэатры юнага глядача імя 50-годдзя ЛКСМБ адбылася прэм'ера спектакля па казцы А. Вярцінскага «Рыгорка — ясная зорка». Мастацкі кіраўнік пастаўкі — У. Караткевіч. Мастак Л. Рулёва, кампазітар А. Залётнеў. Ролі выконваюць Г. Галкін, Ж. Друцкая, А. Аляксееў, А. Жук і іншыя.

Сцэна са спектакля.

Фота Ул. КРУКА.

Народнае мастацтва выходзіць з выставачных залаў і музейных запіскаў на шырокую аўдыторыю, становіцца элементом гарадскога асяроддзя. Асоба роля ў гэтай справе належыць драўлянай скульптуры.

Сёння мы ўжо маем у гэтай галіне пэўныя здабыткі, але пытанні, якія чакаюць вырашэння, значна больш. Найбольш шкодзіць справе павярхоўнае знаёмства мастакоў з нашай культурнай спадчынай. Гэта вядзе да вулгарызавання і прымітывізацыі вырашэння традыцыйных фальклорных вобразаў як у творчасці народных і самадзейных майстроў, так і ў прафесіяналаў. Такім чынам, ствараюцца ўмовы для падмены невычэрпнай фальклорнай тэматыкі, што адлюстроўвае гісторыю, лёс, характар народа, — сургатам, псеўдафальклорам, тэмамі, запавычанымі з мультыплекцыйных фільмаў і іншых выпадковых крыніц. Да статкова прыгадаць шматлікія «чабурашкі», «кракадзілы гены», ваўкі «Ну, пачакай!», а таксама лапідарныя «віцязі» і «ямелі», што вандруюць як узоры сучаснага народнага мастацтва ад Калінінграда да Уладзівастака.

Каб народныя майстры лепш ведалі гісторыю і культуру Беларусі, было вырашана наладжваць семінары рэзчыкаў. Яны праходзілі з 1981 года ў Мінску, Гродне, Віцебску. Удзельнікі семінараў мелі магчымасць азнаёміцца з экспазіцыямі музея старажытнабеларускай культуры ІМЭФ АН БССР, музеяў у Раўбічах і Заслаўі, сустрацца з рэстаўратарамі. На семінарах яны праслухалі лекцыі па гісторыі і мастацтве Беларусі.

Але практычны характар семінараў выклікаў шэраг складаных арганізацыйных і матэ-

пэтыцыял. На адным энтузіязме далёка не паедзеш. Трэба шукаць зацікаўленую дзяржаўную арганізацыю, якая магла б фінансаваць дзейнасць такога творчага калектыву, даваць яму заказы.

Гэтыя праблемы мы і паспрабавалі вырашыць на чарговым семінары-практыкуме, прысвечаным 90-годдзю з дня нараджэння выдатнага беларускага народнага майстра рэзчыка па дрэве А. Пупко. Вялікую дапамогу аказаў нам тэрэт «Мінск-зеленбуд», які забяспечыў усім,

моўчавы той сумны факт, што і сёння яшчэ неакрэслены статус мастацкай спадчыны А. Пупко. Майстра ўжо няма, а дом, дзе ён пражыў усё жыццё, дзе ў 1917 г. кватараваў М. Фрунзе, так і не стаў афіцыйна прызнаным музеем. Дом гэты наведваюць сотні турыстаў з усеі краіны, знаёмяцца з работамі, што тут захоўваюцца. Жонка майстра праводзіць экскурсіі па «казачным доміку», як яго называў сам майстар. І ўся гэтая вялікая дзейнасць па прапагандзе спадчыны А. Пупко тры-

нізацыі-пасрэдніка і мастацкага савета, які б прыняў і ацаніў работу. У Літве гэтыя функцыі выконвае Таварыства народнага мастацтва. Яно мае свой мастацкі савет і права праводзіць фінансавыя аперацыі. Заказчык звяртаецца непасрэдна ў таварыства, а яно знаходзіць выканаўцаў і бярэ на сябе ўсе астатнія фармальнасці.

А хто б у нас мог часова, да стварэння Таварыства народнага мастацтва, выконваць гэтыя функцыі? Ці не надаць іх Рэспубліканскаму навукова-метадычнаму цэнтру па народным і самадзейным мастацтве (РНМЦ) або іншай установе сістэмы Міністэрства культуры БССР? Мо варта стварыць мастацкі савет па народным мастацтве, па аналогіі з мастацка-метадычным саветам па сцэнічным касцюме, які паспяхова працуе з 1981 года? Могуць быць, безумоўна, іншыя варыянты. Але важна рашыць хоць бы гэтае першачарговае пытанне, інакш і далей будучы засмечвацца афарміцельскай халтурай выдатнага мясціны, і будзе прафінансавана народная і самадзейная творчасць. Бо шабашнік арыентуецца выключна на густ заказчыка (не заўжды высокі) і выконвае яго тэматычную праграму.

Міжволі параўноўваеш у сувязі з гэтым Беларусь з суседнімі рэспублікамі, і ў першую чаргу з Літвой. Там ёсць выдатныя мемарыялы, што стварылі народныя майстры — «Аблінга», «Дарога Чурлёнкі», «Усенай», комплекс скульптуры на Куршскай касе пад назвай «Гара ведзьмаў» (апошні складаецца з 52 скульптурных груп). Яны не маглі б з'явіцца, каб не было агульнаграмадскай зацікаўленасці і падтрымкі Міністэрства культуры, Саюза мастакоў і іншых рэспубліканскіх арганізацый і устаноў Літвы.

Я досыць падрабязна вывучаў практыку стварэння гэтых комплексаў, бачыў іх на свае вочы. Гэта пытанне магло б быць тэмай асобнай гаворкі. Адзначу, што хоць у Літве існуе таварыства, пра якое было сказана вышэй, ініцыятыву працягваюць не толькі тая арганізацыя, якім па штале належыць адказваць за стан і развіццё народнага мастацтва. Напрыклад, вядомыя святы рамёстваў (рэзчыроў па дрэве, ткачоў) пачалі арганізоўвацца па ініцыятыве часопіса «Культурас барай» («Вехі культуры»), супрацоўнікі якога і зараз выконваюць вялікую практычную работу. Важкі ўклад і Саюза мастакоў і асабіста лаўрэата Ленінскай прэміі народнага мастака СССР акадэміка Г. Якубоніса, народнага мастака Літоўскай ССР, старшыні Саюза мастакоў рэспублікі, прафесара К. Богданаса і іншых. Бачыў іх на святах, бачыў і ў будзённай абстаноўцы, на семінарах, у размове з народнымі майстрамі. І павінен сказаць, што гэта не «вясельныя генералы», яны глыбока ведаюць народнае мастацтва і шчыра зацікаўлены ў яго развіцці. Ініцыятыву працягваюць і мясцовыя гарадскія і раённыя ўлады, і не толькі ў якасці ганаровых гасцей на ўрачыстасцях.

Першая палова 80-х гадоў прынесла шмат новага ў работу рэзчыроў рэспублікі. З'явіліся новыя здабыткі, разам з тым узніклі і новыя праблемы, якія немагчыма вырашыць намаганнем адзінак-энтузіястаў. На парадку дня стаіць пытанне стварэння рэспубліканскага Таварыства народнага мастацтва з правамі творчага саюза. Толькі гэта можа кардынальна змяніць умовы, «расчысціць шлях» для творчага росту беларускіх народных майстроў — рэзчыроў, ткачых, керамістаў, пляцельчыкаў, праца якіх служыць эстэтычнаму і патрыятычнаму выхаванню нашага народа.

Г. САКАЛОУ-КУБАЙ.

АДЗІН ЭНТУЗІЯЗМ — КОНЬ НЕНАДЗЕЙНЫ

Праблемы народнага рэзчыроўства

што неабходна для работы і ўстаноўкі скульптур (дрэва, машыны, пад'ёмныя краны). Гарадскі парк імя М. Горкага даў пляцоўку для работы, а Рэспубліканскі інстытут павышэння кваліфікацыі работнікаў культуры — пакой для працывання майстроў. Такая кааперацыя была плённай: у дзіцячым парку імя М. Горкага ўзнік комплекс анімалістычнай скульптуры.

У час семінара яго ўдзельнікі выяжджалі да рэзчыра А. Пупко. Ім давялося апошні раз убачыць майстра, пагаварыць з ім, параіцца, наведваць яго дом і майстэрню. Гэта, безумоўна,

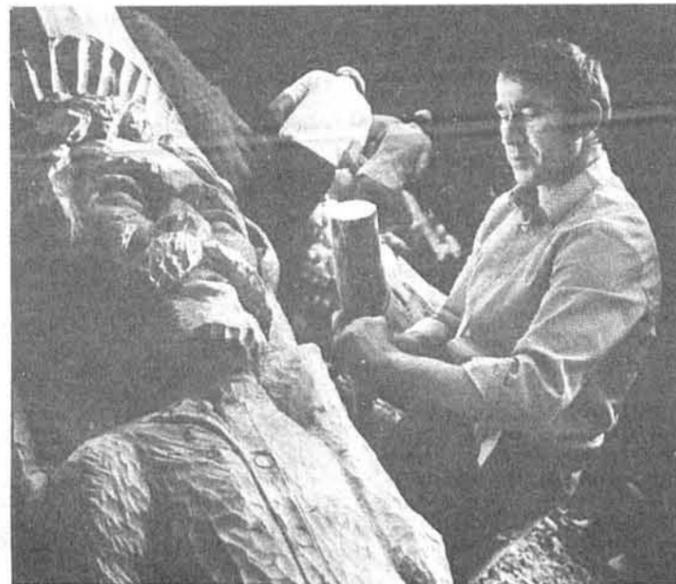
маецца на сумленні і сціпых сродках жанчыны-пенсіянеркі. А хіба немагчыма дом-музей майстра ўзяць пад дзяржаўную апеку, напрыклад, у якасці філіяла музея Ф. Э. Дзяржынскага, што знаходзіцца ў Івянцы? Для гэтага патрэбна толькі афіцыйная згода адпаведных устаноў Мінскай вобласці, а ўжо мастакі-прафесіяналы і народныя майстры маглі б дапамагчы абсталяваць музей, паставіць помнік майстру, напрыклад, у выглядзе «Дарогі Апалінара Пупко» (па матывах яго твораў).

Майстар-рэзчыроў быў шырока вядомы ў Беларусі, яго творы набывалі музеі, дамы народнай творчасці. Але ўмовы для творчасці на месцы, у Івянцы, мякка кажучы, былі не з лепшых. Адсутнасць увагі да майстра спрабавалі спісаць на «непакладзісты нораў» А. Пупко, на тое, што ёсць больш сур'ёзныя справы і г. д. Маладых рэзчыроў вельмі ўразілі тэма неспрыяльныя матэрыяльныя ўмовы і атмасфера, у якіх працаваў Апалінар Фларыянавіч апошнія гады свайго жыцця. «Калі прызнаны майстар працуе ў такіх умовах, то на што мы можам спадзявацца...», — сказаў адзін з іх. Так, Пупко не атрымаў і палавіны таго, што яму належала па праву: напрыклад, ганаровае званне, а з ім і персанальная пенсія, і грамадскі статус у вачах мясцовых чыноўнікаў.

А хіба лепшае становішча было ў кераміста А. Такарэўскага, а сёння ў А. Альшэўскага, В. Гаўрылюк і ў іншых патрыярхаў беларускага народнага мастацтва?..

Шэраг удалых прыкладаў выкарыстання драўлянай скульптуры ў гарадскім асяроддзі досыць шырока прапагандаваўся ў мясцовай і рэспубліканскай прэсе, на тэлебачанні. У нейкай ступені мода на народную скульптуру нарадзіла новую катэгорыю шабашнікаў. Яны заклочваюць дагаворы з кіраўнікамі калгасаў, арганізацый і за невялікі грошы вырабляюць драўляную скульптуру з разлікам на невысокія густы заказчыка. Возьмем, да прыкладу, дзіцячы парк у Баранавічах, дзе каля засмечанага «казачнага замка» сабраўся поўны комплекс халтурна-афарміцельскай класікі (гномы і віцязі, змеі-гарынычы і г. д.). Такое становішча — вынік бескантрольнасці з боку творчых саюзаў і дзяржаўных устаноў і нізкага ўзроўню эстэтычнай свядомасці заказчыка. Хваля падобных «паслуг» расце, і неабходна тэрмінова прымаць пэўныя захады, каб яе спыніць.

Расдумваю падрабязней: справа ў тым, што многія арганізацыі хацелі б заказаць работы народным майстрам, але не ведаюць, як ім заплаціць — дзяржаўных расцэнак на працы народных майстроў не існуе, няма таксама арга-

На здымках: самадзейныя майстры М. ЯРАФЕЕЎ і М. СТАНКЕВІЧ (Мінск).

рыяльных праблем. Кіраўнікам груп і метадыстам даводзілася сумяшчаць у адной асобе арганізатара, гаспадарніка і мастацкага кіраўніка калектыву рэзчыроў. У час семінараў высветлілася, што мала мець толькі жаданне і пэўны творчы

паўплывала на якасць работы, бо творчасць А. Пупко — школа для ўсіх нашых сучасных рэзчыроў, унікальнае ўвасабленне традыцый беларускай народнай скульптуры XIX—XX стст.

Тут я крыху адхілюся ад нашай асноўнай тэмы. Нельга за-

Дух часу патрабуе перамен і ў аматарскім тэатры — так, перафразаваючы вядомае выказванне А. С. Пушкіна, можна вызначыць сэнс і накірунак гаворкі пра дзейнасць народных тэатраў на старонках «ЛіМа». І вельмі сімптаматычна, што гэтую гаворку пачалі практыкі, тыя, хто ведаюць і адчуваюць недаканаласць арганізацыйнай структуры самадзейных тэатраў, рэпертуарны дэфіцыт, пралікі ў падрыхтоўцы кадраў. Рэжысёры-кіраўнікі тэатральных калектываў, занепакоеныя застоем гэтай важнай сацыяльна-эстэтычнай з'явы грамадскага жыцця, просяць не дапамогі (першыя іх арганізацыйна-творчага станаўлення закончыўся), — яны патрабуюць увагі. (Пра гэта з асаблівай заклапочанасцю піша рэжысёр народнага тэатра Палаца культуры Мінскага трактарнага завода М. Шутаў). Увагі да іх пошукаў, да іх рэпертуару, да іх паўсядзённага творчага жыцця.

Прапануюцца новыя арганізацыйныя падыходы, змена назвы (М. Мацкевіч), пераход на самаакупнасць, павелічэнне заахвочвальных стымуляў і шмат іншых, часам радыкальных перамен у сферы аматарскай тэатральной творчасці. Прапановы слухныя і спрэчныя, рэальныя і не вельмі.

Чытаеш і думаеш — усё гэта вельмі важна, надзённа і патрабуе апэратыўнага вырашэння. Разам з тым спакаля паўстае пытанне — каму адра-суюцца прэтэнзіі і прапановы, хто павінен адгукнуцца і прыступіць да іх рэалізацыі?

На першы погляд, пытанне можа здацца рытарычным. Ясна хто — Міністэрства культуры БССР і канкрэтна — падначалены яму Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр. Гэта паводле фармальнай логікі. А фактычна? Ці ў стане зараз тэатральны аддзел РНМЦ акумуляваць выказаныя думкі і меркаванні, абагуліць іх, ператварыць у рэкамендацыйна-дырэктывны дакумент? Думаю, што не, не ў стане. Для гэтага яму не хапае ні навукова-даследчага патэнцыялу, ні вопыту. Настаў час аб'яднаць творчыя сілы Мінскага інстытута культуры, Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, РНМЦ, а заадно і Саюза тэатральных дзеячаў, у адзіны навукова-даследчы цэнтр па вывучэнні і абагульненні вопыту работы аматарскіх тэатраў, іх ролі ў грамадскім жыцці і перспектывы развіцця.

Найбольш рацыянальным было б стварэнне сектара народнай творчасці пры ІМЭФ АН БССР, тым больш, што аб гэтым ёсць спецыяльная пастанова, якая да гэтага часу не выканана.

Сярод праблем, узятых на старонках штотыднёвіка, на першы план выходзіць неабходнасць удакладнення арганізацыйнага і гаспадарча-фінансаванага статусу аматарскіх тэатраў, а дакладней, вызначэння іх права на гаспадарчы разлік. Асабліва зацікаўлена пра гэта напісаў М. Мацкевіч, які канкрэтна прапануе стварыць тры групы тэатраў з асобным палажэннем для іх дзейнасці. Але здаецца, што рэжысёр Маладзечанскага народнага тэатра ўскладняе справу і апыраджае магчымасці. Больш рацыянальнай уяўляецца думка М. Коласа з Мазыра, які зусім справядліва гаворыць пра дыферэнцыраваны падыход, зыходзячы з канкрэтных умоў калектыву. Залішня рэгламентацыя, як паказвае практыка, прыносіць толькі шкоду. Хай кожны кіраўнік, у суладдзі з мясцовымі ўмовамі і ўладамі, вырашае сам, як яму жыць і працаваць. Тым больш, што прыклады такога падыходу да вырашэння справы ўжо ёсць у Пінску, у тэатры-студыі Палаца культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча ў Мінску і іншых калектывах.

Летась у нумары 47 за 21 лістапада артыкуламі «На парадку дня — якасць!» рэжысёра народнага тэатра Маладзечанскага ГДМ М. Мацкевіча і «Народны па назве ці па сутнасці?» загадчыцы сектара свят і абрадаў РНМЦ народнай творчасці і культасветработы Л. Рыжковай «ЛіМ» пачаў гаворку пра стан і праблемы тэатральных калектываў, якія носяць званне «народны». Якім павінен быць сёння народны тэатр? Што трэба зрабіць, каб заўтрашні дзень яго быў больш плённы? Менавіта пра гэта на старонках штотыднёвіка разважалі таксама рэжысёры народных тэатраў М. Колас (Мазыр), М. Стрыжоў (Баранавічы), М. Шутаў, В. Грыгалюнас, У. Глінскі (Мінск), М. Макарцоў (Гомель), З. Дурэйка (Магілёў), У. Сусько і супрацоўнік абласнога драмтэатра М. Казловіч (Брэст).

Сёння артыкулам нандыдата мастацтвазнаўства А. Лабовіча «Быць ці называцца?» «ЛіМ» завяршае дыскусію, спадзеючыся, што яна будзе мець рэальны — найперш арганізацыйны — працяг, што сваё аўтарытэтнае слова скажучы таварышы адпаведных арганізацый і ўстановаў.

Дарэчы, кіраўнік студыі В. Грыгалюнас у артыкуле «Патрэбны канкрэтныя захаваны пераканаўча паказвае пэўныя перспектывы формы работы аматараў тэатральной мастацтва. Адным з важнейшых аспектаў яго метадзікі

В. Грыгалюнаса, які адзначае: «...У нашым тэатры выспявае ўпэўненасць, што нацыянальна-драматургія нам неабходна». Але чаму гэта трэба даказваць? Справа, мусіць, у грамадзянскай спеласці ці няспеласці рэжысёраў. Вось тут ёсць

спачатку трэба стварыць умовы «неабходнасці» такога жанру тэатра, падрыхтаваць спецыялістаў не толькі зацікаўленых, але і прафесійна адукаваных. Іншымі словамі, справа патрабуе таго, каб да яе вырашэння падысці ва ўсеўзброенасці, а не толькі на энтузіязме.

Назва «народны тэатр» узнікла і атрымала распаўсюджанне ў канцы 50- пачатку 60-х гадоў як сродак для стымулявання гэтай важнай формы самадзейнасці мас, як фактар больш высокай аэнікі лепшых, узняцця прэстыжу аматарскага тэатра як грамадскай з'явы вышэйшай мастацкай ступені. І таму зводзіць гэтае паняцце да адназначнасці — значыць абмяжоўваць значэнне слова да літаральнага разумення.

нікам гэтых калектываў распрацоўваць праграму, зыходзячы са свайго канкрэтнага вопыту. Тым больш, што такіх спробы ўжо былі. Рэжысёры вядучых народных тэатраў у Слоніме, Мазыры, Гродне, Мінску, Маладзечне маюць ужо дастатковы вопыт і спецыяльную падрыхтоўку, каб арганізаваць такія семінары-вучобы, прыдаць ім цікавую форму на ўзроўні сучасных патрабаванняў.

Мяжуеца з гэтым і праблема стымулявання, развіцця і росту майстэрства праз агляды, конкурсы, фестывалі. Цяпер нам вядома адна стабільная форма такой дзейнасці — фестываль «Рампа дружбы», што праводзіцца раз у два гады ў гарадах Прыбалтыкі і Беларусі (дарэчы, у мінулым годзе гэты фестываль атрымаў, паводле рашэння Міжнароднай асацыяцыі аматарскіх тэатраў, ранг міжнароднага). Але ж гэтага яўна мала. У ім могуць удзельнічаць толькі два калектывы з рэспублікі, а іх у нас каля 70-ці! Прычым адбор іх на фестывальны паказ праводзіцца, як справядліва пра гэта піша З. Дурэйка, без шырокага абмеркавання, у пэўнай ступені кляйна.

А чаму б не рэалізаваць ідэю стварэння рэспубліканскага Тэатра народнай творчасці, якая шырока абмяркоўвалася ў свой час? Калі б раз у год у Мінску ці іншым горадзе паказваліся лепшыя спектаклі народных тэатраў з праглядам шырокай грамадскасцю і аналізам-абмеркаваннем, гэта была б і папулярная з'ява, і абмен вопытам, і стымуляванне. І вельмі важным фактарам у гэтым кірунку з'яўляецца рашэнне аб адкрыцці ў Залесці, каля Смаргоні, музея народнага тэатра. Музей гэты я ўяўляю як жывы асяродак прапаганды сцэнічнай народнай творчасці ў самым шырокім сэнсе гэтага слова. Калі ж яго пабудова адкрытую сцэнічную пляцоўку, распрацаваць праграму выступленняў аматараў гэтага жанру, наладзіць дні, тыдні ці дэкады самадзейнага тэатра — ён бы стаў цэнтрам сучаснага тэатральной аматарства. Арганізаваць жа глядача магло б Мінскае экскурсійнае бюро, стварыўшы спецыяльны экскурсійны маршрут і ўзгадніўшы яго з тэатральнымі мерапрыемствамі.

Колькі слоў пра ведамасны бар'ер, аб якіх піша М. Шутаў. Думаю, што гэтая праблема траціць паступова сваю актуальнасць. Практычна зараз ведамаснасць існуе толькі ў гаспадарча-фінансавай дзейнасці тых або іншых калектываў. І гэта зразумела, бо розныя ў іх крыніцы фінансавання. Што ж датычыцца агульных мерапрыемстваў — фестывалю, конкурсаў, аглядаў, вучобы кіраўнікоў, то яны, як правіла, праводзяцца сумесна і няма перашкод для далейшага ўдасканалення гэтых форм інтэграцыі аматарскай творчасці.

Набірае размах Другі ўсеагульны фестываль самадзейнай народнай творчасці, прысвечаны 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. У яго арбіту ўключыліся і тэатральныя калектывы. Справа гонару абласных журы аб'ектыўна і патрабавальна падысці не толькі да канчатковага выніку, але і даць ацэнку перспектыве развіцця таго ці іншага калектыву. Фестывальны прагляд — гэта адначасова і атэстацыя на праванасць ганаровае званне «народны». Ведаю па практыцы, што не так часта журы карысталася (дакладней, зусім не карысталася) правам пазбаўлення гэтага звання. Час дыктуе, час патрабуе большай якасці ва ўсіх галінах нашага жыцця, і аматарская творчасць не павінна быць выключэннем.

А. ЛАБОВІЧ,
кандыдат мастацтвазнаўства.

Быць ці называцца?

СЛОВА ПАД ЗАСЛОНУ

з'яўляецца студыйнасць. Акцёр-аматар прыходзіць у калектыв не для таго, каб стаць прафесіяналам. Яго вабіць працэс творчасці, удасканалення сваіх прыродных дадзеных у пластыцы, мове, сцэнічным тэмпераменце. Яму хочацца пазнаць сябе, свае магчымасці, пранікнуць у сакрэты тэатральной мастацтва. Нельга не згадзіцца з аўтарам артыкула, калі ён піша: «...Працуючы студыйна, мы намагаемся прывучыць акцёра да штотыднёвай працы, арганізаванасці і патрабавальнасці да сябе, спрабуем развіваць валавы пачатак, пачуццё адказнасці за даручаную ролю».

У гэтым спалучэнні, імкненні да гармоніі чалавечых якасцей і сцэнічных здольнасцей я асабіста бачу галоўную мэту дзейнасці аматарскага тэатральной руху. І калі мы гэта зразумеем, сама па сабе адпадзе патрэба схаластычнай спрэчкі — «Уперад — да прафесіяналізму» ці «Назад — да аматарства». Справа не ў прафесіяналізме, а ва ўзроўні майстэрства, у адчуванні і разуменні ідэяна-эстэтычных якасцей твора драматургіі і ва ўменні данесці гэтыя якасці да слухача. У самадзейным тэатры прыйшлі прафесійныя рэжысёры — гэта факт нашага часу, і іх узровень творчага мыслення вызначае ў канкрэтных умовах узровень ігры аматараў, іх сцэнічныя дасягненні. Фарміраванне рэпертуару, звязаныя з гэтай праблемай цяжкасці — вечная тэма. Не абмінула яна і лімаўскай гаворкі пра народны тэатр. У свой час для рэгуліроўкі і вырашэння гэтага пытання ў Міністэрстве культуры БССР была ўведзена штатная пасада рэдактара па рэпертуары для самадзейных тэатраў. Не ведаю, што думае пра гэта рэжысёр, а мне здаецца, што радыкальных змен у выніку такога арганізацыйнага акта ў дзейнасці аматарскіх калектываў не адбылося. Тут, напэўна, ёсць і аб'ектыўныя, і суб'ектыўныя прычыны. Прынцыповым, аднак, і па-свойму далікатным пытаннем з'яўляецца тое, на якія творы рабіць акцэнт — нацыянальнай драматургіі ці «карошай і рознай». На першы погляд, такі падзел нелагічны і надуманы. І можна зразумець

над чым задумацца. Задумацца тым, хто рыхтуе кадры, хто дае пуцёчку ў жыццё будучаю кіраўніку тэатральной калектыву, арыентуе яго творчую дзейнасць іменна ў аматарскім калектыве. Аўтары артыкулаў пішуць пра адсутнасць канкрэтнай ВДУ, якая б рыхтавала, мэтанакіравана і сістэматычна, рэжысёра аматарскіх тэатраў. У Мінскім інстытуце культуры да гэтага часу працягаюцца — хто ён, выпускнік, у дыплом якое напісана «кіраўнік тэатральной калектыву», — культасветнік ці рэжысёр? Выпускнікі ж Беларускага тэатральной-мастацкага інстытута лічаць ніжэй сваёй годнасці іспі ў самадзейнасць. Такую думку можна прачытаць у артыкуле З. Дурэйкі з Магілёва.

Не ва ўсім можна згадзіцца з такім сцвярдэннем. Мне даволі добра вядома сітуацыя, якая складалася зразам на кафедры рэжысуры і майстэрства акцёра ў МІКу. Там шмат сіл і ўвагі надаецца менавіта падрыхтоўцы рэжысёраў аматарскіх тэатраў. Пра гэта гаворыць і практыка студэнтаў у самадзейных тэатрах, і экзаменацыйныя патрабаванні да выпускнікоў. Нестабільнасць жа работы іх вызначаецца галоўным чынам матэрыяльнымі і сацыяльна-бытавымі фактарамі. Справа гэта складаная і патрабуе асобнай гаворкі, разам з тым нельга звужаць праблему кадравыга забеспячэння аматарскай сцэнічнай творчасці толькі ў сістэме навучання, якая ўжо складваецца і набірае сілу.

Пытанню народнасці ў народным тэатры прысвячае артыкул рэжысёр тэатра «Жалейка» з Гомеля М. Макарцоў. І хаця не ва ўсім можна пагадзіцца з аўтарам (напрыклад, што ўсе народныя тэатры падобны адзін на адзін, як куранты), у яго разважаннях слушна заклапочанасць тым, што недастаткова выкарыстоўваецца ў творчасці аматараў беларусы фальклор. Ён прапануе ў кожнай вобласці стварыць хоць адзін фальклорны тэатр. Пагаджаючыся з ідэяй, нельга, аднак, згадзіцца з формай яе рэалізацыі. Нарматыўнасць — не лепшы сродак адраджэння традыцыі. Мабыць,

што ж датычыцца пошуку і сцэнічнай інтэрпрэтацыі фальклорнай творчасці, то тут не можа быць розначытання. Такую работу кіраўнікі самадзейнасці не толькі павінны, але абавязаны праводзіць. Прычым хаць дадаць, што беларускі драматычны тэатр заўсёды, на працягу гістарычнага развіцця, быў сінтэтычны, уключаў у сябе музыку, песню, танец.

Прапаганда і папулярнасць дзейнасці аматарскіх тэатраў — важны фактар стымулявання іх творчага развіцця. На жаль, сродкі масавай інфармацыі мала ўдзяляюць гэтаму ўвагі. Маю на ўвазе газеты і часопісы для шырокага чытача. Тое, што дае штотыднёвік «ЛіМ», яўна мала, перш за ўсё таму, што кола яго падпісчыкаў даволі абмежаванае, ён не можа ахапіць усе аспекты работы самадзейных калектываў. Сяды-тады з'яўляюцца перадачы па радыё і тэлебачанні (дарэчы, на тэлеэкране народныя тэатры больш часта гасці). Аднак не хапае аналітычных артыкулаў, у якіх, як пра гэта справядліва піша М. Шутаў, «без усялякіх скардаў давалася б аб'ектыўна ацэнка паста-ноўкі. Пакуль што нас прапагандаюць ад выпадку да выпадку і агульнымі фразамі». Мае рашыце рэжысёр народнага тэатра, калі прапануе ўвесці ў газеце «Літаратура і мастацтва» спецыяльную рубрыку — «У народных тэатрах», а ў мясцовым перыядычным друку сістэматычна рэцензаваць новыя спектаклі.

Важнае значэнне для росту майстэрства, абмену вопытам, станаўлення сцэнічнай культуры мае (дакладней, павінна мець!) прафесійная вучоба кіраўнікоў аматарскіх тэатраў. Існуючая форма павышэння іх кваліфікацыі, як паказвае практыка, не задавальняе рэжысёраў (пра гэта гавораць М. Казловіч і У. Сусько). Рэжысёрская лабараторыя, што існуе пры РНМЦ, дзейнічае не сістэматычна, ёй не хапае шырыні ахопу праблем развіцця і ўдасканалення творчых пошукаў, сувязей з практычнай дзейнасцю канкрэтных тэатраў. Рацыянальна было б праводзіць яе не толькі ў Мінску, але і на базе асобных перыферыяльных калектываў, і даручаць кіраў-

МАЕ ВЁСКА НАЗВУ...

Хачу колькі слоў сказаць пра назвы нашых вёсак, якія былі, ёсць і будуць не толькі тэрытарыяльнай, але і гістарычнай часткай нашага краю. На шматлікіх дарожных указальніках яны скрозь напісаны па-руску. Нічога благага ў гэтым само па сабе, зразумела, няма. Ды дрэнна тое, што ў гэтай справе дапускалася ўсялякае вольніцтва. Залішне перасярожлівыя людзі назвы нашых вёсак і мястэчак стараліся ўжо і на беларускі лад вымаўляць і пісаць, арыентуючыся на рускія формы. У канчатковым выніку гучаць яны нязвыкла, зусім не так, як гучалі шмат часу да гэтага ў вуснах нашых далёкіх і бліжэйшых продкаў.

Памятаю, усе свае школьныя шывыткі я падпісваў заўсёды толькі так: «...вучня Мілашэвіч-кай СШ». Мілашэвічамі маю родную вёску і цяпер завуць мае бацькі, аднавяскоўцы, старэйшыя жыхары раёна. Так некалі яе назва пісалася і на дарожных указальніках (па-беларуску).

Але вось ужо гадоў ці не дваццаць скрозь пішучы чамусьці Мілашавічы. Такой «транскрыпцыя» прытрымліваецца і «раёнка». Мусіць, з гэтай прычыны яна ўзаконена і шэрагам аўтарытэтных друкаваных выданняў: напрыклад, у БелСЭ (т. 7, стар. 202), у томе «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», прысвечаным Гомельскай вобласці (стар. 231), а да таго — у «Кратком топонимическом словаре Белоруссии» В. Жучкевіча (БДУ, 1974, стар. 231).

У слоўніку назва маёй роднай вёскі гучыць па-руску Мілашавічы. Але ж да Мілашавіч гэта не стасуецца нават і знешне: дарэчы, як і Мілашава да Мілашэво (побач, у адным жа «Глядзіце»).

Бачачы, што нязвыкласць гучання на рускай мове назваў беларускіх вёсак абумоўліваецца выключна перамяшчэннем націску, паспрабаваў высветліць, наколькі наогул характэрная гэта з'ява ў межах слоўніка В. Жучкевіча. У ім ёсць яшчэ 527 назваў вёсак, аснова якіх, як і нашай, заканчваецца на -вічы. Націск жа на першым, другім і трэцім складах у рускамоўным напісанні захаваны ў 142, 218 і 114 выпадках, не захаваны — адпаведна ў 10, 22 і 18 (у трох выпадках, які выключэнне, націск сустраўся на чацвёртым складзе). Казфіціент націска — адна са старэйшых вёсак у Лельчыцкім раёне. Чаму ж гэтка даўніна не варта нашай усеагульнай паваргі? Сама назва — гэта неад'емная

частка яе гісторыі. Шкада, што не знайшлося нікога, хто расставіў бы кропкі над «і» і не даў бы ў крыўду назву нашай вёскі. Нават такі руплівец на гэтай ніве, як В. Жучкевіч. Зрэшты, ведаючы некалькі паданняў аб паходжанні самой назвы (адно з іх мне даводзілася ў свой час прыгавдаць на старонках «ЛіМа»), я не магу пагадзіцца з аўтарам, які прыязвае гэта да ўласнага імя Ніл, бо яно, здаецца, наогул не мае пашырэння ў паўднёвай частцы Мазырскага Палесся... Назву бліжэйшай суседняй вёскі ён падае як Прыбылавічы і паходжанне яе адсылае да прозвішча Прыбылаў. Але ж у Лельчыцкім раёне і блізу Турава сустракаецца прозвішча Прыбалавічы. А старыя людзі, дарэчы, кажуць, што такую назву яна атрымала ад знаходжання ў акружэнні вялізных балот... Няма ў Жыткавіцкім раёне вёсак Рычаў і Беражы. Есць Рычбў і Бярэжы. Паглядзіце БелСЭ або «Тураўскі слоўнік»...

Магчыма, некаму падасца пераканальнай аўтарскай спасылка на тое, што раней перайначаня ў рускім напісанні пасобныя назвы населеных пунктаў затым наблілі жыццё ў новай форме і роднай мове. Што ж, выношу на ваш суд такі прыклад.

Як гэта ў вёсцы Глушкавічы (так піша лельчыцкая раённая газета «Светлае жыццё» і да гэтага часу) ні з таго ні з сяго раптам мог паявіцца шчэбзавод «Глушкавічы» (той самы, граніт з якога бяруць для Мінскага метро)? Ці не таму, што Глушкавічы напісаны па-руску на ўсіх картах Беларусі? Хутчэй за ўсё... Але я далёкі ад таго, каб радавацца гэтаму свайму доказу, бо самае парадаксальнае тут якраз тое, што ў рускамоўным напісанні захавана шырока пабытковая форма назвы гэтай вёскі...

Ужо заканчваючы гэтыя свае нататкі, заглянуў у селетні «Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобласці» Я. Н. Рапановіча і знайшоў там сёе-тое новае, але зусім не сучаснае для сябе. Мілашавічы па-руску гэты аўтар падае ўжо як Милашевичи, а Глушкавічы — як Глушковичи. Ды і спасылка тут адпаведная — на раённую газету «Светлае жыццё»...

Калі няхта памылкова назаве выпадкам няправільна наша імя або прозвішча, то тады, зразумела, мы хутчэй паспяшаемся паправіць свайго суб'ядна, а пры пэўных акалічнасцях можам захаваць на яго крыўду. А вось з тым, што дапускаюцца выкрутасы і свавольства ў вымаўленні і напісанні назваў нашых бацькоўскіх вёсак, мы часта мірыліся. Чаму?

Алесь ЛІСЦКІ,
журналіст.
г. Жыткавічы.

А быў жа час, калі ўсюды, дзе трэба, пісалася літара «Е». Пісалася яна і ў школьных падручніках, і ў мастацкай літаратуры. Дык што прымусіла людзей адмовіцца ад такога права? Ці не звычайная лянота, нежаданне адарваць пяро ад радка, каб паставіць над адной літарай дзве кропачкі? Ці што яшчэ? Ці не лепш перайсці ад слоў да справы? А справа будзе слова. Спачатку слова «Неман» на вокладцы часопіса, а потым інерцыя спакою ўступіць месца інерцыі руху, і ўсё, што будзе друкавацца ў часопісе, дасць належнае месца літары-выгнанніцы. І ў іншых выданнях — таксама.

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

П. ЕРМАШКЕВІЧ.
г. Слінно.

А быў жа час, калі ўсюды, дзе трэба, пісалася літара «Е». Пісалася яна і ў школьных падручніках, і ў мастацкай літаратуры. Дык што прымусіла людзей адмовіцца ад такога права? Ці не звычайная лянота, нежаданне адарваць пяро ад радка, каб паставіць над адной літарай дзве кропачкі? Ці што яшчэ? Ці не лепш перайсці ад слоў да справы? А справа будзе слова. Спачатку слова «Неман» на вокладцы часопіса, а потым інерцыя спакою ўступіць месца інерцыі руху, і ўсё, што будзе друкавацца ў часопісе, дасць належнае месца літары-выгнанніцы. І ў іншых выданнях — таксама.

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

П. ЕРМАШКЕВІЧ.
г. Слінно.

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

Закончыць напісанне хачу тым, чым закончыў свой наменатарый Л. Сварцоў: «А пры неабходнасці любі аўтар мае права настаяць на тым, каб кропкі над «Е» ставіліся». Дык будзем жа больш настойлівымі!

УЖО ніхто не ідзе да мамы шыць... Стары «Зінгер» даўно маўчыць, закрыты ў сваім фанерным дамку. Збоку паляваны яго столік шырокі і свабодны, але ніводнага разу мама не ставіла на яго вазоны з балкона, як, бачыла я, робяць гэта ўзімку іншыя старыя жанчыны. Для мамы ён нешта значна большае за звычайную швейную

ходзілі і санітаркі з чыгуначнай балніцы непадалёк, і курсісткі з педагагічнага вучылішча. Праўда, большасць з тых жанчын даўно няма, а якія і засталіся, то яны ўжо старэнькія, а ў пакаменчаным шывтку, запіхнутым у шуфлядку пад «Зінгерам», яшчэ захоўваюцца меркі іхніх тагачасных маладых целаў.

Больш за ўсё мама любіла

Ліляна МІХАЙЛАВА

ЖАНЧЫНЫ У ВАЙНУ

А ПАВЯДАННЕ

Ліляна Міхайлава нарадзілася ў 1939 г. у Плоўдзіве. Скончыла факультэт балгарскай філалогіі Сафійскага ўніверсітэта. Працавала выкладчыцай роднай мовы і літаратуры ў горным в'язэрнім тэхнікуме ў г. Пернік (1962—1968), рэдактарам у газеце «Работніцкае дело» (1968—1973). З 1973 г. — у выдавецтве «Профиздат».

Упершыню надрукавала вершы ў 1954 г. Пазней пачала пісаць апавяданні і апавесці. Аўтар зборнікаў апавяданняў «Жанчыны», «Дом на павароце», «Нешта радаснае пра нядзелю» і іншых твораў.

машыну. Недзе там, у металічным гняздзе чаўнака, схавана яго вынослівая, працавітая душа, і мама не можа яе пакрыўдзіць і прынізіць, не можа ператварыць сваю машынку ў стол для зімоўкі вазонаў. Гэта першы і адзіны падарунак ёй ад майго бацькі. Куплена яна была яшчэ да таго, як нарадзіліся мы з сястрой, на выплату, на такую доўгатэрміновую, што з усяго, што людзі дазваляюць сабе ў маладосці, яны дазволілі сабе толькі раз праехаць Балгарыю з бясплатным білетам чыгуначніка.

Татка, калі захварэў і заставаўся дома, змазваў машынку праз дзень. Пасля яго мама ўпотаіні выцірала лішнія ласкута, шыючы на старых ласкутах, пакуль чаўнок не рабіўся чыстым, але ніколі не звалася на яго і не казалі кінучы гэта.

А татка захварэў ад цягнікоў. Спачатку ён яшчэ мог жартаваць, і калі доктар Узонаў пачаў заходзіць да нас, часта казаў яму: адзін хварэе на сэрца, другі — ад нерваў, а я хварэю ад цягніка. Быў ён качагарам на паравозе і расказаў, што зімовымі начамі ў яго па грудзях сцякаў струменьчыкам пот, а на спіне ён замярзаў гарошынамі.

Мама шыла і раней, але зрэдку, толькі знаёмым жанчынам, якія прыходзілі на прымерку нібы ў гасці. Пасля таго, як захварэў татка, яна ўжо нікога не адпраўляла, а працавала маўкліва і праз месяц-другі стала самай спраўнай швачкай у горадзе.

У абедзены перапынак да нас прыбягалі дзяўчаты са складу, што быў непадалёк, скідалі фартухі, і пакой напаўняўся вострым пахам тытунёвых лістоў. Надвечоркам прыходзілі і жанчыны з шоўкафабрыкі. Іхнія адзежкі патыхалі разарэзнымі коканамі. «Няма чаго саромецца, — казала ім мама, — вы тут ні ў чым не вінаватыя». Пры-

шыць уборы для маладой. Іншыя швачкі жылі марудна, таму пры спешным вяселлі людзі абавязкова прыходзілі да мамы. Прыносілі белую тканіну ці не ў апошні дзень, і ў доме пачыналася гэтакія трывожная, але і радасная сумятня. Дзеля плаця для маладой адкладалі ўсе іншыя заказы. Смуглыя маміны шчокі пакрываліся румянцам. У вуснах яе пабліскавалі галоўкі закусаных шпілек, і ўсё, што яна хацела сказаць нам, яна прагаворвала скрозь іх. Недзе ажно за другую палову ночы падлога дрыжэла ад чыгуначнай педалі «Зінгера». На дошкіткі дзівочая сукня была гатова — белая і доўгая, яшчэ цёпла ад праса, яна красавалася на сцяне. Мама сядзела на лаўцы і здалёку глядзела на яе стамлёнымі шчаслівым вачамі.

Так шыла яна вясельныя ўборы. Аднак заказы на іх паступалі ўсё больш рэдка. Вайна пачалася ўжо, і хоць яе грукат яшчэ быў далёка, а шоўкафабрыка не спыняла работы, шоўк знік. «Забіраюць яго на парашуты!» — сказаў мой бацька.

Першы парашут убачыла я пад раніцу ў вяліку бамбёжку. Шмат людзей ужо эвакуіраваліся, на вокнах бялелі папярковыя палосы, наклееныя крыж-накрыж, а за вітрынай мясновага магазіна ляжала запыленае, гіпсавое парася з гіпсавым лімонам у зубах. Нам не было да каго паехаць, бо ўсе нашы родзічы жылі тут, у горадзе. Вайна застала нас дома.

У ноч вялікай бамбёжкі спачатку завялі сірэны. Адна выла на даху тытунёвага склада — гучна і басіста, а другая адгуквалася ад коміна шоўкафабрыкі тоненькім несупынным віскам.

Пад святло запаленай у місачцы свечкі мая сястра зграбна схавала падрыхтаваныя чамаданы, мама ўскінула некалькі коўдраў на свае

(Заканчэнне на стар. 14—15).

Я за літару «Е»

Задума напісаць пра гэта ўзнікла пасля таго, як «Літаратурная газета» (№ 50 ад 10 снежня 1986 г.) надрукавала пісьмо вядомага паэта-песенніка Льва Ашаніна «Верните букву «Е»! Каментарый да яго вучонага-філалага Л. Сварцова. Захацелася падтрымаць аўтара пісьма і выказаць нязгоду з многімі думкамі Л. Сварцова. Але пішу не ў «ЛГ», а ў «ЛІМ» вось чаму. Побач з выданнямі на роднай мове ў нашай рэспубліцы выдаецца многа газет, часопісаў, мастацкай і рознай іншай літаратуры на рускай мове. І тут, як і па ўсёй краіне, літара «Е» адчувае сябе Папалюшкай, а часцей, выгнанніцай. І ўжо зусім недадзельным з'яўляецца тое, што наш літаратурна-мастацкі часо-

піс «Неман» прагнаў літару «Е» нават са сваёй назвы. Усё часцей і часцей мы чуем, як мілагучная і крыху таямнічая назва беларускай ракі, апетаі Якубам Коласам, напісаная без кропка над літарай «Е», вымаўляецца некалькі прыземлена, непрыгожа.

Назва гэтай ракі стала вядомай далёка за межамі нашай краіны праз назву герцагаў французскага авіяпаіла «Нармандыя-Неман». Ды зноў жа: «Неман», а не «Нэман!» А ці ж мы не маем права сказаць усім: будзьце ласкавы называць нашы рэкі, азёры, вёскі і гарады так, як называем мы самі!

Жанчыны ў вайну

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 13).

плечы і ўзяла торбачку з мукой. Татка не ўзяў нічога, ён адказаў за мяне, але мама ўжо шагнула мне, што, па сутнасці, я адказваю за яго, бо ён хворы, так што мы ўдваіх выбеглі на вуліцу, узяўшыся за рукі, і кожнае з думкай, што ратуе лугаго. Натопі тут жа падхапіў нас і пацягнуў да супрацьпаветраных траншэй на адкрытай пляцоўцы за дамамі. Таткава далонь гарэла ў маёй руцэ, хутка яна ўзмакрэла, і мне ўсё большыя намаганні каштавала цягнуць яго за сабой. Мы адсталі ад усіх... Вуліца апусцела, сірэны замойклі, і ў халоднай цішыні з начнога неба данёсся далёкі гул са званам, як быццам тачылі на наждаку сякеру.

— Хутчэй! — закрычаў татка, і рука яго зноў стала гарэчай.

Але самалёты апырэдзілі нас. Перад тым, як скінуць бомбы, яны выпусцілі велізарныя гронкі асвятляльных ракет, відаць, лётчыкі хацелі, каб ім зручней было расстрэльваць горад. Фасфарычныя шары апускаліся паволі, мне нават здалася, што яны наогул не апускаюцца, а вісяць над дахамі і назаўсёды там застануцца, заліваючы ўсё наўкола яркім белым святлом.

— Бяжы хутчэй! — крыкнуў татка.

Побач з намі пабеглі і нашы сёны — адзін доўгі, другі нашмат карацейшы ад яго, і я на імгненне падумала, што калі на іх глядзіць цяпер з кабіны самалёта англійскі лётчык, ён не можа не здагадацца, што ўнізе па зямлі бягуць бацька і дзіця. Штосьці прасвістала над намі, паветра адразу згусцела, і мяне адкінула назад. Наступнае, што я адчула, гэта пах прымятых кветак крынічкі. Мы ляжалі на сырым дне нейкай канаўкі, татка накрываў мяне сваім бязважкім целам, і я ўсёй сваёй спіной адчувала частыя ўдары ягонага сэрца. Бомбы ўсё падалі і падалі... Пасля кожнага выбуху зямля дыблася, і як быццам не мы, а яна прыцэлялася да нас. Але я ўжо ведала, што не памру, была ўпэўнена, што нічога страшнага са мной не здарыцца, пакуль нада мной працягвае біцца таткава сэрца.

— Здрава мы выпаккаліся ў гэтай гразі, маці будзе сердаваць на нас, — крычаў ён у маё вуха, пераадолюючы грукат выбухаў. — Як скончыцца ўсё, найперш трэба будзе бегчы да чашмы памыцца.

Як скончыцца... Пад выццё бомбаў сярод злавеснага бляску асвятляльных ракет татка абяцаў мне мір, знаём, штотдзёны мір з чашмой і з патрэсканым дамашнім мылам на заўсёды мокрай палічцы.

— А хораша пахне крынічкі, праўда? — нечакана спытаўся ён.

Пры кожным наступным выбуху ён абдымаў мяне ўсё мацней сваімі дужымі рукамі, і бясконца аб нечым пытаўся, хоць і не запамінала я ўсяго.

(Таткі даўно ўжо няма. Увесну, прыходзячы да яго на маглу, іншы раз пакідаю там букецік расцвішага

крынічкі. Але нікому я не гаварыла, чаму раблю гэта, ды і навошта гэта тлумачыць?)

Нарэшце зноў стала ціха, фасфарычныя шары патухлі, і толькі тады на фоне цёмнага неба ўбачыліся жоўтыя слупы пажараў. У шуме разам з іскрамі і дымам бясконца паўтараўся крык жанчыны, у якім чулася то маё імя, то бацькава. Гэта шукала нас мама. Мы ўбачылі, як бегла яна, блытаючыся ў падале спадніцы, цераз пляц, і праз нейкае неверагодна кароткае імгненне я адчула, як жорсткія яе далоні хутка-хутка абмацаваюць мой твар, мае плечы. На досвітку, калі мы вярнуліся дадому, амаль гэтак жа ліхаманкава мама абмацала і «Зінгер».

Хоць бомбы падалі зусім блізка, у доме ўсё засталася цэлае, нават фарфоравы чайны сервіз. Гэты шлюбны падарунак ад маміных і таткавых сватоў, з тонкай аздобай кітайскімі кветкамі, уживаўся ў выключных выпадках і больш стаяў як упрыгожанне за шклом буфета. Сервіз стаяў на сваім звычайным месцы, з выгляду зусім цэлы, і не відаць было, каб з ім нешта здарылася. Аднак толькі мама адчыніла шафку, каб узяць хлеб, буфет здрыгануўся, і ўсё шэсць кубачкаў на палічцы ператварыліся ў шэсць аднолькавых кучак буйнога белага пяску. Мама адхіснулася ад буфета і аслупянела — загадкавае разбурэнне сервіза яе ашаламляла. Тады ціхенька і спакойна азвалася мая сястра. Яна вучылася ў пятым класе гімназіі, па фізіцы ў яе было выдатна, і яе словам можна было паверыць: блізка выбухі выклікалі дэтанцыю паветра, узніклі моцныя хвалі, а кубачкі, значна цвярдзейшыя, не маглі ўспрыняць вібрацыю паветра і гэта разбурыла крышталёвыя рашоткі іх малекул. Я не ўпэўнена, ці паверылі яе словы мама і татка, але я паверыла. Кубачкі мне ўявіліся тымі шасцю храбрымі маленькімі воінамі, якія вырашылі загінуць лепш ад уласнай цвёрдасці, чым дрыжаць пад музыку бомбаў. І я ганарылася імі.

Назаўтра раніцай у паветры пыхтэла гарэлым і серай, на вуліцах гулі чырвоныя пажарныя машыны і бегалі зенітчыкі ў вялікіх касках на сірых галовах. На таполях бялелі забытыя парашуты. На гэтых парашутах спускалі асвятляльныя ракеты, і здалёк было відаць, што стропы закапцелыя, а само тонкае палатно купала таксама пачарнела і густа прадзіраўлена ад пырскаў гаручага рэчыва. Яшчэ некалькі тыдняў тыя знесеныя шаўковыя анучы ганяла па дварах і па пляцы за домам. Нават практычны розум жыхароў нашага квартала не мог знайсці ніякага для іх ужытку: Найбольш за ўсіх шкадавала мама: «Колькі добрага шоўку спяганілі!» — паўтарала яна, і гэта была адна з вялікіх несправядлівасцей вайны, якую спасціг мой дзіцячы розум, — замест таго, каб стаць уборам для маладой, шоўк сапсавалі на парашуты.

Пасля вялікай бамбёжкі бацьку пагоршала. Ужо з наступнае раніцы ён пачаў моц-

на кашляць. Прыўзнімаўся на ложку, закрываў твар чорнымі далонямі і кашляў гэтак моцна, што мама ўскоквала ад машынкі, ішла і падкладвала яму руку пад галаву. Пэўна, ён застудзіўся ў той мокрай канаве, дзе мы праляжалі ўсю ноч... «А можа, гэта вынік напружання, — казаў доктар Узунаў. — Цяпер яму патрэбны абсалютны спакой і найбольш добры харч».

Як і масла не было, а калі дзе і прадавалі, то было не дакупіцца. Доўга я не магла зразумець, адкуль і як маме часцяком удавалася дастаць тлушч. Яна знікала на золку з маёй сястрой, а вечарам яны вярталіся, знямелыя ад стомы, а ў цыратавай сумцы абавязкова быў слоік са здорам — жоўтым, звержурпатым. Адночы ў кішэньцы сумкі зусім выпадкова я знайшла наш здымак — мы ўдваіх з маёй сястрой сфатаграфаваны пасярод двара, яна ў белых гольфах і каля яе я, крыху вышэйшая за цюльпаны. Гэты здымак быў у пачатку старога альбома, і я вельмі здзівілася, чаму яго адклеілі адтуль разам з кавалачкам чорнай старонкі.

— Мама паказвае яго, калі мы ходзім па сёлах, — неахвотна растлумачыла мне сястра, — інакш жанчыны не хочуць нам нічога прадаваць.

Некалькі разоў яны прыносілі мёд. Пасля такіх пакупак таткавы вочы рабіліся яшчэ больш тужлівымі, часам ён клікаў мяне ў свой пакойчык, прымушаў з'есці дзве тры лыжачкі і выціраў рот перад тым, як пайду. Заўважыла я і яшчэ адну дзіўную заканамернасць: калі на століку каля ягонага ложка з'яўляўся слоічак з мёдам, з дому абавязкова знікала пара абутку ці нейкае лепш захаванае паліто. Наш «Зінгер» даўно маўчаў... У вайну людзі не любіць шыць абновы. Вядома, людзям не хапае часу думаць пра адзенне, не хапае і тканіны, але, мабыць, іх стрымліваў і падсвядомы страх не справакаваць лёс, каб новае адзенне не засталася неапрапанутым.

Неўзабаве пасля той бамбёжкі ў горадзе нечакана з'явіліся дзядкі ў абшарпанных сурдутах, а вартаўнік шоўкафабрыкі хадзіў нават у чорным фракку, доўгія палы якога, хоць і былі падрэзаны да калянаў, надавалі ягонай лядшчай паставе няшчасны выгляд хворай ластаўкі, якая не здолела паліцець з чарадой у цёплым краіні. Хутка я зразумела, што вартаўнік разбуранага гарадскога тэатра адчыніў склад і на сваю адказнасць пачаў распрадаваць тэатральныя рэквізіты.

У сярэдзіне лета, хутка пасля таго, як мама абмяняла на тлушч апошняю часуючю сукню, у таткі на спіне з'явілася чырванаватая пухліна, яна стала цвёрдай і праз дзень-два паміж рэбрамі адкрылася глыбокая рана, якая не засыхала. Насупішы свае пасвельныя бровы, доктар Узунаў наклаў на яе тоўсты пласт марлі, спавіў майго бацьку ад крыжа да плеч бінтом і на адыход зрабіў вачамі знак мацеры, каб яна выйшла з ім. Схаваўшыся, я ўчула ўсю іх гаворку.

— Абшырны абсцэс, — змрочна сказаў доктар Узунаў. — Не трэба яму ўжо ніякай дыеты, няхай есць і п'е што пажадае, можаце дазволіць яму нават і курцы... Я вырашыла, што татка выздаравеў! Ён ужо гатова быў кінуцца ў дом, каб прынесці яму навіну, аднак у той жа момант мама спытала: — Чаму?

Жах у яе голасе спыніў мяне.

— Ён ужо адыходзіць, ра-

зумеець? — яшчэ цішэй адказаў доктар Узунаў.

Менавіта тое «адыходзіць» тады неяк востра і нечакана расквіла мне ўсё. Татка не проста пойдзе некуды, ён адыходзіць, і туды, куды ён пойдзе, трэба прыйсці зусім аднаму, без ніякіх праважатаў, і адкуль ён ужо ніколі не вернецца дадому.

Мама заплакала. — Не забывайце, пані, што ў вас дзеці. У гэтыя цяжкія часы вы зрабілі ўсё магчымае, — уздыхнуў доктар Узунаў і паволі рушыў да варот.

Але мама зусім не думала, што зрабіла ўсё.

У доме з'явіліся бляшанкі з мазямі, якія пахлі дзёгцем і нечым духмяным, а пад навісам, на пачурцы, у закапцелай каструлі пачалі варыцца розныя зёлкі. Іх прыносілі незнаёмыя рухавыя бульбы, тлумачылі доўга і падробязна, як іх трэба варыць і колькі людзей імі вылечылася. Большасць з іх грошы не бралі, але была адна, якая таргавалася гэтак упарта, быццам у папярывым пакеціку былі не зверабой і крываўнік, а сушаныя эдэльвейсы.

Татка ўжо зусім не выходзіў з дому. Ён папрасіў, каб яму да ложка прынеслі апыччанае радыё, а пальцы яго гэтак схуднелі, што ён мог падсунуць іх пад папярывыя палоскі, якія былі наклеены на ўключальніку.

У канцы жніўня ён ужо не меў сілы ўключыць радыё сам, а толькі праз увесь дзень ляжаў, павярнуўшы галаву да сцяны.

Адночы душным надвечоркам, калі заплаканая мама варыла зёлкі і раздзювала баба Савета. І да гэтага часу не ведаю, якое сапраўднае імя было ў той жанчыны. Калі прыязджаў з кірмашу яе п'яны муж і спыняў падзёрты свой фэзтон перад высокімі варотамі, то крычаў з козлаў: «Сава, адчыняй!», а калі быў цвярозы, клікаў: «Саветка!» Навесткі называлі яе Лісва і Лета. Думаю, што сапраўднае яе імя было Лісавета.

— Радуйся, дзеўка, знайшла ледкі! — узбуджана зашпалала бабка. — Адна жанчына з Станімака парала. Яна выратвала імі свайго сына, з таго свету вярнула, хоць ён яшчэ горшы за твайго чалавека быў.

Мама глядзела на яе вялікімі вачамі.

Баба Савета азірнулася, каб хто не пачуў, акрамя нас, аб хуткім таткавым выратаванні, і ціхенька дадала:

— За гэта на кашулю трэба даць! Кужалю для іконы святога Паўла, што ў царкве «Прачыстай Багародзіцы».

— Добра, дам, — сказала мама, таму што ўжо больш ні на што не спадзявалася.

Тканіну дастаць было значна цяжэй за мёд. Дзеля яе знік гадзіннік з музычным боем. І да сённяшняга дня помню яго мелодыю: «Брат мой Джорджа, брат мой Джорджа, ці не спіш ты?» Але ж і тканіна была сапраўды прыгожая — блакітнай, з цёмна-сіняй палоскай па беражку. Калі мая сястра яе адпрасавала, кайма адразу ж стала пругкай і палоскі сталі, нібы дробныя пяшчотныя хвалі. Прыгажэйшай тканіны да таго я ніколі не бачыла.

— Няхай святая Багародзіца змліуецца і паможа нам, — сказала мама.

Мы яшчэ не маглі ведаць, што гэтай тканіне не было суджана трапіць у царкву «Прачыстай Багародзіцы», а стане яна плаццем для рускай санітаркі Аляксандры Куліковай, якая ў гэты час ужо набліжалася да нашага

горада, скурчыўшыся ў кузава ваеннага грузавіка.

Падвечар у двары чыгуначнай бальніцы спынілася запыленая калона. Каля грузавіка заснавалі жанчыны ў вайсковым. Яны памагалі раненым злазіць, падстаўляючы ім свае плечы з выцвілымі пагонамі, а потым адводзілі іх, падстройваючыся пад іх няпэўныя крокі забітаваных ног. Траіх знялі на сілках. Адзін з іх быў зусім малады хлопеч, зарослая каштанавымі кудзёркамі галава з заплішчанымі вачамі качалася на скручанай коўдры, а на твары вытыркаўся празрысты і тонкі нос з храшчаватай гарбацінкай. Санітаркі неслі яго памаленьку, асіражонька, ажно шкада было глядзець.

Скрозь лістоту падстрыжанай тугавай агароджы мы бачылі ўсё. Калі злез апошні паранены, грузавікі паставілі ў глыбіні двара — адзін каля аднаго, роўненька ў рад, і ад гэтага парадку па веяла нечым моцным і надзейным. За метр ад нас, за агароджай, задымлена палаявая кухня на колах, з'явіўся абвязаны фартухам салдат, які накульваў, і высыпаў у кацёл ледзь не мяшок бульбы. З бальніцы, азіраючыся, выйшаў паранены на мыліцах, схаваўся пад навісам і закруціў цыгарэту. Неўзабаве з'явіліся санітаркі. Ішлі яны стомлена, з ручнікамі, заткнутымі пад ваенныя рамяні. У двары каля чашмы яны ціхенька памыліся, прычасаліся, перадаючы з рук у рукі алюмініевы грабенчык, і адразу ж ператварыліся ў дзюрат. Толькі адна з іх не змянілася, засталася маленькай і старой, з сівёнкай куксай на макаўцы.

Бульба ўжо даварвалася. Кухар падняў накрывку, і пара абдала нас смачным цёплым воблакам. Той, хто перажыў вайну, помніць такое — ад яго і ноччу пачынала балець у жываце, і што б з табой ні здарылася, табе абавязкова будзе сніцца разварыстая бульба, залацістажоўтая, з белымі рубчыкамі, на якіх, нібы соль, блішчыць крухмал.

Салдат гэтак нечакана з'явіўся над агароджай, што нам не было ўжо як удзячы. Закураны яго твар нахіліўся над нашымі галавамі, ён глядзеў на нас строга і задумана, сцяўшы абгарэльлы вусны. Мы думалі, што схваліся добра і нас немагчыма заўважыць, а ён, напэўна, увесь час назіраў за намі і нават паспеў палічыць, бо нас было пяцёра і бульбін, якія ён нам падаў, таксама было пяць.

Назаўтра раніцай да нас прыйшла Аляксандра Кулікова. Тады я не ведала яшчэ яе імя. Наша знаёмства адбылося проста і лёгка: у дзверы пастукалі, мама якраз мяняла павязку ў майго бацькі, і сказала мне адчыніць. На хадніку за парогам стаяла невысокая пажылая санітарка з белым пакетам у руцэ, і хоць пілотка хавала яе сівыя валасы, я яе пазнала. Жанчына спыталася, дзе мама. Голас яе быў напэўны і хрыпаваты. Я здзівілася, што разумею яе пытанне, і ціхенька адказала:

— Дома.

Яшчэ больш дзіўным было тое, што яна таксама зразумела мой адказ, усміхнулася, і сінія яе вочы патанулі ў дробных іх зморшчынках.

З гадамі чалавек звычайна помніць толькі самае важнае з былога, але з той вераснёўскай раніцы я запамінала ўсё. Можна, з тае прычыны, што з яе пачалося выздараўленне таткі.

Санітарка прыйшла да нас, бо шукала швейную машынку.

Яна сядзела, падціснуўшы свае вялікія кірзовыя боты пад крэсла і бесперастанку просячы прабачэння, раскрыла белы пакет і пачала тлумачыць маме, што гэтыя кавалкі тканіны патрэбны ў аперацыйнай і што трэба іх абшыць на машыны. Хірург выправіў яе шукаць швачку, і адна бабушка паказала на наш дом...

— Добра, — сказала мама, — я зраблю, толькі спачатку во трэба перавязаць мужа.

— Ён што, паранены? — адразу ж спытала жанчына.

— Я ў ранах разбіраюся. Перад тым, як зайсці да таткі, яна зняла пілотку і запіхнула яе пад пагон, потым старанна вымыла рукі пад рукамыльнікам, намывляючы паасобку кожны тонкі вузлаваты палец.

Таткава рана яе зусім не спалохала. Яна агледзела яе зблізку сваімі сіннімі вачамі, спыталася, колькі татку гадоў, дзе працаваў і ці не адчувае раніцай смагу.

Татка не меў сілы адказаваць, і за яго гаварыла мама. — Мы яго вылечым, — нечакана сказала жанчына. — Не больш, як за дваццаць сем дзён.

— Гэта праўда, ці вы толькі кажаце так, каб падбадзёрыць яго? — спытала мама, калі зноў вярнуліся ў кухню.

— Праўда, — спакойна пацвердзіла санітарка.

Мама прынесла міску вінаграду і зняла накрывку на «Зінгеры».

— А чаму вы думаеце, што вылучыце яго менавіта за дваццаць сем дзён?

— Ну, можа, за трыццаць... — Перад тым, як укінуць у рот вінаградзіну, жанчына з пшчотай люляла яе на далоні. — Знарок сказала яму дваццаць сем, бо хворыя не маюць даверу да круглых лічбаў.

— І чым жа вы яго будзеце лячыць? — Ціха спытала мама. Санітарка прамовіла слова выразна і ясна, яно пачыналася з «бере...», але гэтыя слова мне было незнаёма, я ўпершыню яго чула і не здолела запомніць цалкам. Пазней я неаднойчы шукала яго ў слоўніках, распытвала пра яго ў людзей, якія добра ведаюць рускую мову, але больш яно мне не сустракалася. Пэўна, гэта было прастанароднае мясцовае слова, народжанае і зразумелае толькі ў далёкіх волжскім сяле, адкуль прыехала Аляксандра Кулікова.

Яна прынесла лекі пад вечар у той жа дзень. Карычневая мазь была ў гільзе ад вялікага патрона, заткнутай драўляным коркам. Першую перавязку татку яна зрабіла сама. Намазала кавалак марлі густой мазю і чыстым тонкім прутком запіхала яе ў глыбокую раскритую рану. Пруток патануў туды амаль да паловы. Татка здрыгануўся і застагнаў праз прыкушыны вусны.

Наступныя дні ўжо не пакінулі шмат падрабязнасцей у маёй памяці. Помню толькі, што праз два-тры тыдні пруток не патануў ужо так глыбока, бацька прыўзімаўся ўжо з ложка і, помню, у суботу, калі мама яго пагаіла, на ягоных шчоках мы заўважылі лёгкі румянец. Суботнім надвечоркам да нас прыйшла і Аляксандра Кулікова. У іншыя дні, відаць, яна не мела ніводнай вольнай хвіліны — у шпіталі яна рабіла ўсё. Яе можна было бачыць за тутавай агароджай, дзе яна шаравала задымленыя катлы каля чашмы ў двары, як развешвала на вярхоўках мокрыя прасціны з карычневымі плямамі або, расшпілюшы каўнер на ваеннай гімнасцёрцы, секла дрывы.

А тым часам пачаліся асеннія дажджы. Пажылая санітарка забягала, накінуўшы на плечы доўгі, да пят, шынель, і перад тым, як увайсці ў пакой, скідала брудныя кірзовыя боты. Пакой напаяўся пахам карболкі, карболкай патыхаў і цукар. Яна прыносіла яго ў пакунку з газеты і кожны раз цукру было чатырнаццаць драбочкаў, відаць, гэта быў увесь яе паёк за мінулы тыдзень. Ніколі я не магла добра пачуць, пра што шпталіся яны з мамай. Найчасцей было так: пакуль гаварыла мама, Аляксандра Кулікова плакала, а калі пачынала гаварыць санітарка, пачынала плакаць мама.

Але аднойчы ў суботу Аляксандра Кулікова не прыйшла. Апошнія ночы некалькі вокнаў у шпіталі святліліся да святання. Фронт ужо адышоў на захад, але тут, у шпітальных палатах, параненыя ўсё яшчэ паміралі ад яе свінцу. Раніцай вайсковец з абгарэлымі вуснамі пад навесам рабіў труну з белых дошак. Цясла звінела злавесна і суха, у гулкіх ударах чуваўся смерць. Пазней, пахмурным днём у нядзелю пасля абеда зноў той самы вайсковец з абгарэлымі вуснамі нёс перад грузавіком чырвоную пірамідку. Ішоў проста валосы, па самай сярэдзіне вуліцы, моцна прыціснуўшы пірамідку да грудзей, як быццам трымаў дзіця. Надпіс быў зусім свежы, з апошніх літарак яшчэ сцякалі кропелькі фарбы. Здаў, каля вечка труны, ішлі два пажылыя доктары ў афіцэрскіх пагонах. За імі маўкліва рухаліся санітаркі і сёстры з пачырванелымі вачамі, а ў самым канцы маршыравалі салдаты з вінтоўкамі. Пасля іх крочылі спачатку толькі мы, цяцэра, і бабушка Севета, але калі грузавік даехаў да павароту, падышлі яшчэ людзі з бліжэйшых дамоў.

Помню, як я стаяла на нейкай гнілой драўлянай лаўцы і ў апошняе імгненне, перад тым, як зачынялі труну, паспела зірнуць на твар салдата, якога хавалі. Гэта быў ён! Я пазнала яго па храпчаватай гарбінцы на носе.

Усе пайшлі, а я засталася. Мне хацелася прычытаць яго імя, каб запомніць, але не пасмела наблізіцца да чырвонай пірамідкі. Проста на мокрай зямлі ўкленчыла санітарка Аляксандра Кулікова. Яна бязгучна плакала, не выціраючы мокрых шчок.

Толькі хісталася ўзад-уперад, дакранаючыся лобам да рабра пірамідкі.

Увечары яна прыйшла да нас. Хоць гэта і не была субота, галоўны ўрач дазволіў ёй дзве гадзіны адпачынку. Я пачула, як яна сказала маме:

— Гэты хлопчык падобны на майго меншанькага сына.

У канцы тыдня грузавік адвёз яшчэ аднаго салдата. Аляксандра Кулікова неяк раптоўна змізарыла і высахла. За вайну яна бачыла тысячы чалавечыя смерці, але тут, удалечыні ад фронту, у шпіталі паміж мірных дамоў, гібель параненых байцоў была яшчэ больш несправядліва і яшчэ больш жорстка.

Санітарка сядзела каля печкі, прыціхшая і аслабелая, час ад часу плечы яе канвульсіўна перасмыкаліся, як быццам яна ўсё яшчэ чула тыя апошнія крыкі тых хлопцаў. Якраз у адзін такі надвечорак мама выцягнула сінюю тканіну і паклала яе на вострыя калені санітаркі.

— Навошта мне гэта? — абьякава спыталася санітарка.

— Я пашью табе прыгожую сукенку! — адразу ж вырашыла мама.

— А для чаго яна мне? — лепей пашый што-небудзь дзецям.

Спатрэбілася расказаць ёй цэлую гісторыю пра гэтую сінюю тканіну, каб давесці,

што гэта дар для выздараўлення таткі, пакуль, нарэшце, Аляксандра Кулікова з паньмай усмешкай кінула. — Зараз жа здыму мерку і скрою яе, — замітусілася мама. — Ты і не чакай суботы, бо табе мала застаецца часу, адразу ж прыходзь на прымерку.

І пачалося... Амаль праз вечар санітарка прыбягала да нас, скідала з сябе панашанае вайсковае адзенне і раптам ператваралася ў стройную жанчыну, можа, толькі на дзесяць гадоў старэйшую за маму. А яшчэ рабілася маладзейшай, калі абранала сінюю фастрыгаваную сукенку. Мама круцілася вакол яе, сціснуўшы шпількі ў зубах, прыхоплівала складачкі і адзначала фалды, каб не памыліцца ў даўжыні, і прымусіла Аляксандру Кулікову абудць апошнія свае лакавыя туфлі на абцасіках.

— Таму што, урэшце, не будзеш ты хадзіць заўсёды ў ботах, — сказала яна ёй праз шпількі ў роце.

Санітарка маўкліва ўсміхалася над яе галавой, пераступала раз-пораз на лёгкіх бліскучых туфлях і, каб не згубіць раўнавагу, раскідала рукі. Час ад часу яна падыходзіла да люстэрка і зблізку ўглядалася ў сінія свае вочы.

Як толькі сукенка была ўжо амаль гатовая, у які-небудзь вечар мама раптоўна заўважала, што рукавы зашырокія, і яна адпорвала іх і прызначала новую прымерку. Такім жа чынам яна два разы мяняла каўнерык і месца для фалдаў. Аляксандра Кулікова не злавалася на яе, што яна гэтак зацягвае, бо, відаць, падумала, што мама маладая швачка, якая толькі яшчэ вучыцца, і нічога дзіўнага, калі здагадалася пра сапраўдную прычыну. Сама ж я зразумела гэта праз гады.

У канцы лістапада татка выздараваў. Аднае раніцы рана зусім зацягнулася. Мама злёгка націснула на яе, і яны ўдваіх ускрыкнулі адначасова — яна ад радасці, а татка ад болю.

Вечарам Аляксандра Кулікова паклала гільзу з рэшткамі мазі ў кішэню курткі, і я ўпершыню пачула, як яна смеяцца.

— Праз тры дні твая сукенка будзе гатова! — сказала ёй мама.

Але яказ на трэцюю раніцу, калі мы паглядзелі на шпіталь, грузавікоў ужо не было. Уначы яны паехалі. Дзьмуў першы зімні вецер і, пэўна, таму ніхто з бліжэйшых дамоў не пачуў гулу матораў. Па пукістм двары ганяла абрыўкі парваных канвертаў, і там, дзе стаяла палая кухня, цямнела абгарэлая пляма. Застаўся і сукавата пень, на якім Аляксандра Кулікова гэтулькі разоў секла дрывы.

— Чаму ты не ўзяла ў яе адрас? — спытаў татка.

— У яе няма адраса, — адказала мама. — Яе сяло спалілі... Няма ў яе нікога...

Мінула столькі гадоў, а сінняя сукенка ўсё яшчэ вісіць у шафе з непадагнанымі рукавамі і непрышытым да канца каўнерыкам. Тады я доўга дзівілася: як за цэлыя два месяцы мама, самая спрытная швачка ў горадзе, не паспела яе закончыць? Колькі разоў я пыталася і ў яе, а яна толькі паглядзела на «Зінгер» і нічога не адказвала. Цяпер я ўжо ведаю, што тым прымеркамі, якія яна прыдумвала бясконца, мама хацела хоць на дзесяць хвілін адраваць санітарку Аляксандру Кулікову ад карболагава духу шпіталю, ад апошніх стогнаў хлопцаў і страшнага звону цяслы пад навесам.

Гэта самая лепшая сукенка, якую мама пашыла за сваё жыццё.

Пераклала з балгарскай Вера МАСЛОЎСКАЯ.

У апошнія два студзеньскія тыдні Беларускае тэлебачанне з перадач літаратурна-мастацкага вяшчання паказвала, як звычайна, так званыя «цыклы» — традыцыйныя штомесячныя праграмы. Гучала сур'ёзная музыка, рабіліся спробы павесці сур'ёзную, важную гаворку. Калі ўлічыць, што за паўмесяца — ніводнай усмешкі, ніводнага забавляльнага сюжэта, дык гледачу, які «спажываў» яго тэлепрадукцыю, варта было б і паспакуваць...

Цю глядзелася перадача «У нас у гэтых часопіс «Беларусь» — таму, напэўна, што ў дзень эфіру студзеньскі нумар «Беларусі» не быў ужо для нас «сюрпрызам», мы паспелі ўжо набыць яго, пазнаёміцца з яго героямі... Унікальныя кіназдымкі ганчара А. Танарэўскага, паказаныя ў перадачы пра аматараў кінамастацтва, думаецца, застануцца ў нашай памяці разам з удзячнасцю апантаным людзям, якія паспелі зрабіць іх пры жыцці выдатнага майстра... З дасціпнымі жыхарамі «Глыбінкі» сустраляю мы дзякуючы Гомельскай студыі тэлебачання — «Другое прызначэнне» і «Спявае народны хор вёскі

ЦІ УПОРАВЕНЬ З ЧАСАМ?

БТ: РАЗАМ ЛЯ ЭКРАНА — пад гэтай новай рубрыкай мы пачынаем друкаваць сістэматычныя агляды перадач Беларускага тэлебачання.

Што ж, само жыццё вымагае «сур'ёзу». Таму, не зважаючы на пэўную «грувасткасць» мастацкага вяшчання ў цэлым, зірнем канкрэтна, што было на ўзроўні праблем, якія ставіць час, што прымушала думаць, разважаць, а што пакінула абьякавым.

Безумоўна, прывабіла і ўхвалявала грамадзянскім пафасам перадача «Тэатр і час», прысвечаная стварэнню Саюза тэатральных дзеячаў. Рэпартаж (у запісе) з VIII з'езда БТА, інтэрв'ю з яго ўдзельнікамі гучалі востра, праблемна, крытычна, шчыра і зацікаўлена.

Тэлечасопіс «Роднае слова» заўсёды вылучаецца добрым прафесійным узроўнем, нават пачуццёвым годнасці. Вось і ў студзеньскім выпуску стваральнікі перадачы, нагадаваючы гледачам пра скарыбы нашай моўнай і матэрыяльнай культуры, тактоўна спалучалі гаворку пра іх з днём сённяшнім, што рабіла часопіс не толькі змястоўным, але і цікавым. А што гэта менавіта так, сведчыць і глядацкая пошта «Роднага слова».

Чарговая «Спадчына» была прысвечана помнікам беларускага дойлідства — гарадскім ратушам і суправаджалася адмысловым відэарадам. Той самы «карцінкай», што на экране — рэч зусім не другасная, як магло падацца з наступнай перадачы студзеня — тэлечасопіса «У жывапісе, графіцы, скульптуры». Гэтай самай «гледальнай» перадачай бракавала менавіта эрававага раду. Хоць гледача і запрасалі на дзве мастацкія выстаўкі, адчування, што пабываў на іх, не засталася. Ні цудоўных форм чэшскага дызайну, ні жывапісных палотнаў, прысвечаных тэме міру, разгледзець не было як. (Вядома, можна наракаць на якасць сваіх тэлевізараў, але ж апошні сюжэт часопіса — пра габелены — раптам зазв'яз сакавітымі, яркімі фарбамі кветак, раслін, чароўных жар-птушак). Прынамсі, б'янтэжыць не столькі шэраў «карцінка», колькі стандартная, адчужаная форма часопіса — гэткага «тэлеблока», разлічанага на нейкага ўспрэдненага гледача.

А бывае, што слова з нашага тэлеэкрана гучыць больш выразна і яркава, чым тое, што нам паказваюць. Надзвычай цікава было слухаць шчырую споведзь народнай артысткі РСФСР Алы Дзямідавай, якая ледзь не гадзіну — адна! — трымала ў полі свайго інтэлекту гледача ў праграме «Экран: праблемы, героі».

Змястоўным быў расказ драматурга Аляксея Дударова пра яго замежныя вандруўкі ў перадачы «З далёкіх і блізкіх дарог»... З меншай зацікаўленасцю

на аранжыраванасць перадачы «У нас у гэтых часопіс «Беларусь» — таму, напэўна, што ў дзень эфіру студзеньскі нумар «Беларусі» не быў ужо для нас «сюрпрызам», мы паспелі ўжо набыць яго, пазнаёміцца з яго героямі... Унікальныя кіназдымкі ганчара А. Танарэўскага, паказаныя ў перадачы пра аматараў кінамастацтва, думаецца, застануцца ў нашай памяці разам з удзячнасцю апантаным людзям, якія паспелі зрабіць іх пры жыцці выдатнага майстра... З дасціпнымі жыхарамі «Глыбінкі» сустраляю мы дзякуючы Гомельскай студыі тэлебачання — «Другое прызначэнне» і «Спявае народны хор вёскі

Азершчына»... Цікава было назіраць за тым, як чыгуначнікі з Брэста «ігралі Шэкспіра»...

На жаль, не вызначаліся арыгінальнасцю «арыгінальных» музычных перадачы. Старажылы БТ, «Сустрэнемся пасля адзінаццаці» — усё радзей радзей творчымі знаходкамі. Астатнія музычныя «блокі» (шэсць перадач за два тыдні!) — трансляцыі ў запісе сімфанічных, харавых твораў — былі разлічаны на досыць вузкае кола гледачоў, пра што, дарэчы, гаварылі і аўтамабілебудаўнікі ў інтэрв'ю перад перадачай «Саюз мастацтва і працы».

Перадача «Пеўчае поле» напрыкладні выхадзі ў эфір шырока аранжыравалася як адкрыццё новага цыкла. Нас запрашалі не толькі паглядзець яшчэ адну праграму, але і прыняць у ёй удзел. Кожны мог пазваніць па тэлефоне ў студию, адкуль вялася жывая трансляцыя «круглага стала», і падзяліцца сваімі думкамі і меркаваннямі наконт самой ідэі «пеўчага поля».

«Круглы стол» быў надзвычай прадстаўнічы, разам з гледачамі яго ўдзельнікі меліся ўсебакова абмеркаваць шырокае кола праблем, звязаных з будучым рэспубліканскім святкам песні. Задума, як бачым, неаблагая і плённая... Аднак на справе гэтая нібыта жывая перадача з першых жа хвілін выклікала пачуццё недаверу — як толькі мы ўбачылі, што некаторыя ўдзельнікі «круглага стала» схаваліся за паперкі, пачалі чытаць загадзя падрыхтаваныя справаздачы замест непасрэднага абмену думкамі. Вось сумны прыклад, ад жывую справу псуе паперка! Якое ж тут «адкрыццё», калі замест тэрміновых адказаў на пытанні на тэлефоне нам паказалі доўгія паўзы ў выглядзе «вырававальных» музычных нумароў.

Расчаравана гэтая перадача тым больш, што ішла следам за сапраўды жывой «Службай вашага настрою». Яна, вядома, не з тых, якія аансіруюцца ў «Ліме», але не пакідае абьякавым яе добрая арганізацыя (не «заарганізаванасць!»), імправізацыйнасць, актуальнасць, грамадзянская смеласць. І адказы ў гэтай перадачы даюцца без хітрых тэлепаўз, непасрэдна на тэлефонныя званкі...

Падсумоўваючы агляд, трэба адзначыць, што ў цэлым мастацкаму вяшчанню Беларускага тэлебачання не ставала дыскусійнасці, вострай праблематыкі, творчай спрэчкі пра дзень сённяшні — напружаны і складаны.

Р. БАКУНОВІЧ.

Саюз пісьмннікаў БССР вызнае глыбокае спачуванне пісьмнніцы Ядвізе Бяганскай з прычыны напатаўшага яе гора — смерці сястры Галіны Іосіфаўны.

Здавалася б, сумешчана зусім несумяшчальнае: скульптурная кампазіцыя і універсальны станок для апрацоўкі дрэва, малюнак і эскіз спартыўнага маладзёжнага аўтамабіля, серыя графічных лістоў і праект інтэр'ера студэнцкай сталовай, плакат і афармленне прыватнага аўтамабіля ў адным з гарадоў... Аднан нічога дзіўнага ў падобным суседстве, бо ўсё гэта народжана нястомнай фантазіяй жывапісцаў, скульптараў, графікаў, дызайнераў, манументалістаў, плакатыстаў — выпускнікоў Беларускага дзяр-

і дзякуючы гэтаму дасягаецца выразнае вырашэнне задумы. Не паўтарае іншых і Л. Асапрылка, які выканаў партрэт народнага песняра Янкі Купалы. Дарадчыкамі маладога аўтара таксама былі П. Крохалеў і М. Данцыг. Гэтаксама добрымі парадамі дапамагалі яны і Н. Залознай, трыпціх якой «Аб маці Настасіі Купрыянавай» нясе ў сабе той сплаў вечнага, малі лёс асобнага чалавечага высвечваецца зоркай на фоне самога жыцця.

«Пра зямлю, пра дзяцей» — так, магчыма, у нечым і залішне абагульнена назваваўліва ставяцца яны і да сучаснасці. Ужо сам пералік твораў гаворыць аб шырыні іх пошукаў: С. Гарбунова («Сымон Будны», кіраўнік — народны мастак БССР прафесар А. Бембель), С. Бандарэна («Міша Мароз», кіраўнік — народны мастак БССР прафесар А. Анікейчык), А. Чыгрын («Маладосць», кіраўнік — дацэнт Г. Мурамцаў) і іншыя.

Л. АСАПРЫЛКА. Янка Купала.

Н. КУХАРЭНКА. Дэнкаратыўны пласт.

К. ШАРАНОВІЧ. Ілюстрацыя да рамана І. Мележа «Подых навалыкіцы».

А. ЧЫГРЫН. Маладосць.

сцвярджаць, што ўсе творы, прадстаўленыя на ёй, аднолькавыя ў мастацкіх адносінах. Назіраецца часам, што аўтары панулі што на падыходзе да нечага больш важнага, значнага, узнікае адчуванне, што ў паасобных курсах работ не хапае прафесійных навыкаў для вырашэння задум.

Аднак гэта і добра, што арганізатары выстаўкі — Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР, Беларускай дзяржаўнай тэатральна-мастацкай інстытут, Саюз мастакоў БССР — свядома адмовіліся ад яе як чыста абылейнага мерапрыемства, дазволішы шматлікім наведвальнікам пазнаёміцца і з тым, што ўжо сцвярдзілася як мастакоўскае з'ява, і з тым, што знаходзіцца ў стады творчага пошуку.

А. МАРЦІНОВІЧ.

І СВЯТА ДЛЯ ДУШЫ, І ПАДСТАВА ДЛЯ РОЗДУМУ

жаўнага тэатральна-мастацкага інстытута і прадстаўлена на выстаўцы, прысвечанай 40-годдзю вышэйшай навучальнай установы.

Выстаўка разгорнута ў гэтыя дні ў Палацы мастацтваў у Мінску. Справаздачу трымаюць два факультэты — мастацкі і мастацка-прамысловы. У экспазіцыі каля тысячы работ, выкананых у апошнія дзесяць гадоў — дзевяць творчых кафедраў прэпанавалі лепшыя дыпломныя і курсавыя работы сваіх выхаванцаў. Есць магчымасць прасачыцца, як уваходзілі ў мастацтва новыя аўтары, а само яно ў сваіх паміненнях набліжалася да новых рубяжоў у асэнсаванні рэчаіснасці.

Шмат наведвальнікаў ля работ выхаванцаў мастацкага факультэта. Кафедра жывапісу — сёння яе ўзначальвае заслужаны дзеяч мастацтваў БССР прафесар П. Крохалеў — адна з вядучых на факультэце. Створаная ў 1953 годзе, яна падрыхтавала 204 мастакоў-станковага і дэнкаратыўна-прыкладнага жывапісу. Сярод яе выпускнікоў — Д. Алейнік, В. Грамыка, Г. Паплаўскі, В. Сумараў, В. Пратасеня, чые творы сталі значнымі набыткамі Беларускага мастацтва. У экспазіцыі — работы аўтараў, большасць з якіх толькі

ла сваю работу Г. Тураўскай (кіраўнікі — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР прафесар В. Грамыка і старшы выкладчык Б. Аракчэў). Але знаёмішыся з творам і не пакідае пачуццё ўдзячнасці аўтару, які, ідучы ў чымсьці традыцыйным шляхам, не паўтарае папярэдняга.

Тэматына прадстаўленых твораў увагуле шырокая. Мастакоў вабіць гераічнае мінулае — Р. Нарчук («1919-ы год, Агітпоезд «Кастрычніцкая рэвалюцыя»), Я. Сямёнаў («Воін-пераможца»), Г. Качаноскі («Абаронцы Брэсцкай крэпасці»); шматграннасць сённяшняга жыцця — А. Панкратэў («Будаўніцтва Усць-Ілімскай ГЭС»), Я. Ціханаў («Дэсантнікі»), В. Ціханаў («Свежы нумар»), В. Сумараў («Плытагоны»).

Самабытнасцю творчага почыру вызначаюцца работы тых, хто вучыўся майстэрству на кафедры графікі (загадчык — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР прафесар В. Шаранговіч). У гэтым раздзеле экспазіцыі шмат імён аўтараў, з творчасцю якіх добра знаёмы многія, паколькі кнігі ў іх афармленні ўжо выходзілі ў выдавецтвах рэспублікі. Скажам, М. Купала ілюстраваў «Сейбітаў вечнага» Г. Кісялёва, А. Лапіцкая — «Вянок» М. Баг-

русі, старшы выкладчык У. Тоўсцін). Значнасць задум, смеласць яе вырашэння, адчуванне плыні часу — усё гэта скандэсавана ў работах тых, хто мастацкую школу прайшоў на кафедры манументальна-дэнкаратыўнага мастацтва (загадчык — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР прафесар Г. Вашчанка). З лепшымі работамі яе выхаванцаў мы сутыкаемся штодня. У прыватнасці, мінчане і госці сталіцы рэспублікі не маглі не звярнуць увагі на мастацкае вырашэнне метро. Над праектамі афармлення асобных станцый працавалі С. Катовіч («Інстытут культуры»), Ю. Багушэвіч і Г. Жарын («Плошча Якуба Коласа»), У. Сякілаў («Акадэмія навук»).

Калі работы выпускнікоў мастацкага факультэта ўсё ж больш даюць для душы, дазваляючы ўвайсці ў неабсяжыны, непаўторны свет мастацтва, дык тое, што нарадзілася ў задумках былых студэнтаў мастацка-прамысловага факультэта, мае яшчэ і немалаважнае практычнае значэнне, зліваючы ў адно цэлае дзве сферы — духоўную і эмацыянальную. Ці не таму так прывідзіліся стаміся мы да работ дызайнераў, плакатыстаў. Патрабавальна і разам з тым — крытычна, спрабуючы — у думках, вядома, — параўнаць, а як бы гэта змог зрабіць я сам, і даволі часта нарамаем, што і гэта не так, і тое. Але — будзем справядлівымі, бо выстаўка ў гэтым і пераконае — у многім усё ж трэба вінаваціць не аўтараў праектаў, а тых, хто ўвасабляе іх у жыццё, ставячы часта на паток шыр-патрэбу. Тое ж, што праектуюць выхаванцы кафедраў дэнкаратыўна-прыкладнага мастацтва (загадчык — дацэнт Т. Паранжнін), прамысловага мастацтва (загадчык — кандыдат філасофскіх навук старшы выкладчык А. Чарнышоў), праентавання нагляднай агітацыі, выставак і рэклам (загадчык — выкладчык В. Семянюк), інтэр'ера і абсталявання (загадчык — заслужаны архітэктар БССР дацэнт С. Батноўскі), вытрымлівае самыя строгія крытэрыі. Каб адчуць значнасць і смеласць задум аўтараў, трэба самому ўсё гэта убачыць. Убачыць і паспрабаваць прадугадаць той час, калі, нарэшце, з'явіцца і такія цудоўныя домікі для садаводчых таварыстваў, і камбініраваныя дзіцячыя гульні, і зручны посуд, і не менш практычны аўтамабіль, і шмат што іншае, што, на жаль, пакуль толькі на выстаўцы і можна убачыць.

Справаздачная выстаўка выпускнікоў мастацкага і мастацка-прамысловага факультэта Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута — не толькі свята для душы, але і падстава для роздому. Нельга

Г. ТУРАЎСКАЯ. Пра зямлю, пра дзяцей.

сцвярджаюць сваё мастакоўскае «я», але ўжо дабіліся творчых поспехаў. Сімвалічна, што поруч з прозвішчамі аўтараў стаяць і прозвішчы настаўнікаў. Маладым мастакам ёсць у яго павучыцца — на кафедры працуюць вопытныя творцы, якія перадаюць майстэрства і веды моладзі.

Прыцягвае ўвагу палатно А. Задорына «Памяць» (кіраўнік — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР, прафесары П. Крохалеў і М. Данцыг). Аўтар па-свойму падышоў да раскрыцця тэмы вайны, сумяцішы два часавыя пласты. Учарашняе і сённяшняе зліваецца разам,

дановіча, А. Александроўч — «Босых на вогнішчы» М. Чарота, М. Селяшчук — «Кастусь Каліноўскага» А. Якімовіча, У. Малахаў — «Міціслаўцаў кій» Э. Ялугіна... Кіраўнік работ усіх гэтых мастакоў В. Шаранговіч.

На кафедры скульптуры (загадчык — народны мастак БССР, прафесар А. Анікейчык) за час яе існавання падрыхтаваны 104 скульптары. Работы маладзёжнага пакалення — гэта і вернасць традыцыям, і настольны мастакоўскі пошук. Аўтараў вабіць гісторыя народа, іх увагу прыцягваюць падзеі Вялікай Айчыннай вайны,

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правалення Саюза пісателёў БССР, Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 02047 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

А Б'Я В Ы

У лютым гэтага года ў рэспубліцы адбудуцца чарговыя справаздачы работнікаў культуры і мастацтва перад насельніцтвам.

Сустрачы мінулых гадоў з насельніцтвам далі магчымасць глыбей прааналізаваць праблемы развіцця культуры і мастацтва ў Беларусі, прапанаваць выказаныя працоўнымі ў перыяд справаздач работнікаў культуры, былі ўлічаны пры распрацоўцы планаў і мерапрыемстваў на XII пяцігодку.

Міністэрства культуры БССР прасіць выказаць свае меркаванні аб тым, наколькі задавальняюць сёння формы работы культурна-асветных устаноў, якія агульны намагаюцца траба прадпрыняць для палепшэння іх матэрыяльна-тэхнічнага стану. Насцінаваць прапановы аб удасканаленні эстэтычнага выхавання працоўных, павышэння якасці работы тэатраў, музеяў, бібліятэк, паркаў культуры і адпачынку, канцэртных арганізацый, далейшым развіцці народнай творчасці.

Мы будзем удзячны ўсім, хто свае прапановы і заўвагі выказае па тэлефонах: 20-41-90, 34-35-18 або пісьмова па адрасу: 220010, г. Мінск, вул. Савецкая, 9, Міністэрства культуры БССР.

10 лютага да дня памяці А. С. Пушкіна музычная рэдакцыя Беларускага радыё падрыхтавала стэрэапраграму «Пушкіну прысвечана». З 16 да 23 гадзін у эфіры будзе гучаць пушкінскае слова, музыка, натхнёная ягонай паэзіяй. Гэты своеасаблівы пушкінскі цыкл пачынаецца інтэр'ерам з дзеячымі беларускага мастацтва, якія звярталіся да творчасці Пушкіна, паэтам Р. Барадуліным, скульптарам А. Анікейчыкам, кінарэжысёрам В. Нікіфаравым, дырыжорам У. Машэнскім, тэатральным мастаком Я. Чамадуравым. У праграме вечае старонкі Беларускай музычнай Пушкініяны, новыя пераклады пушкінскай паэзіі на беларускую мову, расказ пра нядаўнюю пастаноўку оперы П. Чайкоўскага «Яўгеній Анегін» у беларускім оперным тэатры. Слушачам прапануецца кампазіцыя «Глінка і Пушкін», музычны спектакль «Паненка-сялянка» паводле апавесці Пушкіна і балета А. Глазунова, вянкі лірычных вершаў паэта ў выкананні народнага артыста СССР В. Тарасова, Прагучы музыка П. Чайкоўскага, М. Рымскага-Корсакава, С. Рахманінава, І. Стравінскага, Г. Свірыдова ў выкананні зорак савецкага і сусветнага выканаўчага мастацтва.

Стэрэапраграму «Пушкіну прысвечана» можна паслухаць на ультракароткіх хвалях у дыяпазоне ад 4,17 да 4,53 м.

БЕЛАРУСКАЯ ДЗЯРЖАЎНАЯ КАНСЕРВАТОРЫЯ ІМЯ А. В. ЛУНАЧАРСКАГА АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ ПАСАД ПРАФЕСАРСКА- ВЫКЛАДЧЫЦКАГА СКЛАДУ (ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ МІНСКУЮ ПРАПІСКУ):

1. Кафедра спецыяльнага фартэпіяна: дацэнт — 1.
2. Кафедра марксізму-ленінізму: ст. выкладчык (філасофскія дысцыпліны) — 1.

Тэрмін падачы заяў адзін месяц з дня апублікавання. Заявы і дакументы, згодна палажэнню аб конкурсе, накіроўваць на імя рэктара па адрас: 220030, Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30.

Даведкі па тэл.: 22-49-42, 22-96-71.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Зяір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (намеснік галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Кастусь ГУБАРЭВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСкі, Алякс ЖУК, Уладзімір НЯФЕД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМАЖОН, Юрый СЕМАНЯКА, Віктар ТУРАЎ, Паўла УКРАЇНЕЦ, Леанід ШЧАМЯЛЁУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.